

ВАЗОРТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ЗАБОНҲОИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

МИРАКЗОДА ФАРИДУН ЮСУФИ

**ТУРИЗМ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: ТАЪРИХ ВА
ДУРНАМОИ РУШД (СОЛҲОИ 1991-2016)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих
аз рӯи ихтисоси 07.00.02 - Таърихи ватанӣ
(таърихи халқи тоҷик)

Роҳбарони илмӣ:

доктори илмҳои таърих,
Муллоҷонов С.К.

Душанбе – 2020

МУНДАРИЧА

Феҳристи ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4-17
Боби I. Заминаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	18-85
1.1. Мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун қозибаи сайёҳии Тоҷикистон.....	18-36
1.2. Сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм: фароҳам овардани шароити сиёсӣ ва базаи ҳуқуқӣ	37-58
1.3. Ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар ин самт...59-85	
Боби II. Динамикаи рушди туризм дар Тоҷикистон дар солҳои 1991-2006.....	86-114
2.1. Таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он	86-102
2.2. Экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он	103-115
Боби III. Туризм дар Тоҷикистон дар солҳои 2007-2016 ва дурнамои рушди он.....	116-161
3.1. Туризмҳои дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкилот ва дурнамо..	116-133
3.2. Рушди тавсеаи туризмҳои таъбабатӣ дар Тоҷикистон	134-146
3.3. Шаклгирӣ ва рушди туризмҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон.....	147-161
Хулоса	162-167
Номгӯи адабиёт.....	168-189

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО

1. ҚТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон
2. Қарори ҲҚТ – қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
3. ИҶШС – Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ
4. СММ – Созмони Милали Муттаҳид
5. ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил
6. АБДАИДМ – Ассамблеяи Байнипарлумонии давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил
7. СУС – Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ
8. ПБОС – Пешниҳодоти байналхалқӣ оид ба омили сайёҳӣ
9. ТБСНФСС – Таснифоти байналмилалӣ стандартии нави фаъолият дар самти сайёҳӣ
10. АБИТ – Ассотсиатсияи байналмилалӣ оид ба иқтисодиёти туризм
11. ММҶ – Маҷмӯи маҳсулоти ҷаҳонӣ
12. МММ – Маҷмӯи маҳсулоти миллӣ
13. ФҶИ – Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ

МУҚАДДИМА

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқот. Истиқлоли сиёсии Тоҷикистон дар тамоми самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ дигаргунии куллиро ба миён овард. Тасмимگیرӣ дар бештари масъалаҳо вобаста ба манфиатҳои миллӣ ва сиёсиву иқтисодии кишвар ба роҳ монда шуд. Аз ҷумла, ба масъалаи ҳаётан муҳим – туризм низ таваҷҷуҳи вижа зоҳир карда шуд. Зеро имкониятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт зиёд буда, он яке аз зарфиятҳои муҳими иқтисодиёт ва фарҳанги кишвар эътироф гардидааст. Сиёсатгузориҳои дуруст дар ин соҳа метавонад боиси афзун гаштани даромади кишвар ва боло рафтани мақоми байналмилалӣ Тоҷикистон гардад. Дар баъзе кишварҳои олам (аз ҷумла, Фаронса, Италия, Юнон, Чин, Арабистони Саудӣ, Туркия ва ғайра) ҳамасола аз ҳисоби туризм миллиардҳо доллар ба бучаи мамлакат ворид мегардад, ки дар афзудани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ таъсиргузор мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои садҳо осори таърихӣ хунарӣ, ёдгориҳои бостоншиносӣ, мавзеҳои истироҳатӣ, обҳои шифобахш, кӯҳҳои осмонбӯс ва табиати нотақрор аст, ки истифодаи оқилонаи онҳо, ба рушди туризм ва пешрафти иқтисоди миллӣ мусоидат хоҳад кард.

Пас аз истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон барои рушди туризм шароити мусоид фароҳам омада, ҷиҳати ривочу равнақи ин соҳа дар давоми даҳ соли охир чандин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардид, ки заминаро барои рушди он фароҳам овард. Бо таъсиси ниҳоди ҷудогона – Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаи сифатан нава дар ин соҳа оғоз гардид. Барои ҷалби сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ дар мамлакат даҳҳо иншооти фарҳангӣ ва тафреҳӣ бунёд гардида, шумораи сайёҳон пайваستا меафзояд. Сиёсати давлатии рушди туризм ва дигаргуниҳои зиёд дар ин самт тақозо мекунад, ки ин масъала дар доираи як рисолаи илмӣ мавриди омӯзишу таҳқиқи бештар қарор гирад.

Омили дигаре, ки моро барои омӯختани мавзӯи мазкур фаро меҳонад, дар илми таърихнигорӣ тоҷик ба қадри кофӣ ва дар сатҳи

зарурӣ таҳқиқ нагаштани он мебошад. То ин дам ба ҷуз мақолаҳои ҷудогона дар ин самт пажӯҳиши ҷиддӣ сурат нагирифтааст. Аз ин рӯ, таҳқиқот дар доираи мавзӯи рисола имкон медиҳад, ки таърихи ташаккул, рушд ва дурнамои туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта шавад. Ҳамзамон, омӯзиши мавзӯ барои муайян намудани нақши туризм дар иқтисодиёти кишвар, мавқеи Тоҷикистон дар низоми туризми ҷаҳонӣ, ошкор намудани камбудихо ва мушкилоти соҳа бағоят муҳим аст.

Дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир ба масъалаи мазкур тавачҷуҳи зиёд дода мешавад. Эълон гадидани соли 2018 “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” ва солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ”, ки ин далели дигари интихоби дурусти мавзӯи зайл барои омӯзиш мебошад. Барои пажӯҳиши ин мавзӯ дар ҳудуди ҷумҳурӣ сарчашма, маводи бойгонӣ ва адабиёти илмӣ мавҷуд аст. Истифодаи тавсияҳое, ки натиҷа ва маҳсули ин кори таҳқиқотӣ мебошад ба манфиати соҳаи мавриди таҳқиқ буда, истифодаи тавсияҳои мазкур сатҳу сифати корро беҳтар месозад.

Сатҳи омӯзиши мавзӯ. То ба имрӯз роҷеъ ба масъалаи мавриди таҳқиқ – таърихи туризм дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон асари ҷудогона нашр нашудааст, аммо як зумра муҳаққиқини тоҷик ва хориҷӣ доир ба самтҳои гуногуни сайёҳӣ рисолаҳои номзадӣ дифоъ карда, аз паҳлуҳои гуногуни ба таърих ва рушди туризм дар Тоҷикистон ёдовар шудаанд.

Соли 2006 муҳаққиқ М.И. Қодирова таҳти унвони «Таҳсилоти сайёҳӣ дар Тоҷикистон: ҳолат ва мушкилот»¹ рисолаи номзадӣ дифоъ намуда, ҷанбаҳои педагогии масъалаи сайёҳиро дар кишвар мавриди таҳқиқ қарор додааст. Дар баробари ба даст омадани суботи комили сиёсӣ ботадриҷ ба ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла ба илм диққати вежа зоҳир гардида, дар радифи он масоили муҳталифи марбути сайёҳӣ аз ҷониби

¹ Қодирова, М.И. Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.И. Қодирова. – Душанбе, 2006. – 24 с.

муҳаққиқон ба риштаи таҳқиқ кашида шуданд. Ин буд, ки дар соли 2010 якбора чор рисолаи номзадӣ дар самти омӯзиши паҳлуҳои гуногуни соҳаи сайёҳӣ дифоъ гардид, ки муҳимтарини онҳо «Таърихи туризм дар Тоҷикистон»¹-и муҳаққиқ Н.В. Пивоварова маҳсуб мешавад. Диссертатсияи мазкур аз ду боб ва чор зербоб иборат мебошад. Боби аввали диссертатсия «Таърихи туризми Тоҷикистон дар замони Шӯравӣ» (с.18-108) ном дошта, зербоби аввал (с.18-52) ба гузаштаи таърихи туризми халқи тоҷик бахшида шудааст. Муаллиф танҳо ба зикри сайёҳони рус иктифо кардааст. Зербоби дигари диссертатсия (с. 53-74) «Ташаккули соҳаи сайёҳии Тоҷикистон дар нимаи аввали асри XX» ном дорад. Муаллиф 5 омили рушди туризмро ном бурдааст. Ин авомил таҳқиқи Помир дар солҳои 1928-1936, пайдо шудани нақлиёти нав дар Тоҷикистон, рушди роҳсозӣ дар кишвар, ба вучуд омадани муассисаҳои сайёҳӣ (истирохатгоҳҳо) ва рушди алпинизм дар Тоҷикистон мебошанд.

Зербоби сеюми боби аввал «Рушди туризм дар ҶШС Тоҷикистон солҳои 60-80-уми асри XX» ном дорад (с. 75-108). Муаллиф таъсиси управления (раёсат)-и туристиву сайёҳӣ дар назди Иттифоқҳои касабаи Тоҷикистон дар соли 1960-ро рӯйдоди муҳим арзёбӣ мекунад.

Боби дуюми диссертатсия «Рушди туризм дар солҳои истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» номида шудааст.

Зербоби аввал «Тағйироти сохторӣ ва бунёди асосҳои ҳуқуқии соҳаи туризм дар Тоҷикистон» ном дорад (с. 109-139). Дар ин қисмат муаллиф доир ба пайомадҳои ноговори фурӯпошии Шӯравӣ ва таъсири он ба соҳаи туризм, қабули қонунҳое ки низоми туризмро ба танзим овард, таъсиси муассисаҳои сайёҳӣ («Сайёҳ») ва фаъолияти он, шартномаҳои байнидавлатӣ барои рушди туризм, қабули қарорҳои дахлдори ҳукумати доир ба туризм ва таъсиси Кумитаи кор бо ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ маълумот додааст. Муаллифи диссертатсия бештар

¹ Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане: дис. ... канд. ист. наук / Н.В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. - 172 с.

факту рақамҳои омориро зикр карда, сабабҳои қафомонии соҳа ва ҳолати воқеии туризм дар Тоҷикистонро баён накардааст.

Зербоби охирини диссертатсия «Индустрияи туристии Тоҷикистон дар ибтидои асри XXI: стратегия ва дурнамо» ном дорад. Муаллиф ин зербобро ба иқдомҳои давлату ҳукумати Тоҷикистон бар рушди соҳа ихтисос додааст. Аз ҷумла, эълон шудани Варзоб ҳамчун минтақаи туристӣ, таъсиси мамнунгоҳи Саразм, зикри минтақаҳои туристии Тоҷикистон, қабули қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи рушди туризм, роҳҳо ва минтақаҳои туристӣ ихтисос додааст.

Хулосаи Н.В. Пивоварова аз 8 банд иборат буда, 5 банди он перомуни туризм дар замони қадиму асри миёна ва пайдо шудани туризм дар замони Шӯравӣ дахл дорад. Дар банди 6-8-уми рисола муаллиф дар хусуси таъсири фурӯпошӣ ба туризм ва иқдомҳои Тоҷикистон доир ба зинда шудани ин соҳа ва қарорҳои қабулшуда роҷеъ ба туризм маълумот додааст. Новобаста аз баъзе дастовардҳои рисола, муаллиф вазъи воқеии туризм дар Тоҷикистони соҳибистиклол, хусусан масъалаи муҳим - харобшавии сохтори сайёҳии кишварро баён накардааст. Дар рисола перомуни мероси таърихиву фарҳангӣ ва нақши он дар ин соҳа низ маълумот дода намешавад.

Муҳаққиқ М.А. Азимова ҷанбаҳои педагогии оморасозии касбии менечерони соҳаи сайёҳиро таҳқиқ намуда, таҳти унвони «Омилҳои педагогии тайёрсозии касбии менечерони сайёҳӣ дар Тоҷикистон» рисолаи илмӣ таълиф кардааст¹. Дар масъалаи танзими ҳуқуқи фаъолияти сайёҳӣ дар кишвар муҳаққиқ Д.Ш. Сангинов таҳти унвони «Танзими ҳуқуқи фаъолияти сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон²», Д.Ш. Ёров дар бораи самаранокии сайёҳии хоҷагидорӣ ва таъсири он ба рушди бахши аграрии маҷмааи аграрию истехсолии кишвар рисолаи

¹ Азимова, М.А. Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане: автореф. дис. ... пед. наук / М.А. Азимова. – Душанбе, 2010. – 22 с.

² Сангинов, Д.Ш. Правовое регулирование туристской деятельности в Республике Таджикистан: автореф. дис. кан. юриди. наук. / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе, 2010. – 23 с.

илмӣ таълиф намуд¹. Ҳуқуқшинос Д.Ш. Сангинов, инчунин, дар бораи паҳлуҳои дигари масъалаи ҳуқуқии туризм дар Тоҷикистон якҷанд асари дигар низ эҷод кардааст².

Соли 2011 муҳаққиқи дигар У.А. Сафаров таҳти унвони «Такмили механизми танзими давлатии соҳаи сайёҳӣ дар давраи гузариш: дар асоси маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон»³ диссертатсияи номзадӣ дифоъ намуда, ҷанбаҳои иқтисодии танзими давлатии соҳаи сайёҳии давраи гузаришро дар асоси маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор додааст.

Илова бар ин, соли 2017 муҳаққиқи ватанӣ М.С. Собиров диссертатсияи номзодии худро бо унвони «Хусусияти иқтисодӣ-географии ташкили ҳудудии комплекси сайёҳӣ-рекреатсионии Тоҷикистони марказӣ»⁴ дифоъ намуда, масъалаҳои иқтисодӣ-географии ташкили ҳудудии комплекси сайёҳӣ-рекреатсионии Тоҷикистони марказиро муайян намудааст. Муҳаққиқи тоҷик А.А. Мамадризоҳонов дар пажӯҳиши худ ба масъалаи муҳим – рушди экотуризм таваҷҷуҳ зоҳир карда, масъалаҳои асосии ин соҳа ва дурнамои рушди онро баррасӣ кардааст. Аммо ӯ дар таҳқиқоти мазкур ба таърихи рушди туризм камтар таваҷҷуҳ доштааст.

Диссертатсияи номзодии Ф.С. Қодиров таҳти унвони «Таъсири омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ барои ҳифз ва рушди эҷодиёти ороишӣ-амалии халқии Тоҷикистон» як андоза ба мавзӯи таҳқиқшаванда наздик аст. Аммо меҳвари таҳқиқоти мазкурро масъалаҳои педагогӣ ва аҳамияти туризм дар тарбияи мардум ташкил медиҳад.

¹ Ёров, Д.Ш. Эффективность сельского туризма и его влияние на развитие аграрного сектора АПК (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... канд. эконом. наук / Д.Ш. Ёров. – Душанбе, 2010. – 23 с.

² Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эр-граф, 2012. -500 с., Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон (санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ). – Душанбе: Эр-граф, 2012. -320 с.

³ Сафаров, У.А. Совершенствование механизма государственного регулирования туристической сферы в условиях переходного периода: на материалах Республики Таджикистан: автореф. дис... канд. эконом. наук / У.А. Сафаров. – Душанбе, 2011. – 24 с.

⁴ Собиров, М.С. Экономико-географические особенности территориальной организации туристско-рекреационного комплекса центрального Таджикистана: дис. ... канд. геог. наук / М.С. Собиров. – Душанбе, 2017. – 153 с.

Доир ба таърихи туризм ва дигар масъалаҳои рушди он олимони хориҷӣ низ асару мақолаҳои таълиф намудаанд. Дар баробари нишон додани омили иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар ин таҳқиқот, инчунин, масъалаҳои таърихӣ рушди туризм дар кишварҳои алоҳида, аз ҷумла Федератсияи Россия ва дигар давлатҳои ИДМ то дараҷаи муайян таҳқиқ карда шудаанд¹. Илова бар ин, бояд зикр намуд, ки саҳми маҳаққиқони рус дар пажӯҳиши самтҳои мухталифи соҳаи сайёҳӣ ва роҳҳои рушди он хеле назаррас аст.

Масъалаи омӯзиши паҳлуҳои гуногуни туризми минтақаҳои алоҳидаи ин ё он кишвар вобаста ба муҳим гаштани ин соҳа пайваста дар маркази тавачҷуҳи олимону мутахассисони ватанӣ ва хориҷӣ қарор дорад.

Ҳамин тавр, ошноӣ ба сатҳи омӯзиши мавзӯи мазкур адабиёти ба мавзӯъ дахлдошта нишон медиҳад, ки то ин дам ягон асари таҳқиқотӣ ва диссертатсияи илмӣ доир ба таърихи рушди туризм дар Тоҷикистон ба миён наомадааст. Ин омилҳо моро водор карда, ки мавзӯи таҳқиқоти хешро ба таърихи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ихтисос диҳем.

ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Робитаи кор бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ.

Диссертатсия дар доираи татбиқи мавзӯи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии ДДЗТ ба номи С.

¹ Жыргалбеков, Т. Ж. История развития туризма в Кыргызстане (50-е годы XIX века — 80-е годы XX века): автореф. дис. ... док. ист. наук / Т.Ж. Жыргалбеков. – Бишкек, 1995. – 40 с., Юрчикова, Е.В. Туризм в СССР в конце 1920-х - начале 1930-х годов: организационные и пропагандистские аспекты движения: автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.В. Юрчикова. – М., 2006. – 24 с., Пименова, Е.Н. История становления и развития экологического туризма в России на рубеже XX - XXI веков (на примере Удмуртской республики): автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.Н. Пименова. – 2006, Ижевск. – 25 с., Красная, С.А. Культурный туризм: просветительская сущность II факторы развития: автореф. дис. ... канд. куль. наук / С.А. Красная. – М., 2006. – 21 с., Соколова, М.В. Туризм как культурно-исторический феномен: дис. ... док. куль. наук / М.В. Соколова. – М., 2007. – 396 с., Шербакова, С.А. Влияние международного туризма на экономику стран мира: автореф. дис. ... канд. геогр. наук / С.А. Шербакова. – М.: 2004. – 24 с., Дулов, А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак: монография. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – 139 с., История туризма (Ростуризм): учебник / Ю.С. Путрик под ред. и др. — М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. — 254 с., Воронкова, Л.П. История туризма и гостеприимства / Л.П. Воронкова. – М.: Фаир-Пресс, 2004. – 304 с., Квартальнов, В.А. Туризм. Учебник / В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с...

Улуғзода дар мавзӯи «Равишҳои муосири тадриси фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарӣ» барои солҳои 2016-2020 иҷро гардида, инчунин, бо «Барномаи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2020 (қарори ҲҚТ аз 01.03.2018, №80), «Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (қарори ҲҚТ аз 01.08.2018, №372)» робита дошта, чиҳати татбиқи бандҳои дахлдори онҳо мусоидат мекунад.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Ҳадаф аз таҳқиқи таърихи туризм дар Тоҷикистонро метавон ба қисмҳои зерин ҷудо намуд:

- омӯзиши мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун ҷозибҳои сайёҳии Тоҷикистон;
- таҳқиқи сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм, фароҳам овардани шароити сиёсӣ, базаи ҳуқуқӣ ва даврабандии таърихии рушди туризм;
- омӯзиши ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар самти туризм;
- таҳқиқи таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он;
- омӯзиши иқтидори экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он;
- баррасии имкониятҳои туризми дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкилот ва дурнамо;
- таҳқиқи иқтидор ва рушду тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон;
- омӯзиши шаклگیرӣ ва рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқ. Ба сифати объекти таҳқиқ, пеш аз ҳама, сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм, сарчашмаҳои меъёрии ҳуқуқии ба соҳаи туризм бахшидашуда, ҳуди соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон, сарчашмаҳои сайёҳӣ-мавзӯҳои нодири табиӣ, олами набототу ҳайвонот,

чашмаҳои шифобахш, мероси таърихӣ-фарҳангӣ, экотуризм, туризми табобатӣ ва омилҳои рушди туризми байналмилалӣ доништа шудааст.

Предмети таҳқиқ. Таърих ва рушди соҳаи сайёҳӣ дар даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1991-2016).

Навгониҳои илмӣ. Дар диссертатсия бори нахуст таърихи туризм дар замони Истиклолияти давлатӣ (солҳои 1991-2016) мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, дар асоси сарчашмаҳои бозғамод чараёни эҳё ва ташаккули туризм дар марҳилаҳои муайяни таърихӣ таҳқиқ шудааст. Дар қори илмии мазкур сарчашмаҳои сайёҳӣ, нишондиҳандаҳои оморӣ, шакл ва навҳои туризми муосири тоҷик ва роҳҳои инкишофи минбаъдаи он мавриди баррасӣ қарор гирифта, афзалиятҳои соҳаи сайёҳии муосири мо нисбат ба дигар марҳилаҳо бозгӯ шудаанд.

Ҳамзамон, масъалаҳои зерин ба ҳайси навгониҳои илмӣ дар диссертатсия муайян карда шудаанд:

- мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун қозибаи сайёҳии Тоҷикистон омӯхта шуд;

- бори нахуст сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм, фароҳам овардани шароити сиёсӣ, базаи ҳуқуқӣ ва даврабандии таърихии рушди туризм таҳқиқ карда шуд;

- ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар самти туризм омӯхта шуд;

- аввалин маротиба таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он таҳқиқ карда шуд;

- иқтидори экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он омӯхта шуд;

- бори нахуст имкониятҳои туризми дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкилот ва дурнамо таҳқиқ карда шуд;

- аввалин маротиба иқтидор ва рушду тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон омӯхта шуд;

- бори нахуст шаклгирӣ ва рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон таҳқиқ карда шуд.

Ҳамчунин, таҳқиқи илмӣи проблемаҳои мухталифи соҳаи туризми тоҷик дар замони истиқлолияти давлатӣ ба сифати соҳаи муҳим ва муаррифкунандаи кишвар имкон додааст, ки роҷеъ ба бунёди манбаъҳои нави туризм, роҳҳои ривҷи туризми мавсимӣ, ташаккули инфрасохтори сайёҳӣ ва ҷалби сармоягузорӣ ва сайёҳии ватанию хориҷӣ бори нахуст мавриди омӯзиш ва таҳқиқи ҳамачонибаи илмӣ сурат гирифта, хулоса ва пешниҳодоти судманд ибраз дошта шавад. Дар диссертатсияи мазкур нақши туризм дар сиёсат ва рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар ба таври амиқ таҳқиқ шудааст.

Услуб ва равишҳои таҳқиқ. Диссертатсия дар заминаи методҳои муқоисавию таърихӣ, муқоисавию таҳқиқотӣ, таҳлили омӯрӣ, услуби назарияи таърихшиносӣ, таҳлил ва ҷамъбасти натиҷаи фаъолияти амалӣ, анҷом дода шудааст.

Сарчашмаҳои асосии таҳқиқот. Заминаи сарчашмаҳои таҳқиқотро метавон ба гурӯҳҳои зерин тақсим намуд:

Гурӯҳи якумро асарҳо, паёмҳо ва суханронӣҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон¹ ташкил намуда, ҳамчун нуктаҳои асосӣ дар пешрафти соҳа маҳсуб мешаванд.

Ба гурӯҳи дуюм дар иншои диссертатсия мавод аз бойгонӣҳои ҷорӣи Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Агентии омили

¹ Раҳмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.1. – 512 с., Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ҷ.2. – 430 с., Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (30.04.2004) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6615> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017), Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20.04.2006) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/198> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017)..., Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (08.09.2001) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/15140> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2017)

назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон¹, истифода шуда ба мо имкон фароҳам овард, ки далелҳои муътамад оид ба мавзӯи таҳқиқотӣ дастрас намоем.

Гурӯҳи сеюмро санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои ба фаъолияти сайёҳӣ бахшидашуда, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, концепсия ва барномаҳои давлатии қабулгашта дар рушди сайёҳии кишвар, созишномаҳои ҳамкорӣ ва ёддошти тафохум дар соҳаи туризм бо кишварҳои хориҷа мансуб мешванд².

¹ Бойгонии Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 404. – Оп.6. – Д. 305, 554; Ф. 20. – Оп. 21. – Д. 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946., Бойгонии ҷорӣи Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2001-2006., Бойгонии ҷорӣи Кумитаи қор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2007-2016., Бойгонии ҷорӣи Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи солонии соли 2017, Бойгонии ҷорӣи Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Омори туризм дар солҳои 2005-2009.

² Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2016. – 135 с., Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм». – Душанбе, 1999. - №824. – 3 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61 (санаи истифодабарӣ: 14.03.2017), Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Ширкати миллии “Тоҷиктуризм”. – Душанбе. – №461. – 1996. – 8 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.03.2018), Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. - №977. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)... Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба баланси ширкати миллии туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани бинои воқеъ дар кӯчаи Пушкин, ҳонаи № 14. – Душанбе, 1997. - №183. - 4 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2018), қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи барномаи тадбирҳои таъхирнопазир оид ба инкишофи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1997-1998. – Душанбе, 1997. – № 363. – 12 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.03.2017), қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб”. – Душанбе, 1999. – № 373. – 18 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018), қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит». – Душанбе, 2000. – № 358. – 18 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018), қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳияи Балҷувон”. – Душанбе, 2001. - №498. – 3 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018). ... Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 - 2019”. – Душанбе, 2009. - №202. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018), Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018)... Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси Созишномаҳои байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Халқии Хитой оид ба ҳавастмандгардонӣ ва хифзи мутақобилаи маблағгузориҳои асосӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи туризм». – Душанбе, 1993. – № 464. – 12 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018)....

Ба **гурӯҳи чорум** маҷмӯи маълумоти оморие¹, ки дар асоси он нишондиҳандаҳои рақамӣ оид ба ташаккул ва рушди туризм дар Тоҷикистон инъикос ёфтаанд, ташкил медиҳанд.

Гурӯҳи панҷумро монография, дастурҳои таълимӣ ва илмӣ-методӣ, брошюраҳо ва мақолаҳои илмӣ муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, ки ба паҳлуҳои гуногуни соҳаи сайёҳӣ бахшида шудаанд², дарбар мегиранд.

Гурӯҳи шашумро диссертатсия ва авторефератҳои муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳад³, ки мо дар иншои диссертатсия истифода намудем.

Ҳамчунин, якчанд маводи марбут ба самти сайёҳӣ дар матбуоти даврӣ ва сарчашмаҳои электронӣ дар шабакаи интернет истифода бурда шудааст, ки метавон онҳоро ба **гурӯҳи ҳафтум** дохил намуд⁴.

Аҳамияти назариявӣ. Аҳамияти назариявӣ диссертатсия аз он иборат аст, ки чараёни эҳё ва рушти туризм дар Тоҷикистон, проблемаҳо ва роҳҳои ҳалли онҳоро дар давраҳои муайяни таърихӣ дар асоси сарчашмаҳои боътимоди таърихӣ, илмӣ ва оморӣ муайян карда шудааст.

¹ Международные рекомендации по статистике туризма / ЮНВТО (МРСТ 2008. Статистические документы. – Серия М № 83, Мадрид, Нью-Йорк, 2008. – 179 с., Статистика туризма / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2009. – 25 с., Нишондиҳандаҳои омории соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016 ва 2017 / Кумиати рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон...

² Дулов, А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак: монография. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – 139 с., Қодиров, Ф.С. Захираҳои туристӣ: ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ / Ф.С. Қодиров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 128 с., Мамадризохонов, А.А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризохонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 376 с. 129., Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эрграф, 2012. -500 с. 136., Акбари Шарбатӣ. Арзишҳо ва асароти санъати туризм / Шарбатӣ Акбари // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. –2010.- № 6(62). – С. 207-210., 137., Ван Циншен. Историко-культурный туризм и развитие туристических городов / Циншен Ван // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 35. – С. 11-45....

³ Азимова, М.А. Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане: дис... канд. пед. наук. / М.А. Азимова. – Душанбе, 2010., Ёров, Д.Ш. Эффективность сельского туризма и его влияние на развитие аграрного сектора АПК (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. кандидат экономических наук / Д.Ш. Ёров. – Душанбе, 2010. – 25 с., Жыргалбеков, Т. Ж. История развития туризма в Кыргызстане (50-е годы XIX века — 80-е годы XX века): автореф. дис... док. ист. наук / Т.Ж. Жыргалбеков. – Бишкек, 1995. – 40 с., Кодирова, М.И. Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы: автореф. дис... канд. пед. наук. – Душанбе, 2006. – 24 с., Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане: дис... канд. ист. наук. / Н. В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. - 172 с.

⁴ Қурбон, Ш. Сайёҳии таърихӣ – фарҳангӣ. Ба он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир намешавад / Ш. Қурбон // Ҷумҳурият. – 2017. – 29 июн., Боздид аз Маҷмаи кӯҳию лижаронии «Сафед-Дара» дар ноҳияи Варзоб [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/13785> (санаи истифодабарӣ: 15.09.2019), Сайёҳӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/263> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018)...

Инчунин, сарчашмаҳои табиӣ ва иқтисодии сайёҳӣ, роҳҳои инкишофи инфрасохтори сайёҳӣ ботафсил мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтаанд.

Арзиши амалӣ. Татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқотро дар раванди банақшагирӣ ва амсиласозии низомҳои муосири соҳаи сайёҳӣ, таҳияи концепсияҳо ва барномаҳои давлатии рушди соҳаи сайёҳӣ, таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ, барномаҳои таълимӣ оид ба ихтисосҳои равияи сайёҳӣ ва меҳмондорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва миёнаи касбии кишвар, инчунин тарҳрезии моделҳои муосири хизматрасониҳои туристӣ ва таҳияи хатсайрҳои сайёҳӣ истифода бурдан мумкин аст. Ҳамзамон, натиҷаҳои таҳқиқот барои таҳқиқоти бунёдӣ оид ба соҳаи туризм, таърихи туризм ва масъалаҳои марбут ба намудҳои алоҳидаи туризм заминаҳои мусоиди иттилооти илмиро фароҳам меорад.

Илова бар ин, натиҷаҳои таҳқиқот дар чараёни таълиму тарбияи донишҷӯёни ихтисосҳои равияи сайёҳӣ ва меҳмондорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва миёнаи касбӣ мавриди истифода ва татбиқ қарор мегирад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар он аст, ки ӯ бевосита аз сарчашмаҳои муътамад истифода карда, ба як қатор мавзӯҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон сафар карда, ҳолати инфрасохтори ҷойҳои сайёҳӣ, имкониятҳои воқеии рушд ва тавсеаи соҳаро мавриди омӯзиши ҳамаҷониба қарор додааст. Дар заминаи омӯзиш муҳаққиқ бори нахуст самтҳои сайёҳии хусусияти миллию ҷуғрофидаштаи Тоҷикистонро муайян карда, сайёҳии экологӣ, кӯҳӣ, табобатӣ ва таърихию фарҳангиро афзалтар шуморидааст.

Муқаррароти умумии барои ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Муҳимтарин омили ҷалби сайёҳони дохиливу хориҷӣ ба Тоҷикистон мероси бостониву таърихии дерин, ғановати фарҳангӣ, иқлиму табиати нотақрор, захираҳои табиӣю фароғатӣ, чашмаҳои шифобахш ва сарзамину мардуми он ба шумор мераванд .

2. Фурӯпошии ИҶШС ва ҷанги шаҳрвандӣ ба ишкишофи соҳаи сайёҳӣ хисороти зиёд оварда, боиси коҳиш ёфтани эътимоди сайёҳони хориҷӣ ба Тоҷикистон ва сабабгори харобии мавзеъҳои таърихӣ-сайёҳӣ ва ҳатто ба хориҷи кишвар кашонидани баъзе осори нодири таърихӣ гардид.

3. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои нахустини барқарор гардидани соҳти конститусионӣ, дар баҳри эҳё ва рушди соҳаи сайёҳӣ тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намуда, соли 1993 нахустин созишномаҳои байнидавлатии рушди сайёҳиро ба имзо расонид.

4. Мавҷуд набудани мақоми ягонаи идораи соҳа, парокандагии фаъолияти корхонаҳои сайёҳӣ, ҳолати ғайриқаноатбахши сохтори хизматрасонии мавҷуда, инчунин, набудани мутахассисҳои соҳа барои кор дар шароити нави иқтисодӣ аз муҳимтарин омилҳои заволи соҳаи сайёҳӣ ба шумор мерафтанд.

5. Таъсиси ниҳоди дахлдор ва масъулу ҷавобгӯ барои рушди сайёҳӣ дар кишвар яке аз иқдомоти ҷиддӣ ва муфиду саривақтии Ҳукумати мамлакат буда, омори мавҷуда шаҳодат медиҳад, ки ба кор шурӯъ кардани он фаъолияти соҳаро ба таври кулӣ дигаргун кард.

6. Тадбирҳои муҳимми сиёсӣ ҷиҳати таъсиси мақомоти салоҳиятдору масъул, қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва аз нигоҳи иқтисодӣ тавачҷуҳ кардан ба соҳа ва ихтисос додани маблағҳои зарурӣ барои рушди соҳа боиси дигаргуниҳои кулӣ дар самти рушди туризм гардид.

7. Барои тавсеаи сайёҳӣ Тоҷикистонро мебояд ба чанд асли муҳим тавачҷуҳ дошта бошад, то дар раддабандии байналмилалӣ созмонҳои ҷаҳонӣ доир ба сайёҳӣ мавқеи муносибро соҳиб шавад. Муаррифии яке аз навҳои хеле пурсуди сайёҳӣ дар Тоҷикистон, ки сайёҳии табобатӣ аст, барои сайёҳони хориҷӣ аҳамияти махсус дорад.

8. Суботи амнияти сиёсӣ ва сиёсатгузории дурусти Ҳукумати Тоҷикистон сабаб шуд, ки сайёҳии байналмилалӣ низ дар кӯтоҳмуддат рушд карда, ба соҳаи судофарин мубаддал гардад. Гузашта аз ин,

даромад аз соҳаи мазкур боиси баланд гаштани обрӯву нуфузи байналмилалии Тоҷикистон ва дар навбати худ беҳтар гаштани фазои таҳаммулпазирӣ дар кишвар гардид, ки нишонае аз гуфтугӯи фарҳангҳову тамаддунҳост.

Апробатсияи диссертатсия. Диссертатсияи мазкур дар кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода гардида, бобҳои он дар ҷаласаҳои кафедра мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар 8 мақолаи илмии муаллиф, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидаанд. Ҳамчунин, нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ (2018), конференсияҳои ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (2016-2018), конференсияҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯёни Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (2017-2019) маъруза шуда, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи таърих ва робитаҳои байнифарҳангии Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (протоколи № 7, аз 18.03.2019) ва шӯъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (протоколи № 6, аз 11.06.2019) муҳокима карда шуда, барои дифоъ пешниҳод гардид.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз 189 саҳифаи матни компютерӣ, муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт (182 номгӯй) иборат аст.

БОБИ I. ЗАМИНАҲОИ СИЁСӢ, ИҚТИСОДӢ ВА ФАРҲАНГИИ РУШДИ ТУРИЗМ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1.1. Мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик ҳамчун ҷозибаи сайёҳии Тоҷикистон

Туризм дар раванди ҷаҳонишавӣ нақши муассир гузошта, тавассути он ҳалқу миллатҳои гуногун бо фарҳангу суннатҳои ҳамдигар ошно мегарданд ва тӯфайли муқоламаи намояндагони фарҳангҳои мухталиф дар ин ё он кишвари дунё сайёҳӣ ҳамчун воситаи муҳими рафъи низоъҳои байни миллату қавмҳои гуногун, намояндагони дину мазҳабҳои мухталиф хизмат карда метавонад. Дар ҷараёни сафари туристӣ сайёҳон оид ба вазъи иқтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии ин ё он кишвар иттилооти васеъ ва дақиқу боварибахшро пайдо мекунанд.

Аз ин рӯ, барои он ки мардуми олам ба ин ё он фарҳанги миллий ниёзи бештар пайдо кунанд, ривочу равнақи туризм воситаи муҳимтарин ва беназир ба шумор меравад. Аз ҷониби дигар, рушди туризм, ба раванди ҳамгироӣ ва муқоламаи тамаддунҳои гуногун вусъати бештар бахшида, тавассути ворид гардидани унсурҳо ва арзишҳои умумибашарӣ ба фарҳанги миллий онро боз ҳам ғантар ва соҳибони онро беш аз пеш таҳаммулпазир мегардонад.

Саёҳат аз зумраи омилҳои муҳимест, ки ба саломатӣ, кайфияти равонӣ ва васеъ гардидани ҷаҳонбинии инсон мусоидат менамояд. Аксарияти нобиғогон, бузургони илму адаб, шахсиятҳои варзида бо мақсади дарки оламу одам, дарёфти ҳақиқат, хулоса кашфи асрори табиату ҷамъият ва ба ин васила боз ҳам васеъ намудани ҷаҳонбинӣ ва пурмазмуну ҷолиб гардонидани осори хеш ба маконе сафар мекарданд. Бе саёҳат дарки муқаммали ҳаёти инсоният ва сирру асрори табиат имконнопазир аст. Бо ибораи дигар саёҳат василаи муҳими ҳештаншиносӣ, комёб гардидан ба ҳадафҳо ва ноил шудан ба пирӯзӣ мебошад.

Сайёҳӣ ё ба ибораи нисбатан маъмули академӣ - туризм яке аз соҳаҳои тараққиёфтаи замони муосир ба шумор рафта, дар баъзе

мамлакатҳои ҷаҳон, ба монанди Фаронса, Испания, Австрия, Кипр, Малайзия, Туркия, Чин, Арабистони Саудӣ ва бисёр давлатҳои дигар манбаи асосии даромади иқтисодиёти миллии гардидааст.

Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои мероси бойи таърихӣ фарҳангӣ, қуллаҳои осмонбӯс, чашмаҳои шифобахш, табиати зебову қолиб ва иқлими офтобӣ, диққати ҳар як бинандаро ба худ ҷалб менамояд. Ҳудуди Тоҷикистони имрӯза аз замонҳои қадим дар сарғаҳи роҳҳои бузурги тиҷоративу сайёҳӣ, аз ҷумла Шохроҳи Бузурги Абрешим воқеъ буд ва бешак дар раванди густариши тиҷорату сафарҳои фарҳангии халқу миллатҳои гуногун нақши муҳим бозидааст.

Пешвои миллат дар Паёми хеш (22.12.2017) ба рушди ин соҳаи барои иқтисодиёти мамлакат манфиатбахш таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, аз ҷумла қайд намуданд, ки «сайёҳӣ яке аз соҳаҳои муҳимми бо шуғл фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат, баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, рушди дигар соҳаҳои хизматрасониву истехсолӣ, инчунин, муаррификунандаи таъриху фарҳанг, табиат ва анъанаҳои миллии ба ҳисоб меравад. Барои рушди ин соҳа дар кишвар ҳамаи заминаҳои зарурии меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда, илова бар ин, як силсила чораҳои ҳавасмандкунӣ низ татбиқ гардидаанд. Бо мақсади тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллии дар арсаи байналмилалӣ, инчунин, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ пешниҳод менамоям, ки соли 2018 дар кишвар Соли рушди сайёҳӣ ва хунароҳи мардумӣ эълон карда шавад»¹.

Воқеан, тавре ки муҳаққиқон дар мавриди робитаи туризм ва фарҳанг қайд кардаанд «гардишгарӣ (туризм - М.Ф.) посухи ба ниёзи фитрати ҷустуҷӯгари инсон, кашфи асрори зиндагии гузаштагон, ошноӣ ба фарҳанги милали дигар ва гурез аз якрангии муҳити қор ва зиндагии маъмулист. Гардишгарӣ ва фарҳанг ҳамбастагии мутақобилдоранд. Ҳамаи суратҳои сафар ҳатто агар ба қасди дидани биноҳо,

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2017. - 22 дек.

манотики таърихию мушоҳидаи хунарҳо набошад боз ҳам мучиб ба таъсири фарҳангӣ бар гардишгарон ва мизбони онҳост. Дарвоқеъ, гуногунии фарҳангҳо аслитарин ангезаи сафар аст»¹.

Дар ҷаҳони муосир туризм аз зумраи соҳаҳои муҳим ба шумор меравад, ки дар натиҷаи таҳаввулоти ҷиддии иқтисодӣ ба бузургтарин сарчашмаи тиҷорати байналмилалӣ ва ба ин васила муҳаррики муқтадир ва таҳкимбахши иқтисоди миллии кишварҳои олам табдил ёфтааст. Бо ибораи дигар, имрӯз туризм аз ҷониби муҳаққиқону коршиносон ба сифати як рӯкни муҳими пешрафт ва такомули ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ арзёбӣ мегардад. Саёҳат ҳамчун ниёзи инсон боиси муколама бо фарҳанг, расму ойин, кирдору рафтори иҷтимоӣ гардида, мучиби назари ҷадид нисбат ба ин ё он кишвар, тағйироти мусбат дар низоми арзишҳо ва ҳаёт мегардад. Зеро ҳама гуна саёҳат, агар он ғарази дигареро пайгирӣ накунад, ҳатман бо мақсади болида сохтани рӯҳи инсон, тавон бахшидани ҷисм, дарёфти ягон ҷозибача, иттилои тоза, арзиши нави маънавӣ анҷом дода мешавад.

Ҳар як кишвари олам дорои ҷозибачаҳои ба худ хоси туристӣ мебошад. Маҳз ҷаззобияти ҳамин ҷозибачаҳо, ки зодаи завоқу хунари халқу миллатҳо мебошанд, дар ҷалби сайёҳон ва ба ин васила афзудани даромад ба буҷети давлат нақши асосиро мебозанд. Ҷозибачаҳои сайёҳиро метавон ба таври гуногун тавсифу тасниф намуд, аз ҷумла *ҷозибачаҳои табиӣ* – обу ҳаво, манзараҳои зебои табиат, кӯҳу ҷангалҳо, олами ҳайвоноту наботот, *ҷозибачаҳои сунъӣ*, ки маҳсули таъриху фарҳанг, хунару таҳаёлоти инсон мебошанд - *боғҳои хос* – боғи Ирам, боғи ҳайвонот, маҷмӯаҳои фарҳангӣ фароғатӣ. Ҷозибачаҳо инчунин метавон аз *нигоҳи таърихӣ* тасниф намуд – *ҷозибачаҳои бостонӣ* – ёдгориҳои шаҳри Саразм, қалъаи Хулбук, Қалъаи Ҳисор, Мадрасаи Ойим, муҷассамаи Буддо, ҷозибачаҳои дунёи нав – Парчами давлатӣ, Боғи Ирам, гулгашту хиёбонҳо ва ғайра.

¹ Мусавинур Саидалӣ. Географияи туризми фарҳангӣ ва шикасти маҳдудиятҳои фарҳангӣ / Саидалӣ Мусавинур // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2010. – № 8 (64). – С. 353.

Феълан, дар фарҳанги маърифати башарият туризм ба ҳайси нишондиҳандаи инкишофи тамаддун, усули дарки муҳити воқеӣ, воситаи муҳими баланд бардоштани сатҳи фарҳанг ва яке аз усулҳои барқарорнамоии саломатӣ шинохта шуда, барои ҳар як кишвари дорои манотиқи сайёҳӣ аз зумраи сарчашмаҳои асосии ғанӣ гардидани бучети давлат маҳсуб меёбад. Бинобар ин, дар сатҳи ҷаҳонӣ дар соҳаи туризм низ як навъ рақобати озоду мунсифона ва “бозори ҷалби муштариён” ташаккул ёфта, барои ҳар як сайёҳ дар баробари саёҳат фароҳам овардани шароити муносири будубош амри воқеӣ гардидааст. Ин аст, ки таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ аз нигоҳи туризм, қабл аз ҳама ба кишварҳои равона гардидааст, ки мутаносибан бо мероси бою пурғановати фарҳангии таърихӣ ва табиӣ фарогири инфрасохтори замонавӣ ва мутараққии сайёҳӣ буда, барои сайёҳон шароити муштарак-саёҳат ва зисти шостаи муваққати ро фароҳам сохтаанд.

Дар ин росто, Тоҷикистон, ки, воқеан, дорои таъриху тамаддуни бостонӣ, мероси нодири таърихӣ фарҳангӣ ва табиати зебову дилангез буда, дар даврони истиқлолияти давлатӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ба ҳамин гуна сифат муаррифӣ гардидааст, ҳамчун яке аз пурғановаттарин сарчашмаҳои сайёҳии олам набояд аз мадди назари ҷаҳонӣ дур монад, зеро яке аз мақсадҳои мушаххаси эълон гардидани соли 2018 ба унвони «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ»¹ низ дар ҳамин буд.

Муштаракан бо манозирҳои табиӣ тамошо ва саёҳат (олами нотакрори наботот ва ҳайвонот) кишвари мо фарогири ҳудудҳои нодири фарҳангии таърихӣ ва табиӣ (аз қабилҳои шаҳрҳои қадима, шаҳракҳо, маҷмааҳои меъморию таърихӣ, обҳои шифобахш) афзалияти соҳаи сайёҳии моро дар арсаи ҷаҳонӣ ба маротиба вусъат бахшида, «бозори рақобатпазири моро дар ин самт боз ҳам гармтар» гардонидаст. Воқеан, ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ва манотиқи таърихӣ фарҳангии мо нотакрор буда, вежагии соҳаи сайёҳии моро ҳувайдо кардаанд ва ҳар як

¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. - №977. – 29 декабр.

сайёҳ аз кишвари мо бо ҷаҳони таассурот ва хотироти мондагор берун меояд.

Дар ин замина, бешак, беҳтарин услуби дигари муаррифии фарҳангу тамаддун, мушаххасоти миллӣ ва потенциали муктадиру ҷолиби иқтисодию иҷтимоии мо ба ҷаҳониён дар рушди соҳаи туризм зуҳур кардааст. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамин ниёзро ба эътибор гирифта, соҳаи сайёҳиро дар баробари соири бахшҳо афзалиятноку муҳим арзёбӣ карда, то ин дам силсилаи тадбирҳои бунёдӣ андешидааст, ки эълони соли 2018 ва 2019-2021 ҳамчун солҳои рушди туризм аз ҷумлаи он мебошад.

Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳуҷҷати стратегии рушди ин соҳаи барои иқтисоди миллӣ муҳим – туризм гардиданд. Аз ҷумла, Пешвои миллат дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (26.12.2018) нисбат ба вазъи инфрасохтори соҳаи туризм дар минтақаҳои кишвар изҳори нигаронӣ намуда, таъкид карданд, ки дар ин самт «тадбирҳои иловагӣ андешида шаванд» ва афзуданд, ки «бо мақсади вусъат бахшидан ба ҳалли масъалаҳои зикршуда (дар соҳаи туризм - М.Ф.) ва бо дарназардошти зарурати инкишофи инфрасохтори деҳот пешниҳод менамоем, ки солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон карда шаванд»¹.

Воқеан, мероси таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик барои рушди бемайлони соҳаи сайёҳӣ яке аз васитаҳои ҷаззобтарин ба шумор рафта, дар сурати истифодаи оқилона аз ин иқтидори туристӣ кишвари мо метавонад соҳиби сармояи устувори боздеҳ гардад. Дар адабиёти илмӣ раванди истифодаи мероси таърихию фарҳангӣ бо мақсадҳои сайёҳӣ бо мафҳуми «туризми таърихию фарҳангӣ» ифода ёфта, аз ҷониби

¹ Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикустон // Омӯзгор. – 2018. - № 52 (12173). – 27 дек.

муҳаққиқон ҳамчун «саёҳати байналмилалие, ки ҳадафи он муаррифии фарҳанг, урфу одат, мероси меъморӣ, таърихӣ ва анъанаҳои халқу миллат барои сайёҳон мебошад», маънидод гардидааст¹. Маъмулан, туризми таърихию фарҳангӣ яке аз навъҳои маъруф ва оммавии сайёҳӣ ба ҳисоб рафта, дар Тоҷикистон дар ҳоли ташаккул ва рушд қарор дорад. Ин намуди сайёҳӣ диққати зиёди сайёҳони хориҷиро ба худ ҷалб карда, дорои иқтисодии бузурги таърихиву фарҳангист. Дар замонҳои қадим аз ҳудуди ҳозираи Тоҷикистон яке аз шохаҳои Шоҳроҳи бузурги Абрешим мегузашт, ки эҳёи он метавонад боиси ривочи ҳарчи бештари соҳаи туризм, бахусус рушди туризми таърихию фарҳангӣ гардад.

Масъалаҳои назариявӣ-методологии рушди туризм, захираҳои туристӣ, ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ ва табиӣ дар Тоҷикистон дар осори Мамадризоҳонов А., Қодиров Ф., Қодирова М., Сайфуллоев Н., Ашуралиев М., Пивоварова Н. қисман таҳқиқ шудааст. Аз ҷумла, муҳаққиқ Ф.С. Қодиров мероси таърихию фарҳангиро аз маҷмӯи анвои гуногуни ёдгориҳои таърихӣ, ёдгориҳои фарҳангию маънавӣ, ҳунароҳои миллии анъанавӣ ва осорхонаҳо арзёбӣ намудааст².

Ба андешаи олими рус В.А. Кварталнов мақсади асосии туризми таърихӣ-фарҳангӣ ин шиносӣ ба дастовардҳои фарҳанг, илму техника (осорхонаҳо, галереяҳо, иншооти динӣ, меъморӣ, ташриф ба ҷойҳои таърихӣ) мебошад.

Ба андешаи муҳаққиқ Ван Циншен мундариҷаи туризми таърихӣ-фарҳангӣ аз қисмҳои зерин иборат аст:

- туризми санъат ва адабиёт;
- туризми таърихӣ;
- туризми фарҳангӣ-меъморӣ
- туризми боғҳои мавзӯии фарҳангӣ
- туризми муҳит ва фарҳанги шаҳр;

¹ Қодиров, Ф.С. Саёҳатшиносӣ: луғати мухтасари калимаву ибороти соҳавӣ /Ф.С. Қодиров. – Душанбе: Истеъдод, 2010. – С.17.

²Қодиров Ф.С. Мероси таърихӣ-фарҳангӣ ва масъалаҳои рушди туризми фарҳангӣ / Ф.С. Қодиров // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2011. - №2 (16). – С. 60.

- туризми осорхонавӣ¹.

Асоси туризми таърихӣ-фарҳангиро олимони таърих ва иқтисодии фарҳангии кишвар меҳисобанд, ки он фарогири муҳити иҷтимоӣ-фарҳангӣ бо хусусиятҳои ҷаҳони маъмурӣ, хоҷагидорӣ, маишӣ ва урфу одати халқ мебошад. Ҳар як кишвар дорои захираҳои муайяни объектҳои мероси фарҳангӣ мебошад, ки онҳо барои сайёҳон ҷолиб буда, тӯли инкишофи таърихи ҳамон мавзӯ пайдо шудаанд. Аз байни ин гуногунрангӣ метавон объектҳои зеринро номбар намуд:

- ёдгориҳои бостоншиносӣ (археологӣ);
- иншооти маъмурии динӣ ва шахравандӣ;
- ёдгориҳои маъмурии ландшафтӣ (қасрҳо, кушкҳо ва ғайра);
- шахр-қалъаҳои қалон ва хурди таърихӣ
- маҳалҳои аҳолинишин:
- осорхонаҳо, театрҳо, намоишгоҳҳо, галереяҳо ва ғайра;
- объектҳои мардумшиносӣ (сару либос, ашёи рӯзгори маишат, ҳунароҳои мардумӣ, санъати амалӣ-орозишӣ);
- объектҳои маориф (китобхонаҳо, донишгоҳҳо ва ғайра);
- комплексҳо ва иншооти техникӣ (пулу бандарҳо, фурудгоҳҳо, вокзалҳо ва ғайра).;

Агар иқтисодҳои сайёҳии Тоҷикистонро аз ҳамаи нуқтаи назар тавсиф намоем, метавон зикр намуд, ки он боз ҳам бо ҷанбаҳои рангинтар буда, вале ҳанӯз аксарияти онҳо ба таври шоиста ҳамчун объекти сайёҳӣ омӯхта нашудаанд, имконияти онҳо барои ҷалби сайёҳон муайян карда нашудаанд. Бо ибораи дигар, мавзӯ, арзиш ва рақобатпазирии онҳо дар бозори сайёҳии муосир муайян карда нашудаанд. Яъне, аксарияти онҳо ҳанӯз объекти омӯзиши маркетинг ва рекламаи туристӣ қарор дода нашудаанд.

Ба мероси таърихӣ фарҳангӣ на танҳо мероси моддӣ, балки арзишҳои маънавии таърихӣ мо (яъне, мероси ғайримоддӣ фарҳангӣ)

¹Ван Циншен. Историко-культурный туризм и развитие туристических городов // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 35. – С. 13-14.

шомил буда, дар шинохти фарҳанг ва муаррифии миллати мо ба сифати миллати соҳибтамаддун ва куҳантабор на камтар аз мероси модии таърихию фарҳангӣ арзиш доранд.

Дар равандҳои глобалии асри XXI, ки дар саросари дунё идома доранд, нигоҳ доштани симои хосси фарҳангӣ ва дастовардҳои маънавӣ аҳамияти рӯзафзун пайдо мекунад. Аз ин лиҳоз, амнияти фарҳангии мамлакат аз аминияти миллӣ ва давлатӣ мақоми камтар надорад¹.

Дар “Консепсияи рушди соҳаи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2009-2019” туризми таърихию фарҳангӣ яке самтҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ арзёбӣ гардидааст². Тибқи маълумоти омӯри то ба имрӯз дар кишвари мо 3047 ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ ва меъмории мавҷуд аст³. Шумораи ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ ва меъмории мо дар доираи ин рақам маҳдуд нашуда, бо назардошти кашфи ёдгориҳои бостонӣ, дарёфти маълумоти нав аз сарчашмаҳои фарҳангию таърихӣ, бунёди мавзеҳои нави фарҳангӣ ва сайёҳӣ теъдоди онҳо аз фзун гардида, минбаъд ба сифати сарчашмаи нави сайёҳӣ ва бо ин васила таҳкимбахши иқтисодии миллии мамлакат маҳсуб меёбанд.

Аз таҳлили адабиёти илмӣ бармеояд, ки таваҷҷуҳи сайёҳон ва меҳмононро дар арсаи ҷаҳонӣ бештар ёдгориҳои таърихию фарҳангии ба Феҳристи маҳсуи ЮНЕСКО шомилшуда ҷалб намуда, онҳо ҳамасола объекти асосии ташрифи шумораи зиёди сайёҳони олам мегарданд.

Дар ин замина, корҳои назаррас роҳандозӣ шудааст. Натиҷаи талошҳои Ҳукумати мамлакат буд, ки Шашмақом ва Наврӯз ба Феҳристи мероси ғайримодии ЮНЕСКО ва шаҳри қадимаи Саразм, Парки миллии Тоҷикистон ба Феҳристи мероси модии ташкилоти зикршуда ворид гардиданд дар оянда қарор аст, ки мусиқии Фалак,

¹ Суҳанрони Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (08.09.2001) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/15140> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2017)

² Консепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 - 2019”. – Душанбе, 2009. - №202. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018).

³ Қурбон, Ш. Сайёҳии таърихӣ-фарҳангӣ. Ба он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир намешавад / Ш. Қурбон // Ҷумҳурият. – 2017. – 29 июн.

ёдгории таърихии Хулбук ва чашнҳои Меҳргону Сада низ барӯйхати ин созмони бонуфузи байналмилалӣ шомил карда шаванд¹.

Дар ҳудуди Тоҷикистон объектҳои хеле қадима вучуд доранд, ки дар муқобили ёдгориҳои нисбатан нави ҷаҳон боиси ҷалби шумораи бештари сайёҳони ҷаҳон гардидаанд. Мероси таърихӣ фарҳангии Тоҷикистон барои рушди туризми экологӣ, маърифатӣ, кӯҳнавардию кӯҳӣ созгор буда, ҳар як минтақаи Тоҷикистон метавонад объектҳои таърихӣ-фарҳангӣ, табиӣ, мероси бойи ҳунарии худро барои сайёҳон дар шаклҳои гуногун ва алоҳида пешкаш намояд. Ҳудуди Тоҷикистонро бо объектҳои сайёҳӣ метавон мутаносибан ба ҳафт минтақа ҷудо намуд, ки он асосан аз ҷониби акасарияти олимону мутахассисон пазируфта шудааст:

Минтақаи Суғд (шаҳру деҳоти Истаравшан, Хучанд, Исфара, Конибодом, Зафаробод, Мастчоҳ, обанбори Қайроқум, ва ғ.);

Минтақаи сайёҳии Суғд ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангии шаҳрҳои Хучанд, шаҳру ноҳияи Конибодом, ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва табиӣи шаҳри Исфара, Истаравшан, ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣи шаҳри Гулистон (Қайроқум), обанбори Қайроқум, ҳунарҳо ва эҷодиёти мардумии сокинони шаҳраки Хистеварз, ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣи ноҳияи Шаҳристон ва ҳудудҳои табиӣи онҳоро дар бар мегирад.

Минтақаи водии Зарафшон (Панҷакент, Айнӣ, Кӯҳистони Мастчоҳ, Яғноб);

Минтақаи сайёҳии водии Зарафшон дорои ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангии шаҳри Панҷакент, шаҳраки Саразм, Оромгоҳи Муҳаммад Башоро дар деҳаи Мазори Шариф, оромгоҳи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ дар деҳаи Панҷрӯд, Ҳафткӯл, кӯлҳои Аловуддин ва Кӯли калон, базаи сайёҳии “Артуч”, кӯҳҳои Фон, Искандаркӯл, ноҳияи Айнӣ, ҳунармандӣ ва эҷодиёти халқии сокинони Кӯҳистони Мастчоҳ мебошад.

¹Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Омӯзгор . – 2018. - № 52 (12173). – 27 дек.

Минтақаи водии Ҳисор (Дараи Варзоб, Ҳисор, Ромит, Ваҳдат, ноҳияҳои Рӯдакӣ, Шаҳринав, шаҳри Турсунзода);

Ба минтақаи сайёҳии водии Ҳисор (дараи Варзоб), базаи лижаронии Сафеддара, мавзеҳои табиии дараи Варзоб, осоишгоҳи Хоҷаобигарм, шаҳри Душанбе, Қалъаи Ҳисор, ҳунармандӣ ва эҷодиёти мардумии сокинони Ҳисор, корхонаи алюминии шаҳри Турсунзода, дараи Ромит, осоишгоҳи Шоҳамбарӣ, дараи Қаратоғ, кӯли Париён, Ширкент, истироҳатгоҳи Зайрон ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Минтақаи водии Рашт (Рашт, Роғун, ноҳияи Нуробод, Сангвор, Лахш, Тоҷикобод);

Минтақаи сайёҳии водии Рашт - шаҳраки Роғун, ҳунармандӣ ва эҷодиёти мардумии сокинони Нуробод, Рашт, осоишгоҳи Оби Гарм, ҳунарҳо ва эҷодиёти мардумии сокинони ноҳияи Тавилдара, оромгоҳи Ҳазрати Бурхи Валӣ, ҳунарҳо ва эҷодиёти мардумии сокинони ноҳияи Чиргатолро дар бар мегирад.

Минтақаи водии Вахш (Норак, Ёвон, Бохтар, Шаҳритуз, Қубодиён);

Минтақаи сайёҳии Вахш шаҳри Бохтар, мамнуъгоҳи “Бешаи Палангон”, шаҳраки Тахти сангин, Аҷинатеппа, Мадрасаи Хоҷа Машҳад, Мадрасаи Хоҷа Дурбат, Чилучорчашма, Қалъаи Бешкент, Оромгоҳи Имом Зайнулобиддин, шаҳраки теппаи Шоҳро фаро мегирад.

Минтақаи Кӯлоб (Кӯлоб, Восеъ, Шӯрообод, Данғара, Фархор, Балчувон, Ҳамадонӣ, Ховалинг);

Ба минтақаи сайёҳии Кӯлоб оромгоҳҳои ноҳияи Данғара, Маҷмаи Хуррамшаҳр, қалъаи Сангтӯда, шаҳри Ҳулбук, маҷмаи меъмории Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, оромгоҳи Хоҷа Исҳоқи Хатлонӣ, ноҳияҳои Фархор, Ховалинг, Балчувон, оромгоҳи Ҳазрати Султон, оромгоҳи Шох Неъматуллои Зарробӣ, мавзеи табиии Сари Хосор дохил мешаванд¹.

¹ Қодиров, Ф.С. Захираҳои туристӣ, ёдгориҳои фарҳангии таърихӣ ва табиӣ / Ф.С. Қодиров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 128 с.

Минтақаи Бадахшон (Хоруғ, Дарвоз, Ванҷ, Рӯшон, Ишкошим, Мурғоб).

Минтақаи сайёҳии Бадахшон мавзёҳои табиии Дарвоз, Ванҷ, Қалъаи Ватар, қалъаи Сижд ва Деруч, осоишгоҳи Гармчашма, ноҳияҳои Ишкошим ва Мурғоб, шаҳраки Бозордара, тасвирҳои рӯи санг, кӯлҳои Сарез, Қарокӯл, Шӯркӯл, чашмаи Бибӣ Фотимаи Захро ва мамнуъгоҳи табиии “Зоркӯл” - ро дар бар мегирад¹.

Ҷойгиршавии имкониятҳои сайёҳии минтақаҳои номбурда аз нигоҳи ҷуғрофӣ дар қиёс бо мамлакатҳои хориҷӣ ба ташкили саёҳат нисбатан созгор буда, тавре ки аллақай зикр шуд, мушкилии боздид аз сарчашмаҳои таърихӣ фарҳангии Тоҷикистон дар он аст, ки шароити сайёҳат дар онҳо бо меъёрҳои байналмилалӣ сайёҳӣ дар сатҳи зарурӣ ҷавобгӯ нест. Яъне, на дар ҳамаи мавзёҳои таърихӣ фарҳангии кишвар иншооти маишӣ фароғатӣ, нақлиёт, меҳмонхонаҳо ва аз ҳама муҳим - мутахассисони соҳавӣ (муаррифгарони мазмун ва моҳияти сарчашмаҳои таърихӣ фарҳангии мо) вучуд доранд.

Яке аз муҳимтарин масъалаи имрӯза дар самти рушди туризми таърихӣ фарҳангӣ таҳия ва интишори хатсайрҳои дорои равияҳои фарҳангӣ ба шумор рафта, дар ин хатсайрҳо бояд ба масъалаи шинос намудани сайёҳон бо мавзёҳои ҷолиби диққат, объектҳои меъморӣ, анъанаҳои халқ, забон, рӯзгору маишати сокинони гирду атроф диққати асосӣ дода шавад.

Дар маҷмӯъ, метавон қайд намуд, ки иқтидору имконоти сайёҳии захираҳои мероси таърихӣ-фарҳангӣ бузург буда, ҳар кадом таҷассумгари давраҳои мушаххаси таърихӣ ва фарҳангии миллати мо ба шумор меравад. Дар ин радиф онҳо, вазифаи мушаххаси тарбиявиро низ иҷро карда, барои таъмини дурнамои рушди туризм дар Тоҷикистон нақши барҷаста доранд.

¹Мамадризоҳонов, А.А. Экотуризм дар минтақаҳои қӯҳистони Тоҷикистон / А.А. Мамадризоҳонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 376 с.

Тоҷикон аз зумраи он миллатҳои Осиёи Марказӣ ба ҳисоб мераванд, ки аз қадим ба ҳунару ҳунармандӣ иртиботи қавӣ дошта, дар гузашта бо ин шуғл на танҳо зиндагии худро пеш мебуданд, балки нозуқиҳои ҳунарҳои гуногунро ба дигарон тарғиб намуда, ба ин васила дар ривочи ҳунармандӣ саҳм мегузоштанд. Тӯли ҳазорсолаҳо мардуми тоҷик ба эҷодиёт, ҳунармандӣ, фарҳанг, адабиёт майл дошт ва дар ин самт ба дастовардҳои бузурги эҷодӣ ноил гардидааст, ки ин боиси ташрифи бемайлони меҳмонон ва сайёҳон аз дигар ғӯшаю қанори олам ба сарзамини тоҷикон мегардид. Ин завқу салиқа ниёгон боиси ривочу раванқи ҳунару ҳунармандӣ, аз қабилҳои кулолгарӣ, қандакорӣ, сӯзанидӯзӣ, оҳангарӣ, заргарӣ, гилембофӣ, чакандузӣ, сабадбофӣ, наққошӣ, хаттотӣ ва истехсоли адрасу атлас гардиданд.

Аз ин ҷост, ки бо қарори Ассамблеяи генералии ЮНЕСКО яке аз намунаҳои барҷастаи ҳунарҳои мардумии халқи тоҷик – чакан ба Феҳристи мероси фарҳанги ғайримоддӣ ин созмони байналмилалӣ шомил гардид. Бинобар ин, дар сарзамини Тоҷикистон ҳунарҳои мардумӣ яке аз омилҳои муҳими рушди туризм ба шумор мераванд.

Таҳқиқот доир ба таърих, пайдоиш ва инкишофи ҳунарҳои мардумӣ дар Тоҷикистон пайваста идома дошта, дар ин самт олимону мутахассисони ватанӣ ва хориҷӣ (аз ҷумла, олимони рус) В.В. Стасов, И. Гейер, В.К. Разводовский, А.В. Сучков, Е.М. Пешерова, В.В. Бартолд, Н.В. Дяконова, Г. Головин, А.П. Гуишов, А.И. Дмитриев, Мамонов, М.И. Мосалский, А.П. Шишов, А.А. Кушакевич, М.И. Бродовский, Л.Ф. Костенков, В.В. Бартолд, М.С. Андреев, А.А. Семенов, Е.М. Пешерова, А.Ю. Якубовский, И.П. Петрушевский, С.П. Толстов, О.А. Сухарева, П.А. Гончарова, М.С. Андреев, А.К. Писарчик, М.С. Андреев, Н.А. Белинский, Н.Н. Ершов ва дигарон дар таҳқиқи ҳунарҳои амалии мардумии водии Зарафшону Рашт, Истаравшан, Хучанд, Қонибодом, Исфара, Ҳисору Қаротегин, Қӯлоб, Дарвоз, Помир ва ғайра назаррас аст.

Аз муҳаққикону олимони ватанӣ дар майдони илми ҳунаршиносӣ ва бостоншиносӣ дар Тоҷикистон С. Айнӣ, Б. Ғафуров, А. Мухторов, М. Эркаев, Ю. Яъқубов, Нарзиқулов, М. Бобохонов, Н. Нурҷонов, М. Рӯзиев, Н. Исаева, М. Мирсаидов, З. Тоҷикова, Н. Юнусова, С. Набиева, И. Назаров, И. Муҳиддинов, О. Турсунов, Г. Майтдинова, М.М. Ашрафӣ ва дигаронро метавон номбар намуд, ки бо асару мақолоти пурмуҳтавои худ дар муаррифии ҳунар ва шугли ҳунармандии миллати тоҷик саҳми бузург гузоштаанд.

Аз муҳаққикони сермаҳсули муосири тоҷик дар самти омӯзиши баъзе намунаҳои ҳунарҳои амалии мардумӣ, нақши анъанаҳои миллӣ дар эҳёи ҳунарҳои мардумӣ, масъалаҳои инкишофи ҳунарҳои мардумӣ дар Тоҷикистон метавон асару мақолаҳои Ф.С. Қодиров, М.Б. Муродов М.Б., Д. Бобоев, М. Дадабоева ва дигаронро номбар намуд.

Садриддин Айнӣ дар масъалаи инкишофи ҳунарҳои мардумии халқи тоҷик дар интиҳои XIX ва ибтидои асри XX қайд намудааст, ки «...агар ҳунарманд бофанда бошад, пас ӯ аъзои устохонаи бофандагӣ мешавад ва агар мӯзадӯз бошад, аъзои устохонаи мӯзадӯзӣ мегардад. Ҳар як устохона аз рӯи шариати рӯхониён пири худро дошт. Пир шахсияти таърихӣ ва ҳунарманд ба ҳисоб мерафт. Масалан, пири бофандагон – Имоми Аъзам, пири мӯзадӯзон–Бобо Порадӯзи Бухорой, пири оҳангарон – Довуд Пайғамбар ба ҳисоб мерафтанд»¹.

Тибқи маълумоти устод Айнӣ дар тӯли таърихи адабиёт рисолаҳои зиёде дар бораи устохонаҳои ҳунармандӣ иншо гардида будаанд. Дар адабиёти классикии мо дар бораи тавсифи касбу ҳунар, ҳунармандӣ ва афзалияти ҳунарҳои мардумӣ ва сайёҳӣ асарҳои илмию бадеӣ, аз қабилӣ «Шахрошӯб»-и Сайидои Насафӣ ва «Сафарномаи Искандаркӯл» эҷод шуда буданд, ки бори дигар пайванди қавию таърихии мардуми тоҷикро ба сайёҳат ва ҳунарҳои мардумӣ собит менамоянд.

¹ Айнӣ, С. Воспоминания: Организация ремесленников в Эмирской Бухаре. – М., Л.: АН СССР, 1960, С. 555-562.

Ба андешаи олими рус В.Стасов муносибатҳои фарҳангии Русия ва Осиёи Марказӣ аз замони қадим сарчашма мегирад. «Аз рӯи ошноӣ бо сабки халқии Осиёи Марказӣ ман чунин меҳисобам, ки аз ҷониби Шарқ таъсир ба ҳунари мо на аз Форс, балки аз Осиёи Марказӣ омадааст ва ҳамчунин ин таъсиррасонӣ ба Форс низ аз Осиёи Марказӣ рафтааст»¹.

Муҳаққиқ Пешерова Е.М.қайд мекунад, ки «...дар адабиёт оид ба Осиёи Марказӣ калимаи «касаба» маънои устохонаро дорад. Иттиҳодияҳои ҳунармандон (устохонҳо) дар Осиёи Марказӣ қисман ба ҷаҳолияти ташкилотҳо ва сеҳҳои ҳунармандии Аврупои Ғарбӣ монандӣ дошта, таърихи қадима дорад»².

Оид ба масъалаи мактабҳо ва равияҳои ҳунару ҳунармандии халқи тоҷик олими шинохтаи рус В.Бартолд таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, аз ҷумла қайд намудааст, ки мактабҳои ҳунарии Самарқанду Ҳирот дар тамоми Шарқ машҳур гардида, «...замони Темур ва Темуриён тавре маълум аст барои Осиёи Марказӣ замони дурахши бузург ба ҳисоб меравад. Пойтахти темуриён – шаҳри Самарқанд бо иншооти бузурги меъмории оро ёфта, яке аз шаҳрҳои бузург ва пурғановати ҷаҳон, маркази воқеии фарҳангӣ буд»³.

Муҳаққиқ В.Стасов менависад, ки «...дар он (намоишгоҳ) бисёр намунаҳои ҳунар, ки воқеан кайфияти бадеӣ мебахшанд ба маърази тамошо гузошта шуда буданд... қолинҳо, маҳсулоти нуқрагӣ, зарфҳои оҳанию гилӣ, аслиҳа, лавозимоти рӯзгор бо шаклҳои қолиб, рангубор, сабк, ҳамон тавре ки Шарқ зебост, бо як зебоии хоса ба намоиш гузошта шуда буданд»⁴. Нуқтаи қолиби В.Стасов дар бораи ҳунарҳои мардумии тоҷикон дар он зоҳир мегардад, ки ӯ нақшу ниғори дар қолинҳо, сӯзаниҳо, гулдӯзиҳо ва умуман, нақшу ниғори инъикосёфта дар рӯи навиҳои гуногуни ҳунарҳои мардумии моро дар радифи баландтарин офаридаҳои бадеии ҷаҳон гузошта, қайд намудааст, ки «...зухуроти аз

¹ Стасов, В.В. Собр. соч. – Т. 1. - Отд. II – Спб., 1883. - 383 с.

² Пешерова, Е. М. Гончарное производство у горных таджиков. Изв. Среднеазиатского географического общества. Т. XIX. - Ташкент, 1929.

³ Бартольд, В.В. Хафизи Абру и его сочинения // Соч.- М: Наука, 1973 – Т.8- 74 с.

⁴ Стасов, В. В. Собр. соч.- Т. 1. - Отд. II – Спб., 1883. - 383 с.

хама муҳим ва амиқи санъат ва сабки хунари Осиёи Марказиро дар қолинҳо, сӯзаниҳо, гулдӯзиҳо ва ғайраҳо, ки «Осиёи Марказии воқеӣ» он ҷо инъикос ёфтааст, чустан зарур аст».

Аксари сайёҳоне, ки ба кишвари мо ташриф меоранд, ба ашёҳои сангӣ, пахтагӣ, яъне маҳсулоти табиӣ, ки дастӣ сохта шудаанд, диққат медиҳанд. Бояд гуфт, ки дар ин раванд табақу кӯзаҳои хунармандони Хучанд, Ҳисор, Панҷакент, Исфара, Конибодом, Истравшан, ки бисёр нафис ва олий сохта шудаанд, таваччуҳи онҳоро бештар қалб мекунад. Ба ҷуз ин намудҳои гуногуни кордҳо, ки аз ҷониби хунармандони истаравшанӣ сохта мешавад, аз тарафи аксари меҳмонони хориҷӣ харидорӣ мешавад. Дар ин радиф тоқиҳои чоргули Истравшану Панҷакент, Хучанд, тоқиҳои чакани Кӯлоб, Бадахшон, куртаи чакан, атласҳои гуногуни истеҳсоли хунармандони кишвар, бозичаҳои сафолини деҳшӯрои Қаратоғи ноҳияи Шаҳринав воситаи муассири шинос намудани мардуми бегона ба тамаддуни куҳанбунёди тоҷикон мебошанд. Дуруст қайд гардидааст, ки «тоҷикон аз зумраи беҳтарин хунармандон на танҳо дар Осиёи Марказӣ, балки қитъаи Осиё ба шумор рафта, дар Ҳинд, Чин, Аморати Араб, Муғулистон, Россия, Тотористон ва ғайра маҳсули хунарҳои дастии онҳо ба чашм мерасанд¹.

Мероси гаронарзиши фарҳанги миллати тоҷик, ба мисли «Ганҷинаи Амударё» дар осорхонаи шоҳии Британияи Кабир, деворнигораҳои Панҷакент, Истаравшан, Курушкада, Самарқанд, Афросиёб дар Осорхонаи давлатии Русия, осорхонаҳои Санкт-Петербург, шаҳрҳои марказии Тоҷикистон, Ўзбекистон, Туркманистон, Қазоқистон ва дигар кишварҳои ҷаҳон маҳфуз буда, гувоҳи санъати волои хунармандии тоҷикон маҳсуб меёбанд.

Роҳбарияти кишвар бо хиради оқилонаи худ ба ривоҷу равнақи соҳибқорӣ хусусӣ, фардӣ ва хурду миёна мусоидат намуда, барои рушди хунарҳои мардумӣ таҳкурсии қавӣ гузошт. Ҳукумати Ҷумҳурии

¹ Муродов, М.Б. Баъзе проблемҳои рушди хунарҳои мардумӣ дар Тоҷикистон / М.Б. Муродов, Д. Бобоев // Хунарҳои мардумӣ. – 2013. – № 24. – С. 3.

Тоҷикистон бо мақсади таъмини рушди бемайлони ҳунарҳои мардумӣ дар саросари кишвар корхонаҳои хурд ва дуконҳои ҳунармандиро ташкил намуд. Аз ҷумла, дар як муддати кӯтоҳ дар шаҳрҳои Хучанд, Кӯлоб, Хоруғ, Истравшан, Конибодом, Панҷакент ҳунарҳои мардумӣ якбора босуръат рушд ёфтанд. Имрӯз бо мақсади инкишофи ҳамачонибаи навҳои гуногуни ҳунарҳои мардумӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбии мамлакат таҳсилот тибқи ихтисосҳои дахлдор ба роҳ монда шуда, барои тайёр намудани шогирдон мутахассисони пуртаҷриба ба кор ҷалб гардиданд.

Бо шарофати иродаи қавӣ ва азму талоши мардуми мо имрӯз ҳунари кандакории ҷӯб дар байни мардуми Исфара, кулолгарӣ ва оҳангарии сокинони Истаравшан ва Ҳисор, асбобҳои мусиқии бадахшониён ва мардуми минтақаи Хатлон на танҳо дар Тоҷикистон, ҳатто берун аз он маълуму маъруф гардидаанд.

Таҳлилҳо собит менамоянд, ки ҳунарҳои табақсозӣ, кулогарӣ, тоқидӯзӣ, намадбофӣ, гилембофӣ, калобаресӣ, риштаресӣ, риштарангкунӣ, коркарди пӯсти ҳайвонот барои пойафзол ва либосҳои гуногун аз нав эҳё шуда, коркард ва истеҳсоли маҳсулоти пашмӣ ривоч ёфта истодааст, ки он метавонад барои ривочи бозори маҳсулоти рақобатпазири сайёҳӣ мусоидат намояд. Имрӯз намунаҳои беҳтарини коркарди пӯсти ҳайвонот бештар дар Норақ ба назар мерасанд. Дар шаҳру ноҳияҳои кишвар истеҳсоли дастии адрас ва атлас ба роҳ монда шуда, навҳои нави чакандӯзӣ ба вучуд омаданд, ки на танҳо барои сайёҳони хориҷӣ ҷолибанд, балки дар дохил ва хориҷи кишвар харидорони зиёд доранд. Яъне, омили дигари рушди ҳунарҳои мардумӣ аз эҳтиёҷоти мардуми деҳот вобаста буда, имрӯз маҳсулоти ҳунарҳои дастӣ ба манбаи даромади оилаи тоҷик табдил ёфтааст.

Аммо барои ҷолибияти бештар пайдо намудани ҳар як намуди ҳунарҳои мардумӣ, ба роҳ мондани истеҳсоли онҳо дар шакли армуғон, барои мехмонон ва сайёҳони хориҷӣ, ворид намудани унсурҳои нав дар ҳар як намуди ҳунари дастӣ, сайқал додани маҳорати ҳунармандони

мардумӣ дар самти баландбардории завқи эстетикӣ онҳо ҷиҳати суфта ва ба талаботи бозори муосири сайёҳӣ мутобиқ сохтани дастранҷи онҳо ташкил намудани курсҳои омӯзишӣ, семинар-тренингҳо, озмунҳои гуногун дар доираи арзишҳои низоми таълимоти суннатии «устод-шогирд», ҳамзамон, омӯзиши таҷрибаи пешқадами кишварҳои ҳамсоя дар ин самт ба мақсад мувофиқ аст.

Илова бар ин, бо назардошти ғановати анвои ҳунароҳои мардумии халқи тоҷик бояд аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи сайёҳӣ дар ҳамкорӣ бо марказҳои илмӣ-таҳқиқотии мамлакат «Концепсияи рушди ҳавзаҳои ҳунароӣ» таҳия ва барои баррасӣ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардад. Дар мавриди таҳияи чунин санади стратегӣ он бояд фарогири масъалаҳои зерин бошад:

Якум, вобаста ба сатҳи ривочу равнақи ин ё он намуди ҳунароҳои мардумӣ ба ҳавзаҳои ҳунароӣ тақсим намудани минтақаҳои ҷумҳурий. Масалан, таҳиягарони Концепсия дар заминаи таҳлилҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснок бояд муайян намоянд, ки дар кадом минтақаи Тоҷикистон атласбофӣ, чакандузӣ, ҷӯроббофӣ суннатҳои дерина, таҷрибаи ғанӣ ва имконияти рушдро дорад. Танҳо бо истифода аз ҳамин намуди ҳунари мардумӣ барои рушди соҳаи туризм дар ҳавзаи мушаххаси ҳунароӣ кадом тадбирҳои муайянро андешидан мумкин аст, он чӣ гуна манфиати иқтисодӣ дорад, ин намуди ҳунари мардумиро чӣ тавр ва дар кадом шакл ба сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ пешкаш намудан беҳтару муфидтар аст? Дар шакли ашёи хом, армуғони гуногун – либоси миллӣ, ҷӯроби бадахшонӣ, ашё ва ҷиҳози гуногун бо рангу тобишҳои атласу чакан, китобҳо бо рӯйкаши атласу чакан, куртаву камзулчаҳо аз матои атласу чакан, гилемчаҳо аз чакан ё атлас, ҷамадонҳо бо ороишоти атлас ё чакан, зардевориҳо бо гулҳои атласу чакан барои ошхонаву тарабхонаҳо, ҷойхонаву қаҳвахонаҳо ё намоиши мӯди атлас ва чакан?

Натиҷаи муфид дар мавриде ба даст меояд, ки:

Якум, агар таҳиягарони Концепсия ё ягон намуди дигари санади стратегӣ оид ба мавзӯи мавриди таҳқиқ дар заминаи таҳлили амиқи илмӣ

ҳавзаҳои ҳунариро аз ҷиҳати пайдоиш ва раванди ташаккули навъи ҳунарҳои мардумӣ, иқтидорҳои ҳунари (шумораи ҳунармандони қобили эҷод, шогирдони онҳо дар ҳамин ҳавзаҳои ҳунари), мавҷудияти ашъи хом, устохонаҳо, масофаи байни ҳавзаҳои ҳунари бо мавзеҳои сайёҳӣ, шумораи (динамикаи) ташрифи сайёҳон ва дигар нишондиҳандаҳои судманди иқтисодӣ ва фарҳангӣ дуруст муайян намоянд.

Дуюм, агар ҳолибияти ҳавзаҳои ҳунари барои сайёҳон ва ҳаҷму андозаи эҳтиёҷоти ҳавзаҳои ҳунари нисбат ба ҷалби сармоя (хориҷӣ ва дохилӣ) муайян карда шавад;

Сеюм, агар инфрасохтори мавҷуда ё ниёзмандии ҳавзаҳои ҳунари ба бунёди инфрасохтори замонавӣ барои сайёҳӣ, эҳё ва ривочу равнақи ҳунарҳои мардумӣ ба инобат гирифта шавад;

Чорум, агар дар доираи ҳавзаҳои мазкур бо ҷалби коршиносон, ҳунармандони мардумии ҳавзаҳои мазкур, сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ ҷиҳати муайян намудани сатҳи ҳолибияти мавзеи сайёҳӣ ва нақши анвои гуногуни ҳунарҳои мардумӣ ба болоравии сатҳи ҳолибияти мавзеи сайёҳӣ гузаронидани силсилаи таҳқиқоти сотсиологӣ ба нақша гирифта шаванд;

Панҷум, агар мониторинги раванди татбиқи нишондоди Консепсия бо истифода аз индикаторҳои сифатӣ ва шуморавӣ ҷиҳати назорати вазъи рушди ҳунарҳои мардумӣ, динамикаи ташрифи сайёҳон ва пайомадҳои раванди татбиқи тадбирҳои консепсия барои иқтисодиёти кишвар ташкил карда шавад.

Тадбирҳои андешидаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи татбиқи ташаббуси Пешвои миллат - «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ»¹ ва фароҳам овардани имкониятҳо, аз ҷумла пурра аз андоз озод намудани истехсоли ҳунарҳои мардумӣ (дастӣ), боиси инкишофи бемайлони онҳо, манбаи даромади софи хонаводаҳо, густариши муносибатҳои дипломатӣ (ҳамкориҳои гуногунҷабҳа) ва дӯстию

¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. - №977. – 29 декабр.

рафоқати халқу миллатҳои гуногуни ҷаҳон (муаррифии бештари тоҷикон дар олам) гардиданд.

Ҳамин тавр, дар раванди муносибату муколамаи байнифарҳангӣ мероси фарҳангӣ ва ҳунарҳои мардумӣ бояд ба сифати яке аз унсурҳои барҷастаи таъриху тамаддуни халқу миллат муаррифӣ шаванд. Ба андешаи мо, бо назардошти муҳим будани масъала барои рушди туризм ва ҳунарҳои мардумӣ ҳангоми тарҳрезии сиёсати минбаъдаи сайёҳӣ ба инобат гирифтани масъалаҳои зерин ба манфиати пешрафти соҳа хоҳад буд:

- бунёди инфрасохтори сайёҳӣ, махсусан, дар минтақаҳои қолиби табиат, аз ҷумла дар мавзӯҳои табиӣ, рекреатсионӣ ва ғ.;

- ҷалби соҳибкорони дохилӣ ва хориҷӣ дар самти шарикӣ рушди сайёҳӣ;

- ҷалби сайёҳон дар рӯзҳои ҷашнҳои миллӣ, бозӣҳои миллӣ (аспаворӣ, бузқашӣ, гӯштингирӣ камарбандӣ ва ғ.) ва санаҳои муҳими таърихӣ фарҳангӣ, аз ҷумла ҷашни байналмилалӣ Наврӯз, Сада, Меҳрон, Истиқлолияти давлатӣ ва ғ.;

- омода намудани хатсайрҳои мушаххаси сайёҳӣ (бо нишон додани намуд ва шакли сайёҳӣ, аз ҷумла, таърихӣ, фарҳангӣ, кӯҳӣ, экологӣ, рекреатсионӣ ва ғ.);

- бунёд намудани марказҳои фурӯши армуғонҳои миллӣ ва тухфаҳои дорои ороишоти миллӣ;

- дар назди фурӯдгоҳҳо, меҳмонхонаҳо ва дигар муассисаҳои сайёҳӣ ташкил намудани галереяи армуғони миллӣ, намунаи ҳунарҳои миллӣ ва дар ин замина таблиғ намудани иқтидори сайёҳии кишвар;

- ташкил намудани намоишгоҳҳо доир ба иқтидори сайёҳии кишвар дар дохил ва хориҷи кишвар бо нишон додани мавсимияти сайёҳӣ;

- ташкил намудани саёҳат дар кишвар дар мавсими тобистон (сайёҳони ватанию хориҷӣ, бавежа ҷалби кормандон аз сохторҳои гуногуни давлатӣ).

1.2. Сиёсати давлатии Тоҷикистон дар самти туризм: фароҳам овардани шароити сиёсӣ ва базаи ҳуқуқӣ

Мавқеи туризм дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон, ки равандҳои ҷаҳонишавӣ ва тамоюлоти ба он пайванд барои асолат ва хувияти миллӣ, арзишҳои ахлоқиву маънавӣ, симо ва сирати миллӣ пайваста хатар эҷод мекунад, дар назди роҳбарияти давлату Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати дарки масъулияти баланд ва пешбурди ҷунон сиёсати қотеонаи сайёҳиро тақозо менамояд, ки ба таъмини ҳифзи манфиатҳои миллӣ, пеш аз ҳама, озодӣ, истиқлол, амният, субот, фароҳам овардани шароити мусоид барои пешрафту тараққӣ ва рушди Тоҷикистон равона карда шуда бошад.

Муҳаққиқе дар мавриди робитаи сиёсат ва туризм қайд намудааст, ки «чигунагии авзоъ ва аҳволи умумӣ, созмони кишварӣ ва ташкилоти роҳбарии ҳар кишвар, аз як сӯ, ва таблиғоти иқдомоте, ки кишварҳои мухталифи ҷаҳон барои рифоҳ ва осоиш ва ҷалби сайёҳ фароҳам месозанд, робитаи сиёсат ва туризмро ошкор месозад. Амният, осоиш, навҳаи бархӯрд ва рафтори умумии мардум бо сайёҳон, озодиҳои фардӣ ва иҷтимоӣ, мавқеияти ҷуғрофиёӣ, собиқаи таърихӣ ва бостонӣ, сохтори иқтисодӣ ва сиёсӣ ва мизони рушди иқтисодии кишвар, билохира, навъи муқаррароти нозир бар умури сайёҳӣ ва қавонини гумрукӣ ва визо ва назоири он бо туризм робитаи мустақим доранд»¹ Бо ибораи дигар, вазъият ва рушди туризм дар ҳар як кишвар аз чигунагии сиёсати давлатӣ дар соҳаи мазкур робитаи ногустастанӣ дорад. Идоракунии давлатии соҳаи туризм дар ҳар як кишвари мушаххас дорои хусусиятҳои хос мебошад. Масалан, А. Абдалимов ва М.И. Қодирова «мақсади асосии танзими давлатии фаъолияти туристиро ба таври зерин ифода намудаанд: таъмини ҳуқуқи шаҳрвандон ба истироҳат, ҳаракати озод ва дигар ҳуқуқҳо дар мавриди саёҳат; ҳифзи муҳити зист; муайян намудани номгуӣи ҳарсолаи объектҳои табиӣ, таърихию фароғатӣ, аз он ҷумла

¹ Акбари Шарбатӣ. Арзишҳо ва асароти санъати туризм / Шарбатӣ Акбари // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - 2010.- № 6(62). – С. 208.

худудҳои табиӣ махсус муҳофизатшаванда, ки тамошои онҳо дар асоси квота муқаррар карда мешавад; ривоч додани саноати туристӣ ҳамчун таъминкунандаи талаботи шаҳрвандон ҳангоми саёҳат; ривоч додани робитаҳои байналмилалӣ дар соҳаи туризм; истифодаи оқилонаи дастовардҳои табиӣ ва фарҳангӣ»¹.

Ба андешаи мо, дар ин ҷо муҳаққиқон тамоми ҷузъиёти мақсади танзими давлатии соҳаи туризмро инъикос карда натавонистаанд ё аз шарҳи муфассали он худдорӣ намудаанд. Зеро салоҳият ва ваколатҳои давлат дар соҳаи туризм хеле васеъ буда, вобаста ба вазъи сиёсӣ ва шароитҳои мушаххаси иҷтимоиву иқтисодӣ, вазъи маориф ва илму фарҳанги ҳар кишвар онҳо метавонанд тағйир ёбанд ва дар мавридҳои зарурӣ таҷдиди назар шаванд. Аз ҷумла, дар моддаи 5-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм» дастгирӣ ва инкишофи туризми дохилӣ, воридотӣ, иҷтимоӣ ва худфаъолияти ба сифати самтҳои афзалиятноки танзими давлатии фаъолияти туристӣ арзёбӣ гардидааст.

Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, «тавсеаи ҷаҳонгардӣ (сайёҳӣ – М.Ф.) дар кишварҳои аврупоӣ баъд аз соли 1950 бехтарин намунаи ҳамкориҳои байналмилалӣ аз назари тавсеаи ин санъат мебошад, ба ин маънӣ, ки давлатҳо бо иқдоми арзандае қавонини бисёр сода ва муфиде барои рифоҳи туристҳо вазъ намуда ва ба марҳалаи иҷро гузаштаанд»².

Мавриди зикр аст, ки аз собиқ Шӯравӣ барои Тоҷикистони соҳибистиклол туризм ҳамчун соҳае ба мерос монда буд, ки аз ягон ҷиҳат ба ҳадафҳои давлати соҳибистиклол ҷавобгӯ набуд. Зеро сиёсати давлати Шӯравӣ дар соҳаи туризм тарзе тарҳрезӣ шуда буд, ки ба ҳеҷ вачҳ манфиатҳои миллии моро таҷассум намекард. Туризм ҳамчун бахши иҷтимоии иқтисодиёти ҶШС Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ба фароҳам овардани шароитҳои ҳадалимкон барои истироҳату фароғат ва табобату

¹ Абдалимов, А. Менечменти туризм / А. Абдалимов, М.И. Қодирова. – Душанбе: Ирфон, 2013. - С. 27.

² Акбари Шарбатӣ. Арзишҳо ва асароти санъати туризм / Шарбатӣ Акбари // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - 2010.- № 6(62). – С. 208.

осоиши аҳоли нигаронида шуда, барои ривочу равнақи он аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ ва иттифоқҳои касаба маблағҳои нокифоя ҷудо мегардид. Саридора оид ба туризми хориҷии ИҶШС соли 1989 барҳам дода шуда буд. Бинобар ин, соли 1990 Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон дар бораи ба Иттиҳодияи тоҷикистонӣ оид ба туризми хориҷӣ (Тоҷикинтур) таъсис додани Кумитаи давлатӣ оид ба туризми хориҷӣ қарор қабул намуд, ки вазифаи асосии он фароҳам овардани шароитҳои мусоид барои ривочу равнақи туризми хориҷӣ дар Тоҷикистон буд. Вобаста ба ин, бо мақсади ҳамроҳсозии фаъолияти ташкилоту муассисаҳои соҳаи туризм, таҳия ва татбиқи сиёсати ягонаи ҳуқуқиву иқтисодӣ дар самти туризм санаи 20 ноябри соли 1990 бо қарори Шӯрои Вазирони ҶШС Тоҷикистон «Ассотсиатсияи туризми Тоҷикистон» таъсис дода шуд.

Дар даврони Иттиҳоди Шӯравӣ соҳаи сайёҳии Тоҷикистон на танҳо мустақил набуд, балки танҳо як қатор шахрвандони Иттиҳоди Шӯравӣ ба хотири таъаббат аз мавзӯҳои сайёҳӣ-таъаббатии мо истифода бурда, дар як радиф доир ба онҳо иттилоъ мегирифтанд. Дар ин давра сафари сайёҳони хориҷӣ ба сарчашмаҳои сайёҳии Тоҷикистон қариб, ки ба ҷашм нарасида, на танҳо мавзӯҳои сайёҳии мо ба таври бояду шояд муаррифӣ нагардиданд, балки як қатори онҳо ба феҳрасти объектҳои сайёҳӣ бо назардошти сиёсати давлатии ҳамонвақта дидаву доништа ворид нагардиданд. Чунончи, як қатор объектҳои сайёҳӣ бар амсоли қалъаҳо (Хулбук, Ҳисор), мазорҳои ашхоси бузург (Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Мавлоно Яъқуби Чархӣ), ки на танҳо зиёратгоҳи тоҷикистониён, балки оламиёнданд, маҳз пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон таҷдиду тармим ва муаррифӣ ёфтанд.

Ҳамин тавр, Тоҷикистон дар остонаи қабули Эълومияи истиқлолияти давлатӣ ва пас аз он ба ташаккули қонунгузории миллии оид ба масъалаҳои туризм шурӯъ намуд, ки бисёр ҷанбаҳои он таҳти

салоҳияти вазорату идораҳои мухталиф қарор гирифта, тавассути қонуну қарорҳои гуногун танзим меёфтанд.

То соли 1992 дар Тоҷикистон 2 муассисаи сайёҳии зерин фаъолият дошт¹:

1. Шӯрои ҷумҳуриявӣ оид ба туризм ва экскурсияи назди Иттифоқҳои касабаи ҷумҳуриявӣ, ки тавассути базаҳои сайёҳӣ ва лагерҳои истироҳатӣ таъбиқи вазифаи танзими масъалҳои қабул ва хидматрасонӣ ба сайёҳони хориҷиро ба уҳда дошт;

2. Шӯбаи тоҷикистони Кумитаи давлатии туризми хориҷии шӯравӣ «Интурист-Тоҷикистон», ки асосан барои хидмати сайёҳони хориҷӣ машғул буд.

Мавриди зикр аст, ки дар тӯли мавҷудияти ҚШС Тоҷикистон танҳо ду барномаи маҷмӯии (комплексии) рушди соҳаи туризми қабул гардида, вале онҳо дар амал татбиқ нашуданд. Бешубҳа ин сабабу омилҳо ба сатҳу сифати фаъолияти сайёҳӣ дар мамлакат таъсири манфӣ расонида, вусъати раванди ташаккулёбии унсурҳои сиёсати нави Тоҷикистони соҳибистиклолро дар самти туризм ва поягузори инфрасохтори замонавии ин соҳаи ҳаётан муҳим боздоштанд.

Вазъи ногувори соҳаи туризм дар мамлакат дар «Барномаи рушди туризм дар Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.12.2003, № 582) мавриди таҳлил қарор дода шуда, аз ҷумла қайд гардида буд, ки «дар давраи гузариш Тоҷикистон системаи сустинкишофёфтаи ба иҷтимоиёт нигаронидашудаи туризмро ба мерос гирифт, ки он ба талаботи бозори иқтисоди бозаргонӣ ҷавобгӯ набуд. То соли 1996 дар мамлакат рушди туризм бетартиб сурат гирифта, танҳо хусусияти тичоратӣ дошт»².

Агар сабабу омилҳои чунин вазъияти ногуворро аз нигоҳи методологӣ таҳлил намоем, метавон зикр намуд, ки тадбирҳои

¹ Бойгонии Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 404. Оп. 6. Д. 554

² Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018)

андешидаи Ҳукумати ҶШС Тоҷикистон ва ҳизби коммунистӣ бидуни таҳлили объективии вазъи соҳаи туризм дар Тоҷикистон, иртиботи он бо иқтисодиёти нақшавӣ, вобастагии ногусастани он аз майлу хоҳиши роҳбарияти мақомоти марказии Ҳокимияти иҷроияи Шӯравӣ ҳангоми тақсимои маблағҳои бучетӣ барои рушди соҳаи туризм дар ҷумҳуриҳои иттифокӣ раҳандозӣ гардида буданд. Ҳангоми қабули санадҳои соҳаи туризми ҷумҳурӣ иқтидорҳои мавҷуда – захиравӣ, истехсолию-техникӣ, иқтисодиву кадрӣ, инфрасохторӣ, инчунин сатҳи робитаҳои иқтисодии хориҷӣ дар самти туризм аз нигоҳи илмӣ дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ нагардида буданд. Аз ин рӯ, аксарияти ин санадҳо хусусияти декларативӣ дошта, дар онҳо мақсадгузори дақиқ, таҳлили вазъият, имконияту иқтидорҳои сайёҳӣ, интихоби ҳадафманди роҳу воситаҳои тактикий ҳалли мушкилоти мавҷударо пешбинӣ намекард. намерасид. Бо ибораи дигар, асноди ҳукумативу ҳизбии он давра хусусияти концептуалӣ ва стратегӣ надоштанд. Ин дар ҳолат, ки, «вазифаи асосии танзими давлатии рушди туризм асосноксозӣ ва таҳияи стратегияи рушди туризм ба шумор меравад»¹.

Аз ин рӯ, новобаста аз афзоиши ҳамасолаи сайёҳони дохиливу хориҷӣ (тақрибан аз 10 то 12 ҳазор нафар дар як сол) дар ҶШС Тоҷикистон инфрасохтори мутобиқ ба талабот ва меъёрҳои байналмилалӣ бунёд нагардида буд. Дар тамоми давраи мавҷудияти Тоҷикистони шӯравӣ дар ин сарзамин аз ҷониби Идораи марказии туризми хориҷии Шӯравӣ (Интурист) ҳамагӣ 3 меҳмонхона сохта шуда буд, ки онҳо ба талаботи меъёрҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ набуданд.

Сабаби дигари чунин вазъияти ногувор дар самти рушди туризм дар он зоҳир мегардид, ки Тоҷикистони шӯравӣ ягон маротиба дар намоишгоҳҳои ҳамасолаи байналмилалӣ сайёҳӣ, ки воситаи муҳими тарғибу ташвиқи имконияту иқтидорҳои сайёҳии кишвар мебошанд, широкат наварзида буд. Ҳамзамон, дар ин ҷумҳурии шӯравӣ

¹Сангинов, Д.Ш. Правовая характеристика договора на оказание туристскоэкскурсионных услуг / Д.Ш. Сангинов // Вестник таджикского национального университета. – 2015. - № 3-10 (188). – С. 70-73.

истеҳсолоти маҳсулоти миллии сайёҳии дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир ташакул наёфта буд, дастранҷи устоҳои ҷирадасти ҳунарҳои мардумӣ, мероси ғаноманди таърихию фарҳангии халқи тоҷик, хӯрокҳо ва суннатҳои меҳмоннавозии миллий, манзараҳои дилфиребу нотакрори ин сарзамин, чашмаҳои шифобахш, олами аз бисёр ҷиҳат нодири набототу ҳайвонот ин диёри воқеан афсонавӣ дар бозори маҳсулоту ҳадамоти сайёҳии ҷаҳон ба таври шоиста тарғибу ташвиқ намегардид. Мардуми олам, ба хусус, сайёҳони хориҷӣ аз имконияту иқтидорҳои сайёҳии Тоҷикистони шӯравӣ огоҳ набуданд. Тоҷикистони шӯравӣ узви Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ набуд ва бо ин созмони бонуфузи байналмилалӣ ягон робита ва ҳамкориҳои сайёҳӣ надошт.

Дар маҷмӯъ, Ҷумҳурии Тоҷикистон аз давлати Шӯравӣ низомии сайёҳиеро ба мерос гирифт, ки сатҳи инкишофи он ниҳоят паст буда, ба талаботи иқтисоди бозаргонӣ ҷавобгӯ набуд.

Тоҷикистон дар рӯзҳои аввали соҳибистиклол гардидан дар соҳаи туризм ба мушкилоти сангин рӯ ба рӯ гардид, ки онҳо, қабл аз ҳама, ба раванди аз байн рафтани ИҶШС ва бӯҳрони амиқи сиёсии ибтидои солҳои 90-ум робитаи мустақим доштанд. Ҷанги шаҳрвандӣ ба имиҷи сайёҳии кишвар зарбаи сахт ворид кард. Аз байнравии низомии воҳиди сайёҳӣ-экскурсионии Шӯравӣ солҳо таъсири номатлуби худро ба рушди ин соҳа гузошт.

Бо назардошти мавзӯи мавриди баррасӣ қароргирифта метавон таъсири ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистонро дар ин самт ба қисматҳои зерин табақабандӣ намуд:

1. Ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон боис гардид, ки эътимоди сайёҳони ватанӣ ва аз ҳама муҳим сайёҳони хориҷӣ барои сафар кардан ба кишвари мо коҳиш ёбад.

2. Иқтисоди миллий тамоман паст рафт, ки сабаби таназзули рушди иҷтимоию иқтисодии ҷомеа, аз ҷумла соҳаи туризм гардид.

3. Як қатор ёдгориҳо, мавзеъҳои сайёҳии мо бар асари ҷанги шаҳрвандӣ хароб гардиданд.

4. Як қатор сарчашмаҳои туризми таърихӣ мо ба кишварҳои хориҷӣ кашонида шуданд.

5. Ба рушди инфрасохтори сайёҳӣ зарбаи саҳт расонида шуд, ки то имрӯз таъсири он ба ҷашм мерасад.

6. Ба таъсиси мавзеъҳои нави сайёҳӣ зарари ҷиддӣ расонид.

Анҷом ёфтани ҷанги шаҳрвандӣ, тадричан ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ ва рушди иқтисодии кишвар ба ҳукмати ҷумҳурӣ имкон доданд, ки вазъиятро дар ин соҳаи барои иқтисодиёти мамлакат ҳаётан муҳим амиқтар омӯзад ва вобаста ба он тадбирҳои амалӣ андешад.

Аз ин ҷост, ки сарвари Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) Кратов Михаил Иосифич зимни яке аз маърузаҳо, ки соли 2000 дар шаҳри Душанбе ироа гардида буд, қайд кардааст, ки «...сулҳи бадастовардаи тоҷикон дар тамоми ҷаҳон чун таҷрибаи нодир эътироф шудааст. Умуман, дар тӯли панҷоҳ соли охир он назари худро надорад»¹.

Таърихи ташаккулёбӣ ва рушди сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти туризм бо равандҳои ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии мамлакат робитаи ногустанӣ дошта, тадричан ташаккул ва рушд ёфтааст. Дар осори илмӣ ба соҳаи туризм бахшидашуда даврабандии ягонаи рушди ин соҳа вучуд надорад, вале кӯшишҳои ҷудогонае дар ин самт дида мешавад.

Масалан, муҳаққиқ Д.Ш. Сангинов қайд менамояд, ки «бавучудой ва инкишофёбии қонунгузорӣ дар баҳши сайёҳии Тоҷикистон дар фарқият аз фаъолияти умумии қонунгузори Тоҷикистон аз нигоҳи таърихӣ ҳуқуқӣ вобаста ба қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ба ақидаи мо аз асри IX оғоз мегардад».² Исботи ин андешаро муҳаққиқ бо

¹ Раҷабзода, Ш. Терроризм ва экстремизм. Тоҷикистон дар сафи пеши мубориза қарор дорад / Ш. Раҷабзода // Ҷумҳурият. – 2018. – №192. – 1 окт.

² Сангинов, Д.Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристӣ) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе, 2012. - С. 10.

мавҷудияти низоми хоси идоракунии давлатӣ дар давлати Сомониён вобаста медонад. Сипас дар ҷойи дигари ҳамин асар муҳаққиқ қайд менамояд, ки «оғози танзими ҳуқуқии сайёҳӣ дар Тоҷикистон ва умуман ИҶШС бо Декрети Ленини «Дар бораи бардоштани муҷассамаҳои ба шоҳон ва хизматгарони онҳо бахшидашуда ва коркарди муҷассамаҳои Инқилоби Сотсиалистии Россия аз 12 апрели соли 1918 мебошад. Воқеан, аз ин лаҳза тақсимои сайёҳӣ ба дохилӣ ва хориҷӣ оғоз шуд»¹.

Ҳамин тавр, дар идомаи таҳқиқи масъала Д.Ш. Сангинов таъкид мекунад, ки «марҳилаи сеюми инкишофи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сайёҳӣ солҳои 1990-2010-ро фаро мегирад, ки ба ду давра тақсим карда мешавад: а) марҳилаи аввал – солҳои 1990-1998; б) марҳилаи дуюм – солҳои 1999-2010»².

Муҳаққиқ хангоми даврабандии раванди ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон ибораҳои «бавучудой ва инкишофёбии қонунгузорӣ дар бахши сайёҳии Тоҷикистон», «оғози танзими ҳуқуқии сайёҳӣ дар Тоҷикистон» истифода бурда, вале аз истифодаи мафҳум ва истилоҳоти ягона, ки моҳияти даврабандиро (дар алоҳидагӣ ва дар маҷмӯъ) ифода карда тавонанд, худдорӣ намудааст. Аз мадди назари муҳаққиқ, инчунин, ивазшавии форматсияҳои таърихӣ, дигаргуншавии низомҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ низ дур мондаанд. Ҳол он ки ин равандҳои таърихӣ ба моҳияти ҷавҳарии ҳама гуна масъалаи мавриди назар, аз ҷумла масъалаи ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ таъсири бузург расонида, моро водор менамояд, ки хусусияти ҳар як марҳилаи таърихиро бо далелҳои қотеъ собит намоем, вагарна ҳама гуна даврабандӣ, аз ҷумла даврабандии раванди ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон моҳияти аслии худро гум мекунад. Дар ин радиф тағйирёбии номи сарзаминҳои таърихии тоҷикон низ набояд сарфи назар шавад.

¹Сангинов, Д.Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе, 2012. – С. 12.

²Ҳамон ҷо. С. 15.

Вобаста ба раванди ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон муҳаққиқи дигар Н.В. Пивоварова низ дар доираи таҳқиқи мавзӯи «Таърихи туризм дар Тоҷикистон (асри XX ва ибтидои асри XXI)» таърихи рушди туризмро дар Тоҷикистон кӯшиш намуда, онро ба 3 марҳилаи зерин ҷудо намудааст:

Марҳилаи якум – аз давраи пешазтаърихӣ, яъне ибтидоӣ, то ибтидои асри XX, ки зимни он ҷаҳорҷӯбаи ҳудуди таҳқиқ вобаста ба марзҳои ватани таърихии тоҷикон, макони суқунати бисёрасраи мардуми тоҷик муайян карда шудааст;

Марҳилаи дуум – давраи ташаккулёбӣ ва рушди туризми Тоҷикистон дар даврони шӯравӣ (солҳои 1917-1991), ки зимни он ҷаҳорҷӯбаи ҳудуди таҳқиқ дар марзи Тоҷикистони шӯравӣ (ҶШС Тоҷикистон) маҳдуд гардидааст;

Марҳилаи сеюм – рушди туризм дар солҳои соҳибистиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки зимни он ҷаҳорҷӯбаи таҳқиқ дар ҳудудҳои имрӯзаи маъмурӣ-марзии Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол муайян карда шудааст. Ба андешаи Н.В. Пивоварова барои марҳилаи сеюми рушди туризм дар Тоҷикистон хусусиятҳои зерин хос буданд: вайроншавии сохтори низоми сайёҳии шӯравӣ, бунёди индустрияи миллии сайёҳии дорои стратегияи давлатӣ бо нишондоди дурнамои рушд¹.

Қобили зикр аст, ки Н.В. Пивоварова марҳилаи сеюмро марҳилаи тӯлонӣ ва ба итмомнорасида² азёбӣ намуда, вале аз таҳқиқи хусусиятҳои хоси он ҳудудроӣ намудааст. Дар ин маврид мо ба андешаи Н.В. Пивоварова нисбати «тӯлонӣ» будани марҳилаи сеюми рушди туризм дар Тоҷикистон розӣ шуда наметавонем, зеро:

Якум, ин марҳила дар таърихи рушди туризми Тоҷикистони соҳибистиқлол марҳилаи тӯлонӣ набуда, ҳамагӣ беш аз чоряк аср идома дорад;

¹ Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане: автореф. дис... канд. ист. наук. / Н.В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. – С. 11.

² Ҳамон ҷо. – С. 11.

Дуюм, новобаста аз фурсати кӯтоҳи таърихӣ ин марҳила якмаром набуда, дар ҷараёни он рӯйдодҳое ба вуқӯъ омаданд, аз нигоҳи моҳияти таърихӣ ба ҳамдигар мутазод буда, ҳар кадом бо хусусиятҳои худ фарқ мекунад;

Сеюм, бо назардошти мутазод будани рӯйдодҳои таърихии ин марҳила он ба даврабандии мустақил ниёз дорад.

Ҳамин тавр, бо назардошти хусусиятҳои хоси тараққиёти Тоҷикистони соҳибистиклол таърихи ташаккулёбӣ ва рушди низоми ҳуқуқии сайёҳии даврони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ба андешаи мо, шартан ба 3 марҳилаи зерин ҷудо намудан мумкин аст, ки ҳар кадом пеш аз ҳама, ба вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии мамлакат робитаи мустақим ва ногусастани доранд:

Марҳилаи якуми ташаккулёбӣ ва рушди сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар самти туризм, ки ба соли якуми соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон – сентябри соли 1991-июни соли 1997 рост меояд, метавон ҳамчун зинаи ибтидоӣ дар раванди ташаккулёбии сиёсати давлатии соҳаи туризм арзёбӣ кард. Як қисми санадҳое, ки асоси ташаккулёбӣ ва рушди туризмро ташкил медиҳанд, 9 сентябри соли 1991 дар Иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати дувоздаҳум бахшида, ба эълон намудани Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардида, дар қатори масъалаҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, ба масъалаҳои сиёсати давлатӣ дар самти туризм робитаи мустақим доштанд. Дар ин радиқ метавон қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси дохил кардани тағйироту иловаҳо ба Эълонияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1991. – №18, мод. 238)-ро номбар намуд. Дар санади мазкур қайд карда шуда буд, ки «қисми якуми модда (Эълонияи Истиқлолияти Ҷумҳурии

Тоҷикистон - М.Ф.) дар таҳрири зайл баён карда шавад: «Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати мустақили демократии ҳуқуқбунёд мебошад»¹.

Аз ҷониби мақоми олии қонунбарори мамлакат тавассути санади муҳими сиёсӣ - Эълومияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ дар хусуси мустақилияти демократӣ ва ҳуқуқбунёд будани низоми давлатдорӣ башорат додан бешак мавқеи сиёсии Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ устувор сохта, боварию эътимоди мардуми оламро ба кишвари тозаистиклол таҳким бахшид ва барои боло рафтани сатҳи ҷолибияти он ҳамчун кишвари сайёҳӣ мусоидат намуд.

Соли 1992 Тоҷикистон ба узвияти Созмони Милали Муттаҳид қабул гардида, зиёда аз 150 давлати ҷаҳон истиқлолияти онро эътироф карданд.

10 март соли 1992 Ҳукумати кишвар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро қабул намуда буд, ки он ҷиҳати ҷалби сармояи хориҷӣ барои рушди иқтисоди миллӣ, аз ҷумла соҳаи туризм аҳамияти калон дошт. Дар санади мазкур ба таври возеҳ қайд гардида буд, ки «инвесторҳои хориҷӣ, корхонаҳое, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо инвеститсияҳои хориҷӣ сохта шудаанд, дар сурати сармоягузориҳои тақрорӣ аз ҷимояи ҳуқуқӣ, кафолату имтиёзҳои муқаррарнамудаи қонуни мазкур ба таври пурра истифода мекунанд»².

Санади дигаре, ки дар марҳилаи якуми ташаккулёбӣ ва рушди сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризм Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он ба масъалаи туризм тавачҷуҳ зоҳир намудааст, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон» (аз 13 март соли 1992, № 562) маҳсуб меёбад. Дар моддаи 11-уми сандаи мазкур – «Таъмини мустақилияти иқтисодӣ ва дастгирии шаҳрвандони ҷавон» дар мавриди ҷорӣ намудани речаи имтиёзнок барои истифодаи муассисаҳои

¹ Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1991. – №18, мод. 238.

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1992. – №554. – 10 март. – моддаи 11. (Аз эътибор соқит дониста шуд. Қ ҶТ аз 12.05.07с. №260) [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018)

маданияю маърифатӣ ва варзишию тандурустӣ бо роҳи муқаррар кардани нархҳои имтиёзнок, ба таври илова қайд гардида буд, ки «режими имтиёзнокро, инчунин, ба истифодаи воситаҳои нақлиёт барои мусофиркашонии сайёҳони ҷавон, аз ҷумла туризми байналхалқӣ ва мубодилаи байналхалқӣ қорӣ кардан мумкин аст»¹. Яъне, новобаста аз шароити бӯҳронии иқтисодиёти миллӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба насли ояндасози кишвар ғамхорӣ зоҳир намуда, барои дастгирии ҷавонон дар соҳаи туризм қорӣ намудани имтиёҳои махсусро зарур шуморидааст.

Аммо дар ҷараёни ин марҳилаи ташаккулёбӣ ва рушди сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи туризм авзои сиёсии кишвар шадид ва бӯҳронӣ буд. Гурӯҳҳои мочароҷу ва ба истилоҳ муҳолифин пайваста истеъфои шахсони олимақоми кишварро тақозо мекарданд.

Баргузор гардидани Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ - 16 ноябр то 2 декабри соли 1992 дар Қасри Арбоби хоҷагии Саидхӯча Урунхӯчаеви шаҳри Хучанд, **масъалаҳои нисбатан муҳими ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳиро** тақвият бахшид. Рӯзномаи Иҷлосия 23 масъала аз ҷумла, муроҷиати Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои узви ИДМ, дар бораи тартиби ба ҷои истиқомати муқимиашон баргардонидани гурезаҳо, дар бораи Нишон ва Парчами Тоҷикистон, дар бораи интиҳоби Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар бораи авфи умумӣ, дар бораи аз муҳосираи иқтисодӣ раҳо додани минтақаҳои ҷудоғонаи ҷумҳурӣ, дар бораи ба эътидол овардани вазъияти ҷамъиятию сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраро дар бар гирифта, тибқи онҳо қарорҳои дахлдор қабул гардиданд.

Дар Иҷлосия як силсила асноди барои ояндаи миллати тоҷик муҳимме ба тасвиб расиданд, ки онҳо заминаи асосӣ ва устувори ба даст овардани сулҳу субот, ризоияти миллӣ ва ба ҳам омадани қувваҳои

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон». – Душанбе, 1992. – №562. – 13 март. – моддаи 11. (Аз эътибор соқит дониста шуд бо Қ ҶТ аз 15.07.04с №52) [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018).

солими ҷомеа, мустаҳкам намудани пояи давлатдорӣ миллӣ гардиданд. Дар ҷараёни кори иҷлосияи номбурда роҳбарияти тозаинтиҳоби ҷумҳурӣ ба ҳамаи давлатҳои ҷаҳон, созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ эълон намуд, ки Тоҷикистон ҷонибдори ба роҳ мондани муносибатҳои судманди тарафайн дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, тарафдори таъмини ҳаёти осудаҳолона ва шоистаи ҳар як сокини кишвар мебошад.

Бо истифода аз ин фурсати муносиби таърихӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри ривочу равнақи туризм дар кишвар ва густариши ҳамкориҳо дар соҳаи туризм як қатор табирҳои зарурӣ андешид. Аз ҷумла, санаи 12 сентябри соли 1993, таҳти рақами 464 қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси созишномаҳои байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Халқии Хитой оид ба ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи маблағгузориҳои асосӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”, “Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи туризми сардорони давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил” (1993) ба тасвиб расиданд.

6 ноябри соли 1994 Конститутсияи давлати мустақили озода демократӣ қабул гардида, истиқлолияти давлатии Тоҷикистонро аз нигоҳи ҳуқуқӣ ба расмият дароварда, кишвари моро ба аҳли олам бо унвони давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона муаррифӣ намуд. Ин санаде буд, ки унсурҳои асосии ҷомеаи шаҳрвандиро муайян намуд. Мусаллам аст, ки эълони ин принсипҳои ҳуқуқӣ барои рушди минбаъдаи соҳаи сайёҳӣ нақши калидӣ доранд. Мавриди зикри хоса аст, ки моддаҳои 1, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 24, 32, 37, 38, 39, 42, 44, 46 меъёрҳои ҳуқуқиеро ифода мекунанд, ки барои соҳаи сайёҳӣ ҳамчун заминаи асосӣ ва муҳимтарини ҳуқуқэҷодкунӣ хизмат мекунанд. Масалан, дар моддаи 38 Конститутсия қайд гардидааст, ки “Давлат барои солимгардонии муҳити зист, инкишофи оммавии варзиш, тарбияи ҷисмонӣ ва сайёҳӣ тадбирҳо меандешад”¹. Вобаста ба ҳамин

¹ Моддаи 38, Конститутсия Ҷумҳурии Тоҷикистон

нишондоди Конститутсия моддаҳои 5 ва 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм” мутаносибан ба масъалаҳои “Мақсад, самтҳо ва роҳҳои танзими давлатии фаъолияти туристӣ” ва “Салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии дар соҳаи туризм” бахшида шуда, аз нигоҳи моҳияти ҳуқуқӣ ба татбиқи амалии тадбирҳои равона карда шудааст, ки Конститутсия аллакай эълон кардааст ва давлат ба таври мушаххас иҷро карда истодааст, ё дар оянда иҷрои онҳоро ба зимма дорад.

Ҳамин тавр, Конститутсия ҳамчун қонуни асосии давлати мустақили тоҷикон, унсуре марказии низоми ҳуқуқии мамлакат, заминаи асосии эҷоду такмили қонунгузори соҳаи сайёҳӣ, муайянкунандаи дурнамои пешрафти яке аз соҳаҳои барои иқтисодияти миллӣ воқеан афзалиятнок – туризм гардид.

Дар санаи 27 июни соли 1997 ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризояти миллӣ ва чараҳои татбиқи он боварию эътимоди мардуми олам нисбат Ҷумҳурии Тоҷикистонро мустаҳкам намуд. Ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризояти миллӣ, барқарор гардидани сулҳу субот ва таъмини амният дар кишвар **марҳилаи дуҷуми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон** оғоз ёфта, то санаи 27-уми ноябри соли 2007, яъне то рӯзи ба сифати узви комилҳуқуқи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон идома меёбад.

Дар ин марҳила бо мақсади ривочу равнақи соҳаи туризм барномарезии мақсадноки давлатӣ оғоз гардида, аз ҷумла бо қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба баланси ширкати миллии туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани бинои воқеъ дар кӯчаи Пушкин, хонаи №14” (№183, аз 4 апрели соли 1997), “Барномаи тадбирҳои таъхирнопазир оид ба инкишофи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1997-1998” (№363, аз 12 августи соли 1997), “Дар бораи барномаи экологии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1998-2008” (№344, аз 4 августи соли 1997), “Дар бораи минтакаи истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб”(№373, аз 18

август соли 1999), “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит”(№358, аз 18 сентябри соли 2000), “Дар бораи тасдиқи Барномаи мақсадноки комплекси рушди ноҳияи Варзоб ҳамчун минтақаи истироҳат, табобати санаторию курортӣ ва туризм дар давраи солҳои 2000-2010” (№461, аз 9 ноябри соли 2000), “Масъалаҳои минтақаи истироҳат ва туризм дар ноҳияи Варзоби Ҷумҳурии Тоҷикистон” (№95, аз 11 март соли 2000), “Дар бораи тасдиқи “Низомномаи масъалаҳои минтақаи истироҳат ва туризм дар ноҳияи Варзоби Ҷумҳурии Тоҷикистон” (№95, аз 11 март соли 2000), “Дар бораи минтақаи туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳия Балчувон” (№498, аз 3 ноябри соли 2001), “Дар бораи Барномаи маҷмуии рушди ноҳияи Балчувон ба сифати минтақаи туризми байналмилалӣ дар давраи солҳои 2002-2016” (№276, аз 3 июли соли 2002), инчунин, Низомнома “Дар бораи тартиби литсензиякунонии фаъолияти туристӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пардохтҳои ҳатмии истифодаи табиат” (№ 388, соли 2002), “Барномаи давлатии рушди туризм дар Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009” (№582, аз 29 декабри соли 2003), “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (№80, аз 4 март соли 2005) қабул гардиданд.

Санадҳои дигар ва муҳимме, ки соҳаи сайёҳиро дар кишвари мо ба танзим мебароранд, Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии мамлакатанд, ки дар танзими соҳаи туризми тоҷик нақши онҳо муассир аст. Пешвои миллат зарурати такомули санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар бораи соҳаи сайёҳӣ яке аз сарчашмаҳои аввалиндараҷаи рушди ин самт ҳисобида, дар баробари рушди соҳа такомули пайвастан қонунгузориро вабаста ба сайёҳӣ омили муҳимми инкишофи он меҳисобад.

Яке аз хусусиятҳои хоси марҳилаи сеюми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон аз ин иборат буд, ки дар ин давра шумораи созишномаҳо ва ёдоштҳои тафохум миёни Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм афзуд, ки ин нишондиҳандаи мусбати имиджи сайёҳии Тоҷикистон махсуб меёбад. Аз ҷумла созишномаҳои ҳамкорӣ дар соҳаи туризм бо Чувашистон (1998), Беларус (2001), Индонезия (2003) Покистон (2004), Полша (2003), шоҳигарии Тайланд (2005), Туркия (2006), Озарбойҷон (2007), Сурия (2007) таҳия ва тасдиқ гардиданд.

Яъне, ин марҳилае буд, ки муносибатҳои Тоҷикистон бо кишварҳои олам густариш ёфта, раванди устувори ҷалби сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар оғоз гардид. Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон соли 2002 сиёсати «дарҳои кушод»-ро эълон намуд, ки ҳадафи асосии он ба роҳ мондани муносибат бо тамоми кишварҳои мебошад, ки нияти ҳамкориҳои судманду баробарҳуқуқ бо Тоҷикистонро доранд. Эълон гардидани сиёсати «дарҳои кушод» ба раванди муносибатҳои гарфайни Тоҷикистон бо кишварҳои олам такони ҷиддӣ бахшид, онҳо ривочу равнақи бештар ёфтанд ва дар ин замина барои ташаккул ва рушди туризм заминаҳои мусоиди сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ фароҳам омаданд.

Маҳз дар ҳамин марҳила дар мамлакат аввалин қонуни соҳавӣ - Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм” (3.09.1999, №824) қабул гардид. Тавре ки аз моддаи 1-уми санади номбурда бармеояд “Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ташкилӣ ва ҳамчунин қоидаҳои ягонаи фаъолияти туристиро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд”¹. Дар ин марҳила ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм” як маротиба (соли 2005) тағйир иловаҳо ворид карда шуд. Бо қабули қонуни мазкур дар соҳаи туризми кишвар гардиши куллӣ ба амал омад. Мафҳумҳои асосии соҳаи туризм аз нигоҳи илмию ҳуқуқӣ асоснок ва мушаххас гардонида шуданд. Аввалин маротиба аз нигоҳи ҳуқуқӣ мақсад, усул ва роҳҳои танзими давлатии фаъолияти туристӣ (сайёҳӣ - М.Ф.), салоҳияти Ҳукумати

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм”. – Душанбе, 1999. – №824. – 3 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61 (санаи истифодабарӣ: 14.03.2017)

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи туризм, ҳуқуқ ва вазифаҳои субъектҳои фаъолияти туристӣ, ҳуқуқу вазифаҳои сайёҳон, инчунин, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ҳамчун сайёҳ берун аз қаламрави кишвар ба сафар мебароянд ва боз чандин масъалаҳои барои соҳаи туризми мамлакат муҳим муайян ва аз ҷиҳати ҳуқуқӣ арзёбӣ гардиданд.

Дар ин марҳила ҳамкориҳои Тоҷикистон дар соҳаи туризм бо кишварҳои гуногуни олам вусъати тоза пайдо кард.

Аз ҷумла, «моҳи январӣ соли 2001 бо мақсади баланд бардоштани нақши давлат дар рушди соҳаи туризм чун соҳаи афзалиятноки иқтисодӣ бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 январӣ соли 2001, №445 вазифаҳои мақоми давлатии идора дар ин соҳа ба зиммаи Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор гардид»¹.

Аз рӯзи ба сифати узви комилҳуқуқи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон (27.11.2007) **марҳилаи сеюми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон** оғоз ёфта, то давраи хронологии қор, яъне соли 2016-ро фаро мегирад.

Хусусияти муҳимтарини ин марҳила дар он зоҳир мегардад, ки дар натиҷаи тадбирҳои муассири давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон боварию эътимоди ҷомеаи ҷаҳонӣ, қабл аз ҳама созмону ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ нисбат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои имконият ва нерӯи пуриқтидори сайёҳӣ, фазои боътимоди ҳуқуқӣ барои рушди туризм, кафолатдиҳандаи амнияти сайёҳон беш аз пеш мустаҳкам гардид. Чунин таҳаввулоти азим дар андешаву афкори ҷомеаи ҷаҳонӣ нисбат ба Тоҷикистон дар натиҷаи андешидани он тадбирҳое ба вуқӯъ омад, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шарофати соҳибистиклолӣ дар марҳилаҳои қаблии (якум ва сеюми) ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ андешида буд.

¹ Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).

Дар ин марҳила ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм” се маротиба (солҳои 2009, 2012, 2013) тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сайёҳии дохилӣ” (№1450, аз 18 июли соли 2017) қабул гардид. Ворид намудани тағйиру иловаҳои ба асноди қонунгузори соҳа аз он шаҳодат медиҳад, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин марҳила вобаста ба таҳаввулоти ҷаҳони муосир ва дигаргуниҳои кулӣ дар авзои сиёсӣ, ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, вазъи илму фарҳанг ва маориф дар кишвар ба масъалаҳои такмили қонунгузори соҳаи туризм тавачҷуҳи бештар зоҳир намудааст.

Ҳамзамон, дар баробари ҳаллу фасли масъалаҳои ҷорӣ дар соҳаи туризм, бо мақсади ба роҳ мондани банақшагирии стратегӣ, муайян намудани вазифа ва масъулияти субъектҳои гуногун, ки дар соҳаи туризми кишвар фаъолият менамоянд, инчунин таъмини кафолатноки давлатии дурнамои рушди соҳаи туризм дар мамлакат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Консепсияи рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019”-ро (қарори ХҚТ №202, аз 02.04.09) қабул намуд, ки дар партави нишондоди ин санад як силсила қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, барномаҳои давлатӣ таҳия ва мавриди татбиқ қарор гирифтанд. Аз ҷумла, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Нақшаи чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар бахши туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” (№301, аз 3 майи соли 2014)¹, «Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014» (қарори ХҚТ №299, аз 28.05.09) «Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017» (қарори ХҚТ №738, аз 1.12.14), «Барномаи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2020» (қарори ХҚТ №80, аз 01.03.18) таҳия ва мавриди татбиқ қарор дода шуданд. Тамдиди барномаҳои рушди соҳаи туризм баёнгари он аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти туризм

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Нақшаи чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар бахши туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2014. – № 301. – 3 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 10.07.2018).

сиёсати бонизому устувор ва аз нигоҳи илмӣ асоснокро пеш гирифта, дар роҳи татбиқи он собитқадам мебошад.

Дар натиҷаи қабули ин санадҳои стратегӣ самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризм ва дурнамои рушди он муайян карда шуданд. Аз ҷумла, дар “Концепсияи рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019” (қарори ХҚТ №202, аз 02.04.09) қайд гардида буд, ки «Мақсади асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризм ин таъмин намудани шароитҳои мусоиди ҳуқуқӣ барои ташкили фаъолияти самарабахши субъектҳои фаъолияти туристӣ (сайёҳӣ - М.Ф.) ва дар ин замина таъсиси бозори самаранок ва рақобатпазири сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки имконотро барои қоньгардонии талаботи шаҳрвандони дохилӣ ва хориҷӣ ба хизматрасониҳои мухталиф ва сифатноки соҳа, таъмин намояд”¹.

Барои татбиқи 4 барномаи давлатии рушди соҳаи туризм дар мамлакат аз ҳисоби буҷети давлатӣ беш аз 9 млн 391 980 сомонӣ пешбинӣ гардида буд, ки гувоҳи дар сиёсати давлатӣ муҳим будани чойгоҳи туризм мебошад. Ҳамин тавр, хусусияти барҷастаи марҳилаи чоруми ташаккулёбӣ ва рушди ҳуқуқи сайёҳӣ дар Тоҷикистон дар он зоҳир мешавад, ки дар ин давра барномарезии давлатӣ дар соҳаи туризм вусъати бештар ёфт.

Аз соли 2017 марҳилаи нави рушди туризм дар Тоҷикистон оғоз ёфта то имрӯз идома дорад. Он тадбирҳое, ки дар ин давра чиҳати рушди сайёҳии кишвар андешида шуд, барои густариш ва рушди туризм заминаи асосӣ гузошт. Дар Паёми Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии кишвар соли 2018 – “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон гардид ва роҳбарияти олии кишварро ба ин натиҷа овард, ки бо мақсади вусъат бахшидан ба ҳалли масъалаҳои зикршуда ва бо дарназардошти зарурати инкишофи инфрасохтори деҳот солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ»

¹ Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 - 2019”. – Душанбе, 2009. - №202. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018).

эълон карда шуд. Тавре ки маълум аст аз ин давра ба баъд марҳилаи сифатан наве дар рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон оғоз мегардад.

Дар ин марҳила бо мақсади танзим, назорат, ҳамоҳангсозии фаъолияти субъектҳои соҳаи сайёҳӣ, тақмили механизмҳои татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризм дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Кумитаи рушди сайёҳӣ (қарори ҲҚТ №252, аз 27.05.2017) ва Шӯрои байниидоравӣ оид ба ҳамоҳангсозии фаъолият дар соҳаи туризм (қарори ҲҚТ №564, аз 05.09.15) таъсис ёфтанд.

Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як муддати кӯтоҳи фаъолият аллакай корҳои муайянро ба анҷом расонидааст.

Тибқи маълумоти раиси Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Тоҷикистон дар радабандӣ аз рӯи низоми содаи гирифтани равонид дар рӯйхати панҷгонаи беҳтарин ворид гардида, ҷойи чорумро ишғол намудааст. Ҳоло сайёҳони 11 мамлакати дунё бе гирифтани равонид метавонанд дар Тоҷикистон будубош намоянд ва сайёҳони 80 мамлакати дигар ҳангоми ворид шудан аз фурудгоҳ равонидро ба даст меоранд. Мувофиқи гузориши расӣ дар соли соли 2017 ба Тоҷикистон 430 922 нафар сайёҳ ворид омад, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 25% зиёд мебошад”¹.

Айни ҳол дар Тоҷикистон барои шаҳрвандони зиёда аз 80 кишвар низоми содакардашудаи равониди электронӣ ҷорӣ карда шудааст. Дар натиҷа, шумораи сайёҳон дар панҷ соли охир мунтазам афзоиш ёфта, ду баробар (аз 207 то 430 922 ҳазор нафар) зиёд гардидааст².

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Осиёи Миёна беҳтарин ва бештарин имкониятро барои рушди сайёҳӣ соҳиб буда, сомонаҳо ва шабакаҳои иттилоотии ҷаҳон имконият ва ҷолибияти сайёҳии Тоҷикистонро мувофиқи рейтингҳои ҷаҳонии мамлакатҳо чунин натиҷагирӣ кардаанд: шабакаи иттилоотии «ВВС» (Британияи Кабир соли 2012) Ҷумҳурии

¹ Тоҷикистон дар рӯйхати панҷгонаи беҳтарин ворид шуд // Тоҷикистон. - 2018. - 21 феврал.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 22 дек.

Тоҷикистонро дар қатори 10 кишвари ҷолибтарин барои бозиди сайёҳон ворид намудааст; сомонаи интернетии “Globe Spots” Тоҷикистонро дар сархати даҳгонаи кишварҳои ҷолиб барои сайёҳони саргузаштӣ (дар соли 2014) ҷойгир намудааст; наشري русии маҷаллаи маъруфи “National Geographic” (дар шумораи рӯзи 28 феввали соли 2016) дар соли 2016 шоҳроҳи Помири Тоҷикистонро дар байни 10 роҳи зеботарини дунё ворид кардааст; маҷаллаи ТОП –100 дар соли 2015 се минтақаи Тоҷикистон ва дар соли 2016 кӯҳҳои Помири Тоҷикистон, соли 2015 бошад пойтахти Тоҷикистон шаҳри Душанберо аз рӯи таъмини амнияти шабона ба даҳгонаи мавзёҳои бехатар ворид намудааст; Ҳамзамон, аз рӯи таҳлилҳои соли 2016-уми Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳии Созмони Милали Муттаҳид Тоҷикистон дуҷумин кишварест, ки туризмаш дар ҳоли рушд қарор дорад.¹

Мавриди зикри аст, ки дар рӯйхати ҷаҳонии рақобатпазирӣ дар соҳаи сайёҳӣ, ки аз ҷониби Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ (ФҶИ) дар соли 2017 муаррифӣ гардид, Тоҷикистон аз 136 ҷойи имконпазир мақоми 107-умро соҳиб шуд.² Мувофиқи маълумоти Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 холи имконпазир 3,2 хол гирифта, дар давоми ду сол аз 119-ум ба 107-ум ҷой боло рафт. Бехтарин нишондодро (5,7 хол) Тоҷикистон дар категорияҳои «амният», «тандурустӣ ва бехдошт» ба даст овардааст. Ҷолиби аст, ки Тоҷикистон дар рӯйхати кишварҳои, ки дар давоми як сол ҷаҳиши (пешрафти) бехтарини сайёҳӣ нишон доданд, алоҳида қайд шудааст. Дар ин рӯйхат Тоҷикистон дар зинаи сеюм, Озарбойҷон дар дуҷум ва Ҷопон дар ҷойи аввал қарор гирифтаанд.³

Аслан, имрӯз дар Тоҷикистон барои ривочу равнақи тамоми намудҳои туризм, ба хусус, туризми кӯҳӣ, рекреатсионӣ (табобатӣ, солимгардонӣ), экологӣ ва таърихиву фарҳангӣ имкониятҳои хеле зиёд мавҷуданд. Вале барои аз нигоҳи илмӣ, аз ҷумла иқтисодӣ, фарҳангӣ,

¹ Сайёҳӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/263> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018).

² Ҳамон ҷо.

экологӣ ва ғайра асоснок намудани неру ва имкониятҳои мавҷуда таҳқиқоти доманадори олимону мутахассисон ва коршиносони варзида зарур мебошанд.

Ҳамин тавр, аз натиҷагирии мулоҳизаҳои мазкур, метавон ба хулосае расид, силсилаи тадбирҳои ҳуқуқӣ ва сиёсӣ иқтисодӣ, ки то имрӯз қабул гардидаанд, барои рушди ин соҳа заминаҳои мусоид фароҳам овардаанд. Аммо барои рушду густариши ин соҳаи ҳаётан муҳими кишвар нахуст заминаи сиёсӣ муҳайё гардид, ки он истиқрори сулҳу субот дар кишвар мебошад. Қадами дувум барои густариши соҳаи туризм дар Тоҷикистон фароҳам овардани базаи ҳуқуқӣ буд, ки он низ дар муддати начандон тӯлонӣ муҳайё карда шуд. Мувофиқи пешбини коршиносони хориҷӣ дар мавриди таъмини суботи вазъи сиёсӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чанд соли оянда ба яке аз марказҳои муҳими туризми минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мубаддал мегардад.

1.3. Ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар ин самт

Омӯзиши ҷанбаҳои иқтисодии фаъолияти сайёҳӣ яке аз самтҳои муҳим ва ояндадори назарияи умумии туризм ба шумор меравад.

Қаблан, бо назардошти ба қадри кофӣ фаъол набудани ташрифот ва истеҳсолоти сайёҳӣ дар Тоҷикистон ба масъалаҳои рушди он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир намегардид ва он ҳамчун соҳаи муҳимми фаъолияти иқтисодӣ мавриди омӯзиш қарор надошт. Бо мурури замон нишондиҳандаҳои шуморавӣ ва сифатии фаъолияти сайёҳӣ тадриҷан боло рафта, аҳамият ва пайомадҳои иқтисодии ин соҳа назаррас гардиданд.

Барои як қисми кишварҳои хурди ҷазиравии дар ҳоли рушд индустрияи туризм соҳаи асосии хоҷагидорӣ ва сарчашмаи асосии воридоти арзи хориҷӣ гардид. Аммо дар адабиёти илмӣ тафовути марзӣю минтақавӣ таъсири туризми байналмилалӣ ба иқтисодиёти кишварҳои олам ба қадри кофӣ инъикос наёфтааст. Маҳдудияти иттилоот, ба қадри кофӣ боварибахш набудани маълумоти оморӣ дар ин самт омӯзиши мавзӯи таъсири туризми байналмилалӣ ба иқтисодиёти кишварҳои ҷаҳонро душвор гардондааст.

Дар ибтидои солҳои 80-уми асри гузашта моҳияти туризм ва робитаи мутақобилаи он бо дигар намудҳои фаъолияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ баръало намоён гардида, иқтисодшиносон муҳимияти онро ҳамчун падидаи иқтисодӣ барои пешрафти иқтисодиёти миллӣ ва ҷаҳон ба таври амиқ дарк намуданд.

Танҳо дар миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта дар натиҷаи афзоиши босуръати туризми байналмилалӣ заминаи пурқуввати таҳқиқотӣ ва оморӣ оид ба туризми байналмилалӣ ташаккул ёфта, услубҳои таҳия гардиданд, ки барои таҳлили маҷмӯии (комплексии) иҷтимоӣ-иқтисодии соҳаи туризми байналмилалӣ имкон фароҳам оварданд.

Имрӯз туризм ҳамчун соҳаи фаъолият характери глобалӣ пайдо намуда, ба соҳаҳои иқтисодиёт, иҷтимоиёт ва фарҳанги аксарияти кишварҳои олам таъсири бузург мерасонад.

Туризми байналмилалӣ пас аз саноати нафткоркунӣ ва автомобилсозӣ сеюмин соҳаи даромадноки иқтисодиёти ҷаҳон маҳсуб меёбад. Соли 2002 ба дӯши туризми байналмилалӣ беш аз 7% сармоягузори байналмилалӣ ва сеяки фурӯши (савдои) хизматрасониҳои ҷаҳонӣ рост меомад. Он ҳамасола ба бучети кишварҳои олам дар шакли андозҳо беш аз 300 млрд долларро ворид намуда, дар ҷаҳон аз даҳ як нафар кормандро бо шуғл фаро мегирад.

Соли 2002 дар ҷаҳон беш аз 703 млн. ташрифоти сайёҳӣ ба қайд гирифта шуда, даромад аз соҳаи туризми байналмилалӣ 474 млрд. долларро ташкил додааст. Тибқи пешгӯйҳои Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ (СУС) дар 15 соли наздик ҳамасола суръати афзоиши устувори туризми байналмилалӣ 4-5%-ро ташкил хоҳад дод. То соли 2020 шумораи ташрифоти байналмилалӣ сайёҳӣ беш аз 1,5 млрд ва даромад аз он то 2 трлн. доллар афзоиш меёбад.¹

Рушди омили сайёҳӣ барои муайян намудани нишондиҳандаҳои иқтисодии рушди он мусоидат намуд.

Соли 2007 Ассотсиатсияи байналмилалӣ оид ба иқтисодиёти туризм (АБИТ) (International Association for Tourism Economics - IATE) таъсис ёфт, ки ҳадафи асосии он иборат буд аз:

- мусоидат ба раванди таҳия ва истифодаи иқтисодиёти туризм ҳамчун илм ва воситаи қабули қарорҳо;
- беҳтар намудани чараҳои иртиботот ва алоқаҳо миёни омӯзгорон, муҳаққиқон ва донишҷӯён оид ба иқтисодиёти туризм дар саросари ҷаҳон ва беҳтар намудани равобити байнифаннии иқтисодиёти туризм ва иқтисодиёти дигар соҳаҳои фаъолият ва фанҳо;

¹Шербакова, С.А. Влияние международного туризма на экономику стран мира: автореф. дис.... канд геогр. наук / С.А. Шербакова. – М.: 2004. – С. 3.

- дастгирӣ ва таъмини рушди ҳамкориҳо байни муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ бо мақсади тарғиби донишҳо оид ба концепсия ва замимаҳои таҳлили иқтисодии масъалаҳои туризм.

Яке аз самтҳои муҳим ва анъанавии таҳқиқоти иқтисодӣ дар соҳаи туризм арзёбии нақш ва саҳми он (туризм - М.Ф.) дар рушди иқтисодиёти кишварҳои алоҳида ба шумор меравад. Ба омӯзиши масъалаи арзёбии саҳми туризм дар рушди иқтисодиёти кишварҳои алоҳида асарҳои Фретчлинг Чонс Спурра, Арчер Флетчер, Кромптон, оид ба масъалаҳои амсиласозии мувозинати умумӣ барои арзёбии пайомадҳои иқтисодии туризм асарҳои Адамс, Парменте, Дуаер, паёмадҳои бухрони молиявӣ дар соҳаи туризм асарҳои Блейк, Памбуди, таъсири туризм ба раванди тақсимооти даромадҳо ва коҳиш ёфтани сатҳи кашшоқӣ асарҳои Блейк, Синклнер ва дигарон бахшида шудаанд.

Таҳаввулоти ҷиддии соҳаи туризм боиси вусъати назарраси таҳқиқоти илмӣ дар самти омӯзиши масъалаҳои марбут ба ҷанбаҳои гуногуни иқтисодиёти туризм гардиданд. Дар самти таҳқиқи мавзӯи таъсири туризм ба иқтисодиёти ҷаҳон муҳаққиқони хориҷӣ М. Клоусон, В.И. Азар, А.Ю. Александрова, М.А. Ананьев, И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов, В.С. Боголюбов, В.Г. Былов, Я. Гезгала, З.М. Горбылева, Ю.Д. Димитревский, А.Б. Здоров, Д.К. Исмаев, В.А. Квартальнов, К. Купер, Д. Флетчер, С.Ф. Легорнев, К. Лайк, Н.Ю. Малашенко, А.В. Наследышев, Г.А. Папирян, И.И. Пирожник, Л.Р. Темная, Ю.В. Темный, С.А. Шербакова, М.А. Морозов, Н.С. Морозова, Г.А. Карпова, Л.В. Хорева, Т.В. Черевичко, В.Г. Гуляев, Ф. Шерер, Д. Росс, Г.А. Яковлев, ва дигарон саҳми назаррас гузоштаанд.

Аз олимони тоҷик ба омӯзши мавзӯи иқтисодиёти туризм А. Абдуалимов, М.И. Қодирова, Ш. Содиков, М.И. Табаруков, К.К. Ақназаров, Г.Т. Ҳисориева, Ш.Қ. Абдуғаниев, Ҷ.Н. Ёров, Н.Н. Сайфуллоев, Ҷ. Завқов, М.И. Ашӯралиев мароқ зоҳир намудаанд.

Вале таҳлили сарчашмаҳои илмӣ шаҳодат медиҳад, ки дар Тоҷикистон оид ба масъалаҳои умдаи пайомадҳои иқтисодии фаъолияти

сайёҳӣ барои кишвари алоҳида, аз ҷумла Тоҷикистон, ҷанбаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи сайёҳии кишвар таҳқиқоти алоҳида ва назаррасии илмӣ анҷом дода нашудаанд. Чунин вазъияти зарурати асосноксозии илмӣ масъалаи мавриди назарро беш аз пеш ногузир месозад.

Зеро бо шаҳодати сарчашмаҳои муътаманди илмӣ ва андешаи аксарияти иқтисодшиносону муҳаққиқони соҳаи туризм дар замони муосир саноати туристӣ ба сифати яке аз соҳаҳои сердаромад ва рушдбандаи иқтисоди миллӣ ва дар маҷмӯъ иқтисоди ҷаҳонӣ арзёбӣ гардидааст. Воқеан, мувофиқи маълумоти Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳии (СУС) СММ туризм 10 фоизи гардиши истеҳсолию хадмотии бозори ҷаҳониро таъмин мекунад. Ба ин соҳа 6 фоизи маҷмӯи маҳсулоти ҷаҳонӣ (ММҶ), 7 фоизи сармояи ҷаҳонӣ, аз 16/1 ҷойи корӣ, 11 фоизи хароҷоти истеъмолии ҷаҳон ва 5 фоизи маблағҳои аз андоз воридшуда рост меоянд”¹.

Омӯзиш ва аз нигоҳи илмӣ дар сатҳи зарурӣ асоснок намудани ҷанбаи иқтисодии фаъолияти сайёҳӣ дар Тоҷикистон имкон фароҳам меорад, ки бо истифода аз дастовардҳои илмӣ иқтисодӣ имконияту иқтидорҳои сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври дақиқ арзёбӣ гардида, роҳу усулҳои истифодаи оқилона ва самарабахши онҳо барои рушди иқтисодӣ миллӣ, дастоварду норасогӣҳо дар ин самт ошкор ва роҳҳои ҳалли мушкилоти оянда муайян карда шаванд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, «Соли рушди сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ эълон гардидани соли 2018 ба дарки аҳаммияти самтҳои мазкур дар ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии мардум такони ҷиддӣ бахшида, шумораи сайёҳоне, ки соли 2018 ба Тоҷикистон омаданд, нисбат ба соли 2017 дуҷумим баробар афзуд, вале барои расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда як сол басанда нест. Дар баробари ин, соли ҷорӣ (2018 - М.Ф.) «Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030 қабул гардид ва имкониятҳои сайёҳии

¹ Қурбонова, Ш.Б. Рушди шабақаҳои туристӣю рекреатсионӣ дар кӯхистони Зарафшон: имконот ва мушкилот / Ш.Б. Қурбонова, Х.Н. Сафаров // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди туризм дар даврони соҳибистиклолии кишвар» (ш. Душанбе, 25.05.2016). – Душанбе, 2016. – С. 66.

Тоҷикистон то ҳадди имкон муаррифӣ шуданд, лекин барои рушди инфрасохтори соҳа дар ҳамаи минтақаҳои кишвар бояд тадбирҳои иловагӣ андешида шаванд. Бо мақсади вусъат бахшидан ба ҳалли масъалаҳои зикршуда ва бо дарназардошти зарурати инкишофи инфрасохтори деҳот пешниҳод менамоем, ки солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон карда шаванд»¹.

Баррасии сиёсати давлатии туризм дар Тоҷикистон характери мавсимӣ надошта, балки дорои хусусияти фарогири стратегӣ мебошад. Зеро тавре, ки маълум аст, 93 фоизи ҳудуди Тоҷикистонро минтақаҳои кӯҳӣ фаро гирифта, аксарияти қулли мавзеҳои сайёҳӣ дар деҳоти кишвар ҷойгир буда, ҳамзамон шумораи бештари мардум дар деҳот зиндагӣ мекунанд. Дар сурати ҳалли мусбати масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ деҳоти кишвар тавассути бунёди инфрасохтори замонавӣ, таҷдиди роҳҳо, фароҳам омадани шароит барои инкишофи ҳунарҳои мардумӣ, ба талаботи замони муосир мутобиқ гардонидани сатҳу сифати хизматрасониҳои гуногун боиси рушди як соҳаи барои иқтисоди миллӣ муҳим – туризм хоҳад гашт. Дар натиҷаи афзоиши шумораи ташрифоти сайёҳон ва дар ин замина вусъат ёфтани раванди муколамаи фарҳангии намоёндагони тамаддунҳои гуногун ҳисси худшиносӣ ва ифтихори миллии бошандагони мавзеҳои сайёҳӣ ва дар маҷмӯъ мардуми Тоҷикистон баланд мегардад, ки самарайи ин нишондиҳанда маънавӣ барои камолоти давлати миллӣ аз натиҷаҳои иқтисодӣ афзалтар аст.

Дар ҳудуди кишварҳои пасошӯравӣ Тоҷикистон аз ҷумлаи кишварҳоест, ки ҳанӯз соли 1991 гузаришро ба принципҳои муносибатҳои бозорӣ оғоз намуда буд. Яке аз санадҳои, ки бо назардошти вазъи бӯҳронии иқтисодиёти миллӣ таҳия гардида, ба рушди соҳаҳои гуногуни он, аз ҷумла туризм нигаронида шуда буд ин Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба шумор меравад, ки он санаи 10 марти соли 1992 қабул

¹Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Омӯзгор. – 2018. - № 52 (12173). – 27 дек.

гардида буд. Қонуни мазкур дар даврае ба тасвиб расид, ки дар мамлакат муқовимати сиёсӣ идома дошт, ба маблағгузорию сармоягузорию ватанӣ умед бастан имконнопазир буд. Аз ин ҷост роҳбарияти давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабули санади махсусро чиҳати ҷалби сармояи хориҷӣ ба иқтисоди миллӣ авлотар дониста, зимнан ба сармоягузорию имтиёзҳои заруриро кафолат доданд.

Тибқи нишондоди санади мазкур дар Тоҷикистон ба сифати сармоягузорию хориҷӣ шахсони ҳуқуқии хориҷӣ, шаҳрвандони хориҷӣ, шахсони бетабаа ва шаҳрвандони ҷумҳурӣ, ки дар хориҷа маҳалли доимии сукунат доранд, иттиҳодияҳои хориҷӣ, ки дорои ҳуқуқи шахси юридикӣ намебошанд, давлатҳои хориҷӣ, ташкилотҳои байналхалқӣ муайян шуда буданд. Бо мақсади вусъат бахшидани фазои ҳуқуқии кишвар ва васеъ намудани доираи имтиёзҳо барои сармоягузорию хориҷӣ дар моддаи 5-уми Қонуни мазкур қайд гардида буд, ки «инвесторҳои хориҷи метавонанд дар хусусигардонию амволи давлатӣ ва коммуналию Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби муқаррарнамудаи қонун иштирок намоянд»¹.

Аммо бар асари ҷанги таҳмилию шаҳрвандӣ ин ҷараёни барои ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон мусбат якҷанд муддат боз дошта шуд.

«Ҷанги таҳмилӣ ба иқтисодии мамлакат дар маҷмӯъ беш аз 10 миллиард доллари амрикоӣ зиёни моддӣ расонид»².

Сарфи назар аз он тадбирҳои иқтисодии солҳои 1994-1995, ки роҳбарияти давлат бо мақсади раҳой аз вазъи бӯҳронӣ андешида буд, тамоюли пастравии иқтисодӣ идома ёфта, садҳо корхонаҳои хурду калони саноатии ҷумҳурӣ аз кор монда, ҳазорҳо нафар шаҳрвандони мамлакат ҷойи кори худро аз даст доданд.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1992. – №554. – 10 март. – моддаи 11. (Аз эътибор соқит дониста шуд. Қ ҶТ аз 12.05.07с. №260) [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018)

² Суханронӣ ба муносибати 20-умин солгарди Истиклолияти давлатӣ (08.09.2011) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/196> (санаи истифодабарӣ: 16.04.2018)

Бозори истеъмолии кишвар низ хароб гардида, дарёфти маҳсулоти оддии озукаворӣ ва сермасриф ниҳоят мушкил гардида буд. Болоравии нарх ва паст гардидани даромади аҳоли ба кохишёбии чандинкаратаи истеъмоли маҳсулоти асосии озуқа оварда расонд.

Аз ин рӯ, яке аз санадҳои аввалини Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иқтисодиёт ин Фармон аз 3 декабри соли 1994 “Дар бораи тадбирҳои аввалиндараҷаи таъмиени бозсозихои иқтисодӣ ва тезонидани чараёни гузариш ба муносибатҳои бозорӣ” буд, ки ба ислохоти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон замина гузошт¹.

Бо вучуди вазъияти душвори сиёсиву иқтисодии мамлакат баъди соли 1992 сохтмонҳои азими роҳи оҳани Қӯрғонтеппа-Кӯлоб, нерӯгоҳи барқии Сангтӯда, туннели мошингарди Анзоб, роҳи мошингарди Кӯлоб-Қалъаи Хумб-Хоруғ-Кулма, конҳои гази Хочасартез, Хочабоқирғон, фурудгоҳи шаҳри Кӯлоб ва азнавсозии фурудгоҳҳои Душанбе ва Хучанд, барқароркунии роҳи оҳани Вахш-Ёвон шурӯъ гардида, аксари ин иншоотҳо дар кӯтоҳтарин муддат асосан бо қувваи мутахассисони худӣ анҷом ёфт.

Сохтмони ин иншоот на танҳо ба рушди иқтисодиёти кишвар, балки барои таҳкими мавқеи байналхалқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд².

Яке аз санадҳои муҳиме, ки зимни таҳияи он ниёзҳои иқтисодии Тоҷикистон ва сармоягузорӣ дар соҳаи туризм аз нигоҳи илмӣ асоснок гардида буд, ин «Барномаи рушди туризм дар Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.12.2003, № 582) ба шумор меравад. Дар санади мазкур қайд гардида буд, ки «Барнома проблемаҳом асосии таъмини рушди устувори соҳаро (туризмро - М.Ф.) ҳамчун бахши афзалиятноки иқтисодиёт фаро мегирад. Татбиқи Барнома манбаъҳои бучетии маблағгузориро пешбинӣ менамояд ва пеш

¹ Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (08.09.2001). [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/15140> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2017)

² Ҳамон ҷо.

аз ҳама барои ҷалби сармоягузриҳои хориҷию ватанӣ пешбинӣ шудааст»¹.

Ба андешаи мо барои таъмини самаранокии сармояи боздеҳ аз ҳисоби соҳаи сайёҳӣ проблемаҳои мавҷудаи иқтисодиёти туризмро дар ҳар як кишвари алоҳида, аз ҷумла дар Тоҷикистон доништан ва раванди ҳаллу фасли онҳоро ба маҷрои дуруст равона сохтан ниҳоят зарур мебошад.

Муҳаққиқ М.А. Морозов дар иқтисодиёти туризм чор проблемаи зеринро ҷудо намудааст:

1. Проблемаи тақсимои самараноки захираҳои маҳдуд ва нодири сайёҳӣ
2. Проблемаи таъмини иқтисодиёти устувори туризм
3. Проблемаи рушд ва болоравии иқтисодиёти туризм
4. Проблемаи тақсимои одилонаи истехсолоти сайёҳӣ ё даромади сайёҳӣ²

Проблемаҳои мазкури иқтисодиёти туризм асосан тавассути механизмҳои бозори сайёҳӣ ҳаллу фасл мегарданд.

Асоси иқтисодиёти туризмро ба андешаи Морозов «одамоне ташкил медиҳанд, ки ниёзҳо ва хоҳишҳои худро тавассути соҳаи туризм қонеъ мегардонанд»³.

Аз андешаҳои муҳаққиқ хулоса баровардан мумкин аст, ки мавҷудияти иқтисодиёти туризм аз шумораи зиёди одамоне, ки дар оянда ниёзу хоҳиши якхела – сафари сайёҳӣ доранд, вобаста аст.

Аз ҷониби дигар, туризм низоми гуногунҷабҳаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ аст, ки дорои маҷмуи хусусиятҳои мураккаби робитаву вобастагиҳои мутақобила мебошад. Аз ин рӯ, иқтисодиёти туризмро ҳамчун низоми бисёрзинагӣ арзёбӣ намуда, равандҳои иқтисодии онро

¹ Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. – №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).

² Морозов, М.А. Экономика и предпринимательства в социально-культурном сервисе и туризме / М.А. Морозов. – М.: Академия, 2009. – С.111.

³ Ҳамон ҷо.

метавон танҳо дар *мегасатҳ* (мегаиктисодӣ, яъне дар сатҳи иқтисодиёти ҷаҳон), *макорсатҳ* (макроиктисодӣ, яъне иқтисодиёти миллӣ), *мезосатҳ* (мезоиктисодӣ, яъне иқтисодиёти минтақа) ва *микросатҳ* (микроиктисодӣ, яъне дар сатҳи корхонаҳои саноати туристӣ) омӯхтан имконпазир аст.

Сатҳи макроиктисодии омӯзиши иқтисодиёти туризм ин маънои омӯзиш дар сатҳи кишвари алоҳида (иқтисоди миллӣ)-ро дошта, дар ин маврид саноати туристии кишвар ҳамчун воҳиди ягонаи том фаҳмида мешавад.

Аксарияти олимону мутахассисон иқтидорҳои сайёҳиро ба сифати яке аз омилҳои муҳими рушди иқтисодиёти миллӣ арзёбӣ менамоянд. Ба ақидаи Ҷ.Ёров ва Н.Н. Сайфуллоев «Иқтидори туристӣ (сайёҳӣ - М.Ф.) ин маҷмуи тамоми захираҳои туристӣ ва инфрасохтори туристӣ буда, ба он мероси фарҳангӣ, ёдгориҳои таърихӣ, табиӣ, манзараҳои табиӣ, унсурҳои зерсохтори хоҷагӣ ба монанди иншооти ҷойгиркунонӣ, воситаҳои нақлиёт, муассисаҳои хӯроки умумӣ (тарабхона, қаҳвахона, ошхонаи миллӣ ва ғайра), иншооти фароғатӣ, санаторияҳо, соҳили баҳр, кӯл, дарё, кӯҳҳо, олами рангини наботот ва ҳайвонот ва ғайра дохил мешаванд»¹.

Албатта ҳар як минтақаи Тоҷикистон дорои иқтидорҳои муайяни сайёҳӣ мебошад. Аммо ҳудуди муайян метавонад дорои иқтидори бузурги сайёҳӣ бошад, вале барои ҷалби сайёҳон дар он ҳанӯз инфрасохтори зарурии сайёҳӣ бунёд нагардида бошад. Зеро «вобаста ба шуур, маърифати иҷтимоӣ ва фарҳангӣ иқтидори туристӣ (сайёҳӣ - М.Ф.) тағйирёбандаанд. Инчунин зери мафҳуми иқтидори туристӣ шароит ва омилҳои рушди фаъолияти туристӣ низ фаҳмида мешавад»².

¹ Ёров, Ҷ. Аҳамияти иқтидорҳои туристӣ дар рушди туризми Тоҷикистон / Ҷ. Ёров, Н.Н. Сайфуллоев. // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди туризм дар даврони соҳибистиклолии кишвар» (ш. Душанбе, 25.05.2016). – Душанбе, 2016. – С. 50.

² Ёров, Ҷ. Аҳамияти иқтидорҳои туристӣ дар рушди туризми Тоҷикистон / Ҷ. Ёров, Н.Н. Сайфуллоев. // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди туризм дар даврони соҳибистиклолии кишвар» (ш. Душанбе, 25.05.2016). – Душанбе, 2016. - С.50.

Бо ибори дигар сатҳи шуурнокии аҳоли, маърифати иҷтимоиву фарҳангии мардумоне, ки дар мавзеи сайёҳӣ истиқомат мекунанд, метавонанд боиси афзудан ё баръакс коҳиш ёфтани ташрифоти сайёҳӣ гардад. Аз ин рӯ, хангоми таҳияи лоиҳаи стратегияҳои рушди туризм дар ин ё он минтақа ба масъалаҳои баланд бардоштани сатҳи фарҳанги умумии аҳоли, аз ҷумла фарҳанги ҳуқуқӣ, экологӣ, фарҳанги пазирай ва хизматрасонии сайёҳӣ таваҷҷуҳ зоҳир намудан ба манфиати кор хоҳад буд.

Имрӯз Тоҷикистон дорои захираҳои бузурги сайёҳӣ буда, бо шаҳрҳои бостонии Саразм, Панҷакент, Хӯҷанд, Ҳисор, Кӯлоб, Ҳулбук, Душанбе ва чашмаҳои шифобахши худ - Гармчашма, Хоҷаобигарм, Шохамбарӣ, Авҷ, Челондӣ ва боз даҳҳо шаҳрҳои мавзеҳои таърихиву фарҳангӣ ва кӯҳҳои осмонбӯс дар ақсои олам машҳур гардидааст. Табиати нотақрори Тоҷикистон диққати ҳар бинандаро ба худ ҷалб намуда, бо манзараҳои нотақрор, кӯҳҳои осмонбус, мардуми меҳмондӯст барои инкишофи туризм, аз ҷумла истифодаи самараноки захираи гаронарзиши чашмаҳо ва обҳои шифобахш баҳри равнаку ривочи туризм ва дар ин замина таъмини рушди иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамояд.

Аммо ба андешаи мо иқтисодиёти сайёҳии дар ҳар як кишвари алоҳида танҳо дар мавриде самаранок буда метавонад, ки агар он бо истифода аз услубҳои хоси иқтисодӣ ба ҳалли масъалаҳои зерин равона карда шавад:

Масъалаи якум - кадом навъи маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ дар кадом ҳаҷму сифат ва гуногунрангӣ истеҳсол хоҳанд шуд? Зеро шумора, сифат ва анвои молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ пайваста тағйир меёбанд. Истеҳсоли баъзе намудҳои молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ метавонад афзоиш ёбад, дигар намудҳои он баръакс коҳиш ёбад ва истеҳсоли навъи сеюми он шояд пурра ё муваққатан боздошта шавад. Дар доираи вақти мушаххас вобаста ба ниёзу дархости сайёҳон анвои нави молу маҳсулот ва хизматрасониҳои

сайёҳӣ пайдо мешаванд. Аз ин рӯ, дар доираи фаъолияти иқтисодии сайёҳӣ масъалаҳои марбут ба ҳаҷму андоза ва анвои молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ ҳаллу фасл мегарданд.

Масъалаи дуум - ин молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ чи гуна истехсол ва пешниҳод мегарданд? Яъне онҳо аз ҳисоби кадом захираҳо ва бо истифодаи чи гуна технологияҳо истехсол мешаванд?

Масъалаи сеюм - эҳтиёҷ ба ин молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ то кадом андоза аст ва онҳо дар байни сайёҳон чи тавр тақсим карда мешаванд? Яке аз мушкилоти назарраси иқтисодиёти туризм ин интиҳоби меъёрҳои тақсими молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ ба шумор меравад. Мушкилоти мазкур тавассути интиҳоби меъери тасодуфӣ анҷом дода намешавад. Ба интиҳоби меъери тақсими молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ омилҳои гуногуни дохиливу беруна (аз қабилҳои омилҳои иқтисодӣ, технологӣ, сиёсӣ ва ғайра) таъсир расонида метавонанд. Ҳар як кишваре (минтақае), ки сайёҳонро қабул мекунад, меъери мушаххаси тақсими молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳии худро интиҳоб мекунад.

Масъалаи чорум - фаъолияти иқтисодии сайёҳӣ дар доираи вақт чи гуна рушд меёбад? Иқтисодиёти туризм ҳангоми афзоиши ҳаҷми истехсолот барои ҳар як сайёҳи дохилӣ ё хориҷӣ рушд меёбад. Ҳамзамон бояд на танҳо шумора афзоиш ёбад, балки сифати молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳӣ низ беҳтар гардад. Мусаллам аст, ки қонеъгардонии талабот ва эҳтиёҷоти сайёҳӣ аз сатҳи тараққиёти умумии иқтисодиёти кишваре (минтақае), ки сайёҳонро қабул мекунад вобаста аст. Аз ин рӯ, муносибати нодуруст дар идоранамоии рушди иқтисодиёти туризми кишвар (минтақа), фирефта шудан барои ба даст овардани фоидаи ҳарчи бештар метавонад боиси паст гардидани сатҳи пешрафти иқтисодии кишвар (мақориктисодӣ) ё минтақа (мезоиктисодӣ) ва дар ниҳояти қор аз байн рафтани он ҳамчун минтақаи сайёҳӣ гардад. Бинобар ин, проблемаи рушди сайёҳӣ, бешак яке аз мавзӯҳои муҳимтарини иқтисодиёти туризм маҳсуб меёбад.

Иқтисодиёти туризм аз дигар соҳаҳои иқтисодиёт бо он фарқ мекунад, ки он аз таъсири омилҳои гуногун вобастагии зич дошта, аксарияти онҳо характери номуайян ва тасодуфиро доранд. Тамоми омилҳои мазкурро ба ду намуд тақсим намудан мумкин аст: омилҳои глобалӣ ва маҳдуд.

Ба *омилҳои глобалӣ* метавон омилҳои мавсимият, сиёсӣ, иқтисодӣ ва табииро дохил намуд. Масалан саноати туристӣ аз омилҳои мавсимият ниҳоят осебпазир аст. Таъсири омилҳои мазкур махсусан ба фаъолияти корхонаҳои саноати туристӣ, ки молу маҳсулот ва хизматрасониҳои асосии сайёҳиро пешниҳод мекунад, инчунин корхонаҳои пазироии сайёҳон таъсири бузург мерасонад. Вазифаи асосии муассисаҳои пазирӣ аз он иборат аст, ки дар мавсими ташрифоти миёна ва ғайрифаволи сайёҳӣ муассисаро бо сайёҳон чи гуна таъмин карда метавонанд? Масалан, дар мавсими ғайрифавол намоишҳои гуногун, конференсияҳо, мусобиқаҳои варзишӣ ва ба ин монанд чорабиниҳо гузаронида мешаванд, то ин ки сатҳи фаволнокии муассиса нигоҳ дошта шавад.

Омилҳои сиёсӣ барои рушди туризм чи дар сатҳи кишвари алоҳида ва чи дар сатҳи байналмилалӣ таъсири бузург мерасонанд. Ба омилҳои сиёсӣ дохил мешаванд: сиёсати дохилии давлат, авзои муносибатҳои байналмилалӣ миёни ду ва ё гурӯҳи кишварҳо, мочароҳои низомӣ ва ҳоказо. Ин омилҳо ба шумораи ташрифоти сайёҳӣ таъсир расонида, ҳамчун натиҷаи ин гуна таъсир – боиси талафоти молиявӣ дар соҳаи соҳибкории сайёҳӣ мегардад.

Омилҳои иқтисодӣ низ ба чараёни рушди туризм таъсири ҷиддӣ мерасонанд, Яъне одатан ба ҳамон андозае, ки иқтисодиёти кишвар рушд ёфтааст, ба ҳамон андоза туризм рушд меёбад, зеро дар кишвар заминаи моддӣ-техникӣ (нақлиёт, васоити ҷойгирнамоӣ ва ғизои сайёҳон, инфрасохтор, технологияҳои муосири иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ рушд ёфта, сатҳи некӯаҳволии аҳоли баланд мебошад, ки он дар навбати худ барои рушди туризм мусоидат менамояд.

Таъсири *омилҳои табиӣ* аз ҳодисаҳо ва офатҳои гуногуни табиӣ вобаста аст. Масалан бориши аз ҳад зиёд дар осоишгоҳи баҳрӣ ё зимистони камбарф дар осоишгоҳи лижаронӣ боиси коҳишёбии ташрифоти сайёҳон мегардад. Махсусан таъсири офатҳои табиӣ- обхезӣ, туфонҳои баҳрӣ, заминларза, сӯхторҳои мунтазам ва ғайра ба рушди туризм таъсири манфӣ мерасонанд.

Баъзан ҳодиса ва фалокатҳои саноатӣ низ ба рушди туризм таъсири бад мерасонанд, зеро онҳо мувозинати экологии мавзеи сайёҳиро вайрон мекунанд. Аз ин ҷост, ки имрӯз экология дар рушди туризми байналмилалӣ нақши барҷаста мебозад.

Ба ғайр аз омилҳои глобалӣ ба рушди туризм инчунин *маҳдудиятҳои дигар* низ таъсири бад расонида, самранокии фаъолияти сайёҳиро паст мегардонанд. Ин маҳдудиятҳо муҳаққиқон ба таври зерин тасниф намудаанд:

- *Маҳдудият дар дархости сайёҳӣ*: ҳама гуна ширкати сайёҳӣ, ки молу маҳсулот ва хизматрасониҳои сайёҳиро пешниҳод менамояд, дар самти фаъолнокии истеҳсолӣ барои қонегардонии талаботи сайёҳон маҳдуд аст, зеро ин талабот аз имкониятҳои иқтисодии сайёҳон вобаста аст.

- *Маҳдудият дар пешниҳодоти сайёҳӣ*: он ба мавҷудияти захираҳои зарурии туристӣ ва инфрасохтори дахлдор вобаста аст. Дар байни тамоми захираҳои туристӣ муҳимтарин захираҳои табиӣ маҳсуб меёбанд. Масалан, баъзе ҷозибҳои сайёҳӣ метавонанд нисбат ба дигар ҷозибҳо ҷолибтар бошанд.

- *Маҳдудиятҳои ба экология вобаста*: онҳо одатан ба ифлосшавии муҳити атроф вобастаанд. Аҷиб он аст, ки ин маҳдудиятҳо аксаран дар мавзеҳои ҷолиби сайёҳӣ бештар мушоҳида мешавад, яъне ташрифи шумораи зиёди сайёҳон баъзан боиси афзун гардидани партовҳо, оташ афрӯхтан дар мавзеҳои мамнӯъ ва ғайра мегардад. Оқибати ин гуна вазъият боиси маҳдудияти ташрифот ба мавзеи ҷолиби сайёҳӣ мегардад.

- *Маҳдудияти вақт:* вақти холии сайёҳ боиси он мегардад, ки сайёҳ дар интихоби роҳу воситаи истифодаи вақти холи маҳдуд мегардад.

- *Маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ:* масалан, қабули қонунҳо оид ба ҳифзи муҳити зист, оид ба сохтмон, рушди минтақаҳои гуногуни сайёҳӣ ва ғайра.

- *Маҳдудиятҳо вобаста ба мавҷуд набудани дониш:* бисёр намудҳои фаъолияти сайёҳӣ ба нокифоягии донишҳои махсуси соҳаи туризм вобастаанд. Барои он ки сайёҳ нисбати сафари хеш ба мавзеи холиби сайёҳӣ қарор қабул намояд, вай бояд пеш аз ҳама дар бораи мавҷудияти он иттилоъ дошта бошад ё имконияти дастрасӣ ба ҳамин гуна иттилооёр дошта бошад. Мавҷуд набудани иттилооти кофӣ, баъзан боиси монеаи чиддӣ дар самти сармоягузорӣ ба соҳаи сайёҳӣ мегардад. Яъне сармоягузор намехоҳад ба соҳаи барояш ноошно сармоягузорӣ кунад.

- *Маҳдудият дар нокифоягии захираҳо:* маҳдудиятҳо на танҳо нисбат ба захираҳои табиӣ, балки ба захираҳои низ дахл доранд, ки асоси фаъолияти саноати туристӣ ба шумор мераванд. Масалан, сармояи пулӣ, ҳайати соҳибкасби сайёҳӣ, меҳмонхонаҳо, тарабхонаҳо, нақлиёт ва ғайра. Маҳдудияти чунин захираҳо боиси он мегардад, ки имконияти қонеъгардонии талаботи сайёҳон қамтар мегардад. Омилҳои мутазакира барои рушди муназзами саноати туристӣ монеаҳои чиддӣ эҷод мекунад.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки нақши саноати туристӣ барои рушди соҳаи сайёҳӣ бениҳоят бузург аст. Саноати туристӣ дар кишварҳои аз нигоҳи туризм мутараққии олам омилҳои асосӣ дар самти рушди устувори туризм ба шумор меравад.

Айни замон дар адабиёти илмӣ оид ба шарҳи мафҳуми «саноати туристӣ» ақидаи ягона вучуд надорад. Масалан муҳаққиқ И.Т. Балабанов мафҳуми мазкурро ба таври васеъ – ҳамчун комплекси хоҷагии халқ, ки аз нақлиёти мусофирбар (обӣ, ҳавоӣ, автомобилӣ, роҳи оҳан) бо шабакаи васеи хадамоти техникий онҳо; корхонаҳои гуногуни

махсусгардонидашуда ва корхонаҳое, ки хусусияти барҷастаи сайёҳӣ надоранд, яъне соҳаҳои барои туризм «дуюмдараҷа» (масалан, саноати мошинсозӣ, истеҳсоли армӯғон, саноати хӯрокворӣ, кишоварзӣ ва ғайра маънидод кардааст¹.

Муҳаққиқи дигар М.Б.Биржаков саноати туристиро ҳамчун низоми ба ҳам вобастаи корхонаҳо ва соҳибкорон, ки дар чараёни сафари туристӣ ба сайёҳон тамоми лавозимоти зарурӣ ва барои худи чараёни сайёҳӣ ба кадрӣ кофӣ хадмоту корҳо ва молҳои туристиро пешниҳод мекунад, арзёбӣ намудааст².

Олими шинохта В.А. Кварталнов ба саноати туристӣ тамоми ширкату муассисаҳое, ки умуман ва қисман, бавосита ё бевосита барои ташрифоварандагон мол истеҳсол намуда, хизматрасониҳоро пешниҳод менамоянд, дохил намудааст³.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм» таърифи зерини мафҳуми саноатӣ туристӣ оварда шудааст: «саноати туристӣ – маҷмуи меҳмонхонаҳо ва дигар воситаҳои ҷойгиршавӣ, нақлиёт, муассисаҳои хӯроқи умумӣ, тамошо, шиносӣ, хизматӣ, солимгардонӣ, варзишӣ ва воситаҳои таъиноти дигар, ташкилотҳое, ки фаъолияти танзими туризм ва агентии туристиро амалӣ месозанд»⁴.

Ба андешаи мо мафҳуми аз нигоҳи илмӣ нисбатан дурусти «саноати туристӣ»-ро Н.И. Кабушкин пешниҳод кардааст. Ба андешаи номбурда «саноати туристӣ» ин маҷмуи истеҳсолоти соҳаҳои гуногуни хоҷагидорӣ, муассисаҳои фарҳанг, маориф ва илм, ки соҳаи туризмро бо заминаи моддӣ-техникӣ, қувваи корӣ таъмин намуда, дар заминаи боигариҳои табиӣ, арзишҳои моддиву маънавӣ чараёни истеҳсолот, фурӯш ва

¹ Балабанов, И.Т. Экономика туризма. Учебное пособие / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. - М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с.

² Биржаков, М.Б. Введение в туризм / М.Б. Брижаков. — М.: СПб. Издательский дом «Герда», 2000. – 192 с.

³ Кварталнов, В.А. Туризм. Учебник / В.А. Кварталнов. — М. : Финансы и статистика, 2002. – 320 с.

⁴ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм”. – Душанбе, 1999. – №824. – 3 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61 (санаи истифодабарӣ: 14.03.2017)

истеъмоли маҳсулоти туристиро ба роҳ мемонанд, дохил мешаванд”¹. Дурустии мафҳуми мазкур дар он зоҳир мегардад, ки воқеан чараёни ташкили сафари туристӣ ва хизматрасонӣ ба сайёҳон дар тамоми марҳилаҳои сафари онҳо тавассути намудҳои гуногуни фаъолият (бавосита ва бевосита) амалӣ мегардад. Шумораи ин намудҳои гуногун ва зарурии фаъолияти туристӣ хеле зиёд аст.

Аз ин ҷост, ки соли 1993 барои муайян намудани ҳаёти корхонаву муассисаҳое, ки ба саноати туристӣ дохил мешаванд (UNWTO - Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ) таснифоти стандартии намудҳои фаъолият дар соҳаи туризм - Таснифоти байналмилалӣ стандартии навъи фаъолият дар самти сайёҳӣ (ТБСНФСС)-ро таҳия намуд, ки тавассути он намудҳои мушаххаси фаъолият, ки хоси соҳаи туризм мебошанд, мурааттаб сохта шуда, моҳияти мафҳуми «саноати туристӣ» низ аз ҳамин таснифоти стандартӣ бармеояд.

Соли 2008 таснифоти мазкур таҷдид назар шуда, ба ивази он Тавсияҳои нави байналмилалӣ оид ба омори туризм UNWTO (МРСТ) 2008 - Пешниҳодоти байналхалқӣ оид ба омори сайёҳӣ (ПБОС) қабул гардиданд².

Мутобиқи Тавсияҳои байналмилалӣ оид ба омори сайёҳӣ ба саноати туристӣ тамоми ташкилотҳое, ки фаъолияти асосиашон барои фаъолияти туристӣ хос аст, дохил мешаванд. Мафҳуми «саноати туристӣ» бо мафҳуми «маҷмуи намудҳои фаъолияти барои соҳаи туризм хосс» ҳаммаъно буда, аксаран ҳамчун муродиф истифода бурда мешаванд.

Ба намудҳои фаъолияти барои соҳаи туризм хос намудҳои фаъолияти шомиланд, ки маҳсулоти барои соҳаи туризм хосро истеҳсол мекунанд. Тибқи Пешниҳодоти байналхалқӣ оид ба омори сайёҳӣ 2008

¹ Кабушкин, Н.И. Менеджмент туризма. Учебник / Н.И. Кабушкин. – Минск: Новое знание, 2002. – 409 с.

²Международные рекомендации по статистике туризма / ЮНВТО (МРСТ) 2008. Статистические документы. – Серия М № 83, Мадрид, Нью-Йорк, 2008. – 179 с.

(ПБОС 2008) маҳсулоти барои соҳаи туризм хос ҳамон маҳсулотест, ки ба яке аз ду меъёр ё ҳарду меъёри зерин мутобиқат карда тавонад:

- Харочоти сайёҳӣ барои маҳсулот бояд ҳиссаи бештари харочоти умумии туристии ташрифоварандагонро ташкил диҳад (шароит барои талабот (дархост).

- Харочоти сайёҳии маҳсулот бояд ҳиссаи бештари арзиши пешниҳоди маҳсулотро дар иқтисодиёт (шароити ҳиссаи пешниҳод) ташкил диҳад. Меъёри мазкур маънои онро дорад, ки ҳангоми мавҷуд набудани ташрифоварандагон шумораи назарраси пешниҳоди маҳсулоти барои соҳаи туризм хос қатъ мегардад.

Тибқи тавсияҳои нави байналмилалӣ оид ба омори сайёҳӣ Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ (UNWTO)– Пешниҳодоти байналхалқӣ оид ба омори сайёҳӣ 2008 (ПБОС 2008) ба номгуӣи маҳсулоти барои соҳаи туризм хос инҳо дохил мешаванд:

- ҷойгирнамоии ташрифоварандагон;
- хӯроки умумӣ;
- мусофиркашонӣ тавассути роҳи оҳан;
- мусофиркашонӣ тавассути нақлиёти автомобилӣ;
- мусофиркашонӣ тавассути нақлиёти баҳрӣ (дарёӣ);
- мусофиркашонӣ тавассути нақлиёти ҳавоӣ;
- иҷораи воситаҳои нақлиёт;
- агентҳои сайёҳӣ ва дигар хадамоти эҳтиётӣ (хизматрасониҳои агентҳои туроператорҳо ва дигар анвои хадамоти эҳтиётӣ (захирақунӣ);
- фаъолияти фарҳангӣ (фаъолият дар самти эҷодиёт, санъат ва дилхушӣ, фаъолияти осорхонаҳо, истифодаи бино ва ёдгориҳои таърихӣ, фаъолияти боғҳои ботаникӣ, ҳайвонот ва мамнӯъгоҳҳои табиӣ), фаъолияти варзишӣ-дилхушӣ, савдои чаканаи маҳсулоти барои соҳаи туризм хос бо дарназардошти хусусияти хоси кишвари мушаххас, фаъолияти барои соҳаи туризм хос бо назардошти хусусияти хоси кишвари мушаххас.

Ба андешаи мо барои истифодаи самараноки иқтидорҳои сайёҳии Тоҷикистон ва дар ин замина таъмин намудани рушди устувори кишвар банақшагирии давлатии соҳаи туризм бағоят муҳим аст.

Зери мафҳуми умумии «банақшагирии туризм» «нишон додани самтҳо ва намуди тараққиёт, баҳодихӣ ба бартариятҳо, ба назар гирифтани ва пешгирӣ кардани камбудихо, муайян намудани принципҳои инкишофи бомувафаққият» фаҳмида мешавад¹. Ба рушди устувори соҳаи туризм Тоҷикистон танҳо дар мавриде ноил шуда метавонад, ки агар дар раванди банақшагирии соҳа ба захираву иқтидорҳои сайёҳӣ зарар расонида нашавад, косташаваии онҳо пешгирӣ карда шавад, то дар заминаи истифодаи минбаъдаи онҳо имкониятҳои дурнамои рушд имконпазир гардад. Дар он сурат, раванди рушди устувори соҳаи туризм дар Тоҷикистон таъмин мегардад.

Воқеан, «чуноне, ки таҷриба нишон мендиҳад, бе назорат, стихиявӣ тараққӣ додани туризм ба бисёр проблемаҳои дорои характери экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ оварда расонд, ки он боиси деградатсияи муҳити зист, аз байн рафтани аломатҳои хоси миллии оварда мерасонад»².

Яъне, банақшагирӣ танҳо дар мавриде самарани дилхоҳ дода метавонад, ки агар зимни банақшагирӣ манфиати тамоми субъектҳои фаъолияти туристӣ, аз ҷумла бахши хусусӣ дар маҷмуъ манфиатҳои миллиро ифода карда тавонанд.

Манфиатҳои миллии дар навбати худ танҳо дар мавриде аз мадди назар дур намонанд, ки агар механизми танзими давлатии рушди туризм самаранок кор карда тавонад ва ба ин васила стратегияи мақсадноки рушди туризм дар мамлакат аз нигоҳи илмӣ, яъне бо назардошти ниёзҳои воқеии иқтисодии Тоҷикистон асоснок ва тарҳрезӣ гардад. Зеро тавре, ки аллакай зикр гардид, ба андешаи муҳаққиқони соҳаи туризм «мақсади асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризм ин таъмин намудани шароитҳои мусоиди ҳуқуқӣ барои ташкили

¹Абдуалимов, А. Иқтисодиёти туризм / А. Абдуалимов, М.И. Қодирова. – Душанбе, 2012. – С. 145.

²Ҳамон ҷо. С. 137.

фаъолияти самарабахши субектҳои фаъолияти туристӣ ва дар ин замина таъсиси бозори самаранок ва рақобатпазири сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки имкониятро барои қонеъгардонии талаботи шаҳрвандони дохилӣ ва хориҷӣ ба хизматрасониҳои мухталиф ва сифатноки соҳа таъмин намояд»¹.

Механизми татбиқи сиёсати сайёҳӣ аз нуқтаи назари методологияи танзими давлатӣ аз намудҳои зерини фаъолияти ташкилӣ иборат аст:

- таҳлили объекти танзим, ки тавсифи васеи объекти танзим, муайян намудани тамоюлоти асосии рушд, ошкорнамоӣ ва арзёбии иқтидорҳои гуногун (сайёҳӣ - М.Ф.): захиравӣ, истехсолӣ-техникӣ, иқтисодӣ, кадрӣ, иқтисодии хориҷӣ, инфрасохторӣ;
- таҳияи консепсияи рушди туризм – мақсадгузори дар самти рушд бо назардошти талаботи субъектҳои хоҷагидор;
- таҳияи барномаҳои мақсадноки рушди туризм, ки тамоюлот, мушкилот ва параметрҳои рушди объекти танзим, ташаккули симои оянда, муайян намудани самтҳои асосӣ ва воситаҳои ноил гардидан ба мақсадро инъикос менамояд;
- таҳияи тадбирҳои мушаххас баҳри ноил гардидан ба мақсадҳо, дарёфти воситаҳои тактикий ноил гардидан ба ҳадафҳо, табдил додани вазифаҳои стратегӣ ба проблемаҳои умда;
- назорат, яъне арзёбии раванди иҷрои тадбирҳои андешидашуда ва тасҳеҳи онҳо вобаста ба мақсадҳои қаблӣ.

Се унсурҳои аввал стратегияи сиёсати сайёҳиро инъикос менамоянд, яъне мақсади асосӣ, самтҳои умумии азму талош ба сӯи он ва истифодаи воситаҳои расидан ба мақсад. Унсурҳои чорум ва панҷум механизми татбиқи сиёсати сайёҳӣ хусусияти тактикий дошта, ба ҳаллу фасли вазифа ва ҳолатҳои мушаххас, ки дар чараёни иҷрои нақшаву барномаҳои стратегӣ ба вуқӯъ меоянд, равона карда шудаанд.

¹ Сангинов, Д.Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эр-граф, 2012. – С. 127.

Яке аз сабабҳои муҳими чунин натиҷагирӣ ин мавҷуд набудани стратегияи ҳамачониба асоснокшудаи рушд ба шумор меравад, зеро маҳз стратегия барои рушди оянда шароит фароҳам оварда, бо назардошти мақсадҳо барои қабули қарорҳои ҷорӣ мусоидат менамояд.

Аз ҷониби дигар, ҳангоми таҳияи аксарияти барномаҳои минтақавии рушди туризм афзалиятҳо ва имконоти захиравии рушди туризм дар сатҳи минтақавӣ ва байниминтақавӣ муайян набуданд, чунки робитаҳои минтақавӣ ва методҳои зарурии арзёбии вазъи иқтисодӣ (сайёҳӣ - М.Ф.) мавҷуд набуданд.

Стратегияи танзим дорои хусусиятҳои зерин мебошад:

- таҳияи стратегия ин таҳлили вариантҳои алтернативии танзим буда, яқум, натиҷаи таъсири онҳоро ба объекти танзим ва дуҷум, ошкор намудани хароҷотро вобаста ба қабули ин ё он қарор ба инобат гирифта, барои арзёбии объективонаи сценарияҳои гуногуни сиёсати давлатӣ ва интихоби варианти самараноктарин имкон фароҳам меорад;

- мақомоти давлатие, ки дар таҳияи стратегия иштирок менамоянд, аксаран оид ба вазъи бахши иқтисодии танзимшаванда иттилооти нопурра ё умумӣ доранд, ки он сифати робитаи мутақобилро барои қабули қарори дурусти зарурӣ паст мекунад. Қарори стратегӣ беҳаракату шахшуда нест, балки равандест, ки дар ҷараёни он ҳаҷм ва самтҳои танзими иқтисодӣ вобаста ба таъсири тағйирёбанда ва шароитҳои дохилии иқтисодӣ аниқ карда мешаванд.

Аз ин рӯ, дар шароити рушди иқтисоди бозорӣ ба раванди танзими иқтисодӣ бояд зинаҳои гуногуни ҳокимияти иҷроия ҷалб карда шаванд. Дар чунин шароит зарурати нигоҳдошти стратегияи ягона ба маротиб меафзояд.

Ҷаноби Толиб Рифай собиқ раиси Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ соли 2010 зимни ташриф ба Тоҷикистон қайд намуда буд, ки «Тоҷикистон ин Шветсарияи дуҷум дар Осиёи Марказӣ мебошад»¹.

¹ Хамдамов, Б.О. Туристические ресурсы Таджикистана / Б.О. Хамдамов, М.И. Кадирова. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С. 21

Муҳити табию географии Тоҷикистон дар баробари ҷолибияту дилангезӣ хело мураккаб кашфношуда аст ва аз нигоҳи илмӣ ҳарҷониба омӯхтани он аҳамияти калони назариявӣ иқтисодиро молик аст. Имрӯз қариб дар тамоми минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба сохти геологӣ чашмаҳои гуногун ва обҳои маъданӣ мавҷуд мебошанд, ки аз ҷониби олимони барои таъбири бисёр бемориҳо муфид арзёбӣ гардидаанд.

Тӯли солҳои охир, бахусус дар замони истиқлолият шароити табиӣ минтақаҳо ва сарватҳои зерзаминии Тоҷикистон омӯхта шуда, дар бораи чашмаҳо, обҳои маъданӣ, таркиби кимёвӣ, хусусиятҳои таъбири онҳо маълумоти гуногуни илмӣ ҷамъоварӣ шудаанд, ки интишори онҳо бо забонҳои гуногуни мардуми олам дар шакли маълумотномаҳои мухтасар, мақолаҳои оммафаҳм, роҳнамо, ҷӯзваҳои рекламавӣ тарғиботӣ барои сайёҳон ва ғайра боиси афзун гардидани шумораи сайёҳони хориҷӣ хоҳад гашт.

Агар ҳудуди Тоҷикистонро бо дигар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ муқоиса намоем, чашмаҳои Тоҷикистон аз ҷиҳати миқдор, таркиби обҳои шифобахш на танҳо дар Осиёи Марказӣ, балки дар ҳудуди собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол мекунад. Ба шаҳодати олимону мутахассисон дар ҳудуди Тоҷикистон шумораи чашмаҳои маъданӣ сол то сол зиёд шуда истодааст. Масалан тибқи баъзе аз пажӯҳишҳои илмӣ дар ҳудуди Тоҷикистон зиёда аз 220 чашмаҳои дорои хусусияти шифоӣ мавҷуд аст¹.

Дар мавриди бунёди инфрасохтори муосири сайёҳӣ ва фароҳам овардани дигар шароитҳои мусоид барои саёҳат ба ин минтақаҳои кишвар на танҳо шумораи ташрифи сайёҳон зиёд мегардад, балки теъдоди ҷойҳои қорӣ барои сокинони маҳаллӣ афзуда, ба ин васила сатҳи камбизоатии аҳоли қишлоқ меёбад ва ба хазинаи давлат маблағҳои зиёд ворид хоҳанд гашт.

¹ Маводи конференсияи илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «Рушди туризм дар даврони соҳибистиклолии кишвар» (ш. Душанбе, 25.05.2016). – Душанбе, 2016. – С. 233.

Баъзан корхонаҳои истеҳсолкунандаи обҳои маъданиву оддӣ ошомиданӣ баҳри ба даст овардани фоидаи як лаҳза ва ё муносибати саҳлангоронаи худ нисбат ба сифату ороиши маҳсулоти ватанӣ ба раванди ташаккул ва соҳиб шудан ба брэнди ватанӣ ё миллий дар ин соҳа монеаҳои чиддӣ эҷод мекунанд. Албатта ширкати истеҳсолкунандаи оби маъданӣ ё ягон навъи нӯшокӣ метавонад соҳиби тамғаи тичоратӣ бошад, вале на ҳар як ширкат метавонад ё қодир аст соҳиби брэнд бошад. Аз ҷониби дигар ҳар як брэнд дорои арзиши хоса аст. Масалан тибқи маълумоти Business Week ва Interbrand дар давоми солҳои 2000-2010 арзиши брэнди ширкати машҳури Coca-Cola беш аз 50 млрд. доллар буд¹.

Зеро брэнд бояд дорои маҷмӯи сифатҳои муайяне бошад, ки арзиши истеъмолии оби маъданиро ташкил диҳанд. Ба ин пеш аз ҳама сифати кафолатноки маҳсулот, маъруфият, бонуфуз будан, дастрасии қулай барои харид, мавҷудияти шумораи зиёди харидорон, номҳо ва логотипҳои ба зудӣ хотирмон дохил мешавад. Дар шароити зудтағйирёбандаи ҷаҳони муосир брэнд ба соҳиби худ суботу устуворӣ, ба истеъмолкунанда бошад ҳангоми интиҳоб аз анбӯҳи бузурги молу маҳсулот боварию эътимодно таъмин менамояд. Идеяи (ғояи) брэнд ин муайянкунандаи хеле кӯтоҳу муъҷази моҳияти маҳсулот ва беҳамто будани он аст. Брэнди як ширкати истеҳсолкунандаи оби маъдани ватанӣ (агар мо онро ташаккул дода тавонем) қодир аст, Тоҷикистонро машҳури олам гардонад. Таъйи ду даҳсолаи гузашта Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори ҷаҳонии ҳалли масоили глобалӣ дар соҳаи об эътироф гардида, аз ин рӯ ҳуқуқи маънавӣ дорад, ки бо истифода аз захираҳои бузурги оби ошомиданӣ, аз ҷумла маъданӣ аққалан дар истеҳсоли ягон навъи обҳои шифобахши маъданӣ соҳиббрэнд бошад. Дар ин маврид низ мақсади асосӣ соҳиби брэнд гардидан набуда, балки дар радифи ҷолибияти брэнди миллий ба даст овардани манфиати бештари иқтисодӣ

¹Миракзода, Ф.Ю. Чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон ва масъалаҳои рушди туризм / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №6. – С. 101.

ва афзун намудани шумораи чолибиятҳои миллӣ дар соҳаи туризм ва дигар соҳаҳои иқтисодии миллӣ мебошад.

Тавре ки зикр гардид, дар Тоҷикистон зиёда аз 200 чашмаҳои шифобахш қорӣ мебошанд¹. Аз ин рӯ, вақти он расидааст, ки мутасаддиёну, мутахассисони соҳа дар ҳамкорӣ бо тоҷирону сармоягузoron оид ба ташаккули бренди ширкатҳои ватании истеҳсолкунандаи обҳои маъданӣ андешаронӣ намуда, дар ин самт тадбирҳои мушаххас андешанд. Дар ин радиף таҳияи як санади стратегӣ ба монанди Концепсияи рушди имкониятҳои иқтисодии чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон барои давраи муайян ба мақсад мувофиқ аст. Унвони он бо назардошти ҳадафҳои мушаххаси стратегӣ метавонад тағйир ёбад

Аммо тавре, ки зикр намудем, имрӯз бо сабабу омилҳои гуногун ин зебогӣ, чолибияту нотақрории табиати Тоҷикистон, имкониятҳои таъобатии чашмаҳои шифобахш, камназирии мероси таърихию фарҳангии халқи тоҷик ба таври шоиста дар сатҳи ҷаҳонӣ тарғибу ташвиқ нашудаанд, ки ин низ яке аз монеаҳои қиддӣ дар раванди рушди туризм ба шумор меравад. Дар ин самт нақши мақомоти дахлдори давлатӣ, воситаҳои ахбори омма, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ, мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи сайёҳӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдор дар соҳаи сайёҳӣ назаррас нест.

Тавре ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон башорат доданд соли 2018 дар айёми таҷлили ҷашни Наврӯзи байналмилалӣ ва Рӯзи ҷаҳонии об- 22 март раванди татбиқи ташаббуси нави глобалии мо – Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, 2018-2028» расман оғоз гардид².

¹ Хамдамов, Б.О. Туристские ресурсы Таджикистана / Б.О. Хамдамов, М.И. Кодирова. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С. 23.

² Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Омӯзгор. – 2018. - № 52 (12173). – 27 дек.

Аз ин рӯ, ба андешаи мо дар радифи тадбирҳое, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чихати татбиқи ташаббуси глобалии худ раҳандозӣ менамояд, банақшагирии стратегии истифодаи иқтидорҳои таъбабативу сайёҳии чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон баҳри рушди устувори мамлакат заминаи боэътимоди иқтисодӣ фароҳам оварда метавонад.

Зеро дар шароити имрӯза, барои кишварҳои тозаистиклол, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бар асари муқовимати сиёсии солҳои 90-уми асри гузашта иқтисодиёти он гирифтори бӯҳрони шадид гардид, танҳо татбиқи сиёсати иқтисодии самарабахш қодир аст кишварро ба шохроҳи рушди устувор раҳнамун созад. Дар ин маврид афзалияти рушди туризм барои иқтисодиёти миллӣ дар он зоҳир мегардад, ки бо ҷалби сармояи нисбатан кам (дар қиёс ба соҳаи кишоварзӣ, саноат ва ғайра) барои пешрафти соҳа ба бучети кишвар маблағҳои калон ворид мегарданд, шумораи зиёди мардум бо ҷойҳои нави кории дорой музди баланд таъмин мешаванд, мардуми олам беш аз пеш бо дастовардҳои илму фарҳанги миллӣ ошноӣ пайдо мекунанд.

Дар баробари мавҷудияти омилҳое, ки ба рушди туризм мусоидат мекунанд, имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор мушкилоту монехои ҷиддӣ ба назар мерасанд, ки рушди устувори соҳаи туризмро ҳалалдор месозанд, масалан:

- рушди нокифояи менеҷмент дар соҳаи саноати туристӣ ва соҳаҳои ба он омехта;
- фарсудашавии фондҳои асосии иншооти инфрасохтори сайёҳӣ;
- сатҳи пасти фаъолияти рекламавӣ дар дохил ва махсусан хориҷи кишвар;
- дар сатҳи зарурӣ ташаккул наёфтани механизми ҳавасмандсозии раванди воридоти сармоя барои рушди соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла туризми хориҷӣ;

- мавҷуд набудани кафолати боэътимоди бозгардони маблағҳо, дарёфти фоида ва имконияти амалӣ намудани сиёсати дарозмуддати инвеститсионӣ дар ҷумҳурӣ;
- норасоии назарраси мутахассисони соҳибкасби ботаҷриба дар ин соҳа, махсусан мутахассисони дорои маълумоти миёнаи касбӣ.

Мушкилоти дигар ва ниҳоят сангин дар роҳи пешрафти соҳаи сайёҳии кишвар ин масъалаи маблағгузорӣ буда, барои ҳалли ҳарчи зудтари он андешидани тадбирҳои зерин заруранд:

- таъмини сатҳи мувофиқи менечменти давлатӣ ва хусусӣ ва ҳамчунин ҳамоҳангии дақиқи амалиёти ҳокимияти марказӣ ва минтақавӣ дар соҳаи туризм;

- мусоидат ба рушди ташаббусҳои хусусӣ дар соҳаи сайёҳӣ;

- ташаккули низоми муосир ва самараноки пешниҳоди молу маҳсулот ва хизматрасонии сайёҳии Тоҷикистон дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ;

- вобаста ба таҳаввулоти азим дар сиёсат ва иқтисодиёти ҷаҳонии сайёҳӣ таҷдид назар намудани асноди зарурии меъёрию ҳуқуқии соҳа оид ба масъалаҳои маблағгузорӣ ва андозбандӣ, тақмили расмиёти дохилшавии сайёҳони хориҷӣ ба Тоҷикистон, ташаккул ва ба талаботи ҷомеаи муосири иттилоотӣ мутобиқ сохтани фазои иттилоотии дар соҳаи туризм дар мамлакат.

Суннатҳои меҳмоннавозии миллати тоҷик хеле кӯҳан ва шоистаи тарғиби ҳамаҷониба мебошанд, вале дар ин маврид низ бояд манфиатҳои миллӣ ва стандартҳои байналмилалии пазироии сайёҳон аз мадди назар дур намонанд.

Тибқи таҳлили адабиёти мавҷуда мавҷуда то соли 2017 дар самти фаъолияти сайёҳӣ дар кишвар - фаъолияти 30 намояндагии дипломатӣ дар хориҷи кишвар, 3 фурудгоҳи байналмилалӣ, 2 ширкати миллии ҳавопаймоӣ, 3 меҳмонхонаи бренди байналмилалии 5 ситорадор, 67 адад санаториву курортҳо, 158 адад меҳмонхона бо пешниҳод 7000 кати хоб, 3 маркази иттилоотии сайёҳӣ, тартиби пешниҳоди раводиди электронӣ,

аъзогии комилхуқуқ дар Созмони умумҷаҳонии сайёҳӣ (2007), ташрифи бевоситаи 2 маротибаи Котиби генералӣ, 118 адад субъекти хоҷагидори соҳаи сайёҳӣ (ширкатҳои сайёҳӣ), таҷдиди базаи лиҷарониву сайёҳии Сафед – Дара ва бунёди Маркази байналмилалии сайёҳӣ, эҳёи ҳунарҳои миллӣ ва рушди соҳибкорӣ, Экспидитсияи байналмилалии кӯҳнавардӣ, Фестивали фарҳангиву сайёҳии Мероси Роҳи Абрешим, омода гардидани мутахассисони соҳа дар зиёда аз 10 адад муассисаҳои олий ва миёнаи махсуси мамлакат ва ташрифоти баландтарини сайёҳон 414 ҳазор дар соли 2015 аз 100 давлати дунё чунин натиҷаҳои азимро Тоҷикистон дар самти фаолияти сайёҳӣ ба даст овардааст¹.

Барои ҷалби сайёҳон ва истироҳаткунандагон махсусан мавҷудияти инфрасохтори рушдёфта муҳим аст, яъне:

- шабакаи роҳҳо, меҳмонхонаҳо, пансионатҳо, автокемпингҳо ва дигар ҷойҳои истиқомат, индустрияи дилхушӣ, хатҳои сайёри нақлиёти байналмиллалӣ ва дохилӣ, хизматрасониҳои замонавии алоқа ва бонкӣ.

Қор дар мавриди таъминоти рекламавию иттилоотӣ, пешрафти маҳсулоти туристӣ дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ ниҳоят суст ба роҳ монда шудааст.

Омили дигаре, ки тӯли солҳои зиёд барои пешрафти соҳаи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон монеа эҷод намуд ин ба узвияти комилхуқуқи Созмони Умуҷаҳонии Сайёҳӣ (СУС) шомил нагардидани кишвари мо буд, ки тавре дар боло ишора шуд, санаи 27 ноябри соли 2007 икшвари мо ин созмон пазируфта шуд.

Падидаи туризм дар лаҳзае ба таври назаррас зухур ёфта рушду такомул меёбад, ки агар хизматрасониҳои парокандаи сайёҳӣ ба маҳсулоти ягонаи сайёҳӣ табдил ёбанд, яъне танҳо дар заминаи муттаҳидгардидани молу маҳсулот ва хизматрасониҳои корхонаҳои гуногуни саноати туристӣ зухуроти барҷастаи сайёҳӣ имконпазир мегардад ва танҳо дар чунин ҳолат саноати туристӣ ҳамчун воҳиди том, ҳамчун низоми мустақаму устувор дар ин ё он кишвар фаъолият хоҳад кард.

¹ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи қор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳамин тавр, аз натиҷагирии мулоҳизаҳои мазкур, метавон ба хулосае расид, ки барои он ки масъалаҳои вобаста ба иқтисодиёти туризм дар мамлакат дар сатҳи ба талаботи замон ҷавобгӯ ҳаллу фасл гарданд иҷрои корҳои барномаҳои зерин зарур мебошад:

- бо мақсади ҷамоҳангсозии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ оид ба масъалаҳои сайёҳӣ ва меҳмондорӣ таъсис додани Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии туризм;

- ташкил ва баргузор намудани ҷамоишҳои гуногуни илмӣ дар мавзӯҳои «Вазъият ва пешомадҳои татбиқи «Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2009-2019», «Сайёҳӣ ҳамчун омили рушди минтақа», «Мушкилоти иҷтимоии рушди туризм» ва ғайра;

- таҳия ва ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани лоиҳаи барномаҳои давлатии рушди сайёҳӣ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025;

- бо ҷалби коршиносон ва мутахассисон таҳия ва ҷоп намудани қомуси миллии сайёҳӣ бо забонҳои давлатӣ, русӣ ва англисӣ;

- таҳияи хатсайрҳои нави сайёҳӣ бо тафсирот ва тавзеҳоти таърихӣ фарҳангӣ бо забонҳои гуногун.

БОБИ II. ДИНАМИКАИ РУШДИ ТУРИЗМ ДАР ТОЧИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 1991-2006

2.1. Таърихи бунёди ниҳоди дахлдор дар соҳаи туризм ва марҳилаҳои асосии фаъолияти он

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сохтори иҷроияи Ҳукумат, ки ба идоракунии давлатӣ, танзими байнисоҳавӣ ва байниминтақавӣ дар соҳаи сайёҳӣ машғул буда, сиёсати давлатиро пеш мебард, то давраи соҳибистиклолии муназзам ва ягона набуд. Дар тӯли ин солҳо дар Тоҷикистон ташкилотҳои зерин ба корҳои сайёҳӣ-экскурсионӣ машғул буданд: Туризми иттифоқи қасаба (Шӯрои Марказӣ оид ба туризм ва экскурсия дар назди Шӯрои марказии иттиҳодияҳои қасабаи умумииттифоқ - ВЦСПС); Интурист (аз соли 1964 - Идора, аз соли 1984 - Комитети давлатӣ оид ба туризми хориҷӣ дар назди Шӯрои Вазирони Иттиҳоди Шуравӣ); туризми ҷавонон (БММТ “Спутник” дар назди Комитети Марказии Иттиҳоди ленинии коммунистии ҷавонони умумииттифоқ - ВЛКСМ); туризми ҳарбӣ (Идораи туризм ва экскурсияи Вазорати мудофияи Иттиҳоди Шуравӣ) ва туризми кӯдакона (Шӯрои Марказии иттиҳодияҳои қасабаи умумииттифоқӣ (ЦДЭТС) Вазорати маорифи Иттиҳоди Шуравӣ)¹.

Низоми қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрҳои ҳуқуқии он низ ба қадри кофӣ ва мукамал набуд. Қоидаҳои асосии фаъолияти соҳаи сайёҳӣ дар санадҳои меъёрӣ ва ҳуқуқии Комитети Марказии ҳизби коммунистии Иттиҳоди Шуравӣ, Комитети Марказии иттиҳоди ленинии коммунистии ҷавонони умумииттифоқ ва дигар идораҳо, инчунин, дар қарордодҳои муштарак муайян карда мешуданд. Дар он давра соҳаи сайёҳӣ на ҳамчун соҳаи иқтисодиёт, балки ҳамчун қисми таркибии фарҳанг дида мешуд ва аз ин рӯ фаъолияти сайёҳӣ низ дар чорҷӯбаи қонун оид ба фарҳанг ва маориф ба танзим дароварда мешуд.

¹ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Баъди соли 1991 аз сабаби тағйир ёфтани сиёсати пешрафтаи давлат ва баъдан гузариш ба шароити нави иқтисодӣ, марҳилаи нави рушди туризм оғоз меёбад, ки он дорои хусусиятҳои ба худ хос буд. Дар даврони Шӯравӣ чунин хусусиятҳо ба рушди ин соҳа хос буданд:

- ✓ рушди системаи алоқа ва роҳ, пайдоиши роҳҳои алоқаи автомобилӣ, роҳи оҳан ва ҳавоии шаҳрҳои дохили Тоҷикистон ва гирду атрофи он.
- ✓ пайдошавӣ ва баъзан ба қор даровардани воситаҳои техникий ҳаракат дар ҳудуди Тоҷикистон, ки дар мамлакатҳои тараққикарда дар асрҳои XVIII–XIX истифода бурда мешуданд (автомобилӣ, роҳи оҳан, ҳавопаймо ва ғайра);
- ✓ ба вуҷуд омадани коргарону хизматчиёни дорои вақти озод ва ба тариқи нархи муносиб дастрас будани роҳатҳои сайёҳӣ ба кишварҳои хориҷӣ ва ғайра;
- ✓ ҳуқуқи иҷтимоӣ ва шаҳрвандӣ барои муолиҷа;
- ✓ руҳсатиҳои меҳнатӣ ва ғайра;
- ✓ омӯзиши воситаҳои неруи сайёҳии Тоҷикистон, ташкил шудани соҳаҳои фаъолияти ба туризм вобаста буда, ташкил шудани муассисаи аввалини махсус оид ба хизматрасонии сайёҳӣ ва пайдоиши хизматрасонии маҷмӯи сайёҳӣ.

Давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон ҳамчун аъзои комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ, фазои меъёрӣ–ҳуқуқиро барои саёҳат ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам байналхалқӣ фароҳам овард. Сарраёсати Иттиҳоди Шӯравӣ оид ба туризми хориҷӣ дар соли 1989 барҳам дода шуд. Дар соли 1990 бо қарори Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон “Комитети давлатӣ оид ба туризми хориҷӣ” ба “Иттиҳодияи Тоҷикистон оид ба туризми хориҷӣ” “Тоҷикинтур” таъдил дода шуд ва ба салоҳияти он қор оид ба рушди туризми хориҷӣ дар ҷумҳурӣ гузошта шуд. Бо мақсади танзими самараноки фаъолияти ҳуқуқию ташкилӣ дар соҳаи туризм ва бурдани сиёсати ягонаи ҳуқуқӣ ва иқтисодии рушди туризм дар ҷумҳурӣ, бо қарори Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон аз 20 ноябри соли 1990

“Ассотсиатсияи туризми Тоҷикистон” таъсис дода шуд. Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикистон супориш дод, ки Ассотсиатсияи туризми Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо Вазорати адлия оид ба дохил намудани тағйирот ба қонуни мавҷуда дар бораи масъалаҳои туризм пешниҳодот омода намоянд. Ҳамин тариқ, дар Тоҷикистон мақсаднок қонунгузориҳои вобаста ба туризм ва рушди он қабул гардида, бисёр вазифаҳо ва уҳдадорӣҳои вобаста ба соҳа ба салоҳияти Вазоратҳои гуногуни кишвар гузошта шуда, тавассути қонунгузорӣ ба танзим дароварда шуданд. Ҳуҷҷатҳои қабулшудаи қонунӣ барои таъмини идоракунии сатҳи алоҳидаи фаъолият дар соҳаи сайёҳӣ таъиноти вазифавӣ доштанд. Бо вучуди он ки дар Тоҷикистон туризм таърихан ба варзиш вобастагӣ дошт, баъзе масъалаҳои танзими он дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба варзиш, тарбияи ҷисмонӣ ва ҳифзи саломатии аҳоли инъикос ёфтанд. Бисёр масъалаҳои танзими соҳаи сайёҳӣ бо вучуди вобастагии зич доштан бо тавсифоти табиӣ-рекреатсионии ҳудуди мамлакат дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба табиат ва экология инъикос ёфтаанд.

Метавон гуфт, ки рушди туризм дар Тоҷикистон то солҳои 1995-1996-уми асри гузашта номуназам ва камсамар буда, танҳо пас аз ба эътидол омадани вазъи сиёсии кишвар рӯ ба беҳбудӣ ниҳод. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари дигар соҳаҳо ба ин соҳаи аҳамияти стратегидошта низ диққати зиёд дода, туризм дар радифи муаррифиқунандаи Тоҷикистон ба сифати манбаи даромади иқтисодӣ шинохта шуд.

Бо назардошти ҳолати мазкур, чиҳати эҳёи туризми байналмилалӣ ва дар умум соҳаи туризм бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти рақами №461 аз 8-уми апрели соли 1996 мақоми идораи давлатии соҳаи туризм, яъне Ширкати миллии «Тоҷиктуризм»

мувофиқи ҳисоби хочагидорӣ ва худмаблағгузорӣ бе додани фондҳои асосӣ ва иншоотҳои сайёҳӣ, таъсис гардид¹.

Фаъолияти асосӣ ва аввалиндараҷаи мақоми давлатии идораи соҳаи туризм аз инҳо иборат буданд:

1. Амалӣ сохтани сиёсати ягонаи давлат дар соҳаи туризм ва ба тартибу низом даровардани фаъолияти муассисаҳои сайёҳӣ;

2. Ташкили пояи қонунгузорӣ ва меъёрҳои ҳуқуқие, ки рушди туризмро ҳамчун соҳаи ояндадори иқтисодиёт танзим намояд;

3. Мусоидат барои ташаккули минбаъдаи обрӯю эътибори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа бо роҳи фаълоне иштирок намудан дар намоишгоҳҳои сайёҳии байналмилалӣ, истехсоли маҳсулоти миллии сайёҳӣ ва пешниҳоди он ба бозорҳои ҷаҳонии хизматрасониҳои сайёҳӣ;

4. Барқарор намудани муносибатҳои муштарак бо ташкилотҳои байналхалқии сайёҳӣ, омода сохтани базаи қонунгузорӣ барои ба роҳ мондан ва мустаҳкам кардани ҳамкориҳо бо кишварҳои ИДМ ва хориҷи дур дар соҳаи туризм;

5. Фароҳам овардани шароит барои ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва ҳамчунин, дар ҷумҳурӣ боз намудани намояндагиҳои ширкатҳои сайёҳии хориҷӣ.

Моҳи март соли 1996 бо мақсади рушди туризм дар Тоҷикистон, ташкили бозори хизматрасонии сайёҳӣ ҳангоми танзими самраноки он ва ташкил намудани инфрасохтори зарурии тиҷорати сайёҳӣ, ки ба меъёрҳои байналхалқӣ ҷавобгӯй бошанд, аз тарафи давлат муассисаи миллии “Тоҷиктуризм” ташкил карда шуд. Ширкати мазкур дар асоси қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сохтори ҷумҳуриявии идоракунандаи давлатӣ, ки фарогири фаъолияти худтаъминкунӣ ва худмаблағгузорӣ мебошад, муайян гардид. Баъдан, ширкати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба туризм - “Тоҷиктуризм” номи “Сайёҳ”-ро гирифт. Тобистони соли 2001 Ширкати миллии “Сайёҳ” ба “Муассисаи

¹ Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Ширкати миллии “Тоҷиктуризм”. – Душанбе. – №461. – 1996. – 8 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj/>

муттаҳидаи давлатии сайёҳии “Сайёҳ” табдил меёбад. Муассисаи муттаҳидаи давлатии сайёҳии “Сайёҳ” соли 2001 таъсис ёфта, то соли 2007 ҳамчун ташкилоти тижоратии ҷумҳуриявӣ фаъолияти худро дар асоси Шартномаи дутарафа бо Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади мусоидат намудан ба амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи туризми ватанӣ ба танзими фаъолияти сайёҳӣ дар ҷумҳурӣ пеш бурд¹.

Ҳамзамон, моҳи январӣ соли 2001 бо мақсади баланд бардоштани нақши давлат дар рушди соҳаи туризм чун соҳаи афзалиятноки иқтисодӣ бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 январӣ соли 2001, таҳти рақами 445 вазифаҳои мақоми давлатии идора дар ин соҳа ба зиммаи Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор гардид.²

Дар назди Вазорати иқтисод ва савдо вазифаи коркарди сиёсати давлатии иҷтимоӣ–иқтисодӣ дар соҳаи фаъолияти сайёҳӣ гузошта шуд ва дар ин замина, тамоми ҷанбаҳои байналхалқии вобаста ба туризм дар Тоҷикистон муназзам гардид. Муассисаи сайёҳии мазкур вазифаҳои зеринро фарогир буд: ҳифз намудани манфиатҳои Тоҷикистон дар байни ташкилотҳои байналхалқии сайёҳӣ; таҳияи лоиҳаи барномаҳои давлатии рушди туризм, шартномаҳои байниҳукуматӣ дар соҳаи туризм ва муайян намудани тартиби амалӣ намудани онҳо; аккредитатсияи намоёндагони шахсони ҳуқуқии хориҷӣ, ки ба фаъолияти сайёҳӣ ва савдои берунӣ машғуланд; муайян намудани меъёрҳо ва муқаррароти стандартҳои давлатии хизматрасонии сайёҳӣ дар ҷумҳурӣ; танзими фаъолият ва раҳнамои меъёрӣ ва методии субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ ва ғайра гузошта шуд. Вазифаи асосии муассисаи “Сайёҳ” аз мусоидат намудан ба сохтори давлатии идоракунӣ дар соҳаи туризм, ва амалӣ намудани сиёсати давлатӣ оид ба рушди минбаъдаи соҳаи мазкури иқтисодӣ,

¹ Бойгонии Саридораи байгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 20. Оп. 21. – Д. 934-945.

² Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).

инфрасохтори мавҷуда, дар асоси концептсияи ҷумҳурии самтҳои афзалиятноки соҳа иборат буд.

Таърихи 30 апрели соли 2004 аввалин маротиба Пешвои миллат дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии кишвар доир ба зарурати тақомули санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар бораи соҳаи сайёҳӣ яке аз сарчашмаҳои аввалиндараҷаи рушди ин самт ҳисобида, дар баробари рушди соҳа тақомули пайвастаи қонунгузориро вабаста ба сайёҳӣ омили муҳими инкишофи он ҳисобида, аз ҷумла қайд намуданд, ки: «Вобаста ба ин зарурати ҳарчи зудтар баррасӣ ва ворид намудани тағйирот ба қонунгузори соҳаҳои стандартизатсия ва сертификатсия, арзёбии гумрукӣ, назорат аз болои интиқоли борҳо, хариди давлатии мол ва хизматрасонӣ, ҳифзи муҳити зист, дар бораи рақобат, ҳимояи ҳуқуқҳои истеъмолкунандагон, **туризм**, об, меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ ба миён омадааст»¹.

Дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи зиёди санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ки соҳаи сайёҳии ҷумҳуиро ба танзим дароварда, фаъолияти онро таъмин менамуданд, қабул карда шуданд.

Мувофиқи моддаи 12 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва бо мақсади иҷроиши Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 ноябри соли 2000, таҳти рақами №9 “Дар бораи тақмил додани сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, 28.12.2006, № 609 Кумита оид ба корҳои ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҳоло Кумита оид ба корҳои ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон) таъсис ёфт, ки сохтори марказии ҳокимияти иҷроия дар соҳаи сиёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ маҳсуб шуда, вазифаи коркарди сиёсати ягонаи давлатӣ ва танзими меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар соҳаи ҷавонон, рушди варзиш ва сайёҳро ба уҳда дошт.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (30.04.2004) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6615> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017).

Ҳамин тавр, ҳодисаи муҳиме, ки на танҳо дар соҳаи туризм, балки дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон саҳифаи комилан нав ва таърихи боз намуда, яке аз заминаҳои бозғомоди ташаккул ва нуфузи минбаъдаи сайёҳии миллии мо гардид, ба ҳайси узви Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ пазируфта шудани Тоҷикистон аст, ки ин рӯйдодӣ муҳим дар таърихи 27 ноябри соли 2007 сурат гирифт¹. Узвият ба созмони байналмилалӣ мазкур Тоҷикистонро водор менамояд, ки дар қонунгузорӣ худро оид ба сайёҳӣ дар доираи меъёрҳои байналмилалӣ ба роҳ монда, тадбирҳои самараноки рушди соҳаро пешбинӣ созад.

Аз соли 2007 то 27-уми майи соли 2017 татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи сайёҳӣ ба салоҳияти Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ дошта, баъдан бо назардошти аҳамияти стратегӣ соҳа, татбиқи самараноки сиёсати давлатӣ ва танзими фаъолияти сайёҳӣ ниҳоди комилан мустақил-Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфт.

Қаблан Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои зеринро ба дӯш дошт²: амалӣ намудани барномаи давлатии сайёҳӣ дар Тоҷикистон, таъминоти иҷроии созишномаҳо ва шартномаҳои байналхалқӣ дар соҳаи сайёҳӣ; пешниҳод намудани манфиатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди ташкилотҳои байналмилалӣ сайёҳӣ; таҳияи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва муайян намудани стандартҳои хизматрасонӣ дар ҷумҳурӣ; танзими фаъолият ва нишондодҳои меъёрӣ-методӣ дар субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ; муаррифии мавзӯҳои сайёҳии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар; амалӣ намудани фаъолияти саёҳати литсензионӣ(ичозатномадор); муайян намудани квотаи сайёҳии муносибатан баробар дар байни субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ-экскурсионӣ ба кадастри давлатии захираҳои туристӣ дохилшуда бо шартҳои ҳатмии ҳифзи онҳо аз вайроншавӣ;

¹ Иҷлосияи 17-уми Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ. - Кортахена-де-Индиас (Колумбия), 2007.

² Бойгонии ҷорӣ Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

назорати риояи сифати хизматрасониҳои пешниҳодшудаи сайёҳӣ ва иҷроиши шартҳои литсензиявӣ ва сертификати дар соҳаи сайёҳӣ; интихоби ҳайати кормандон ва ҷобачогузори онҳо (ба ғайр аз субъектҳои ғайридавлатии фаъолияти сайёҳӣ), гузаронидани корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соҳаи сайёҳӣ, ташкил намудани кадастри давлатии захираҳои туристӣ; ҳаллу фасли дигар масъалаҳои мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба салоҳияти он гузошташуда¹.

Сиёсати давлатӣ дар самти фаъолияти сайёҳӣ дар кишвар чунин ба танзим дароварда шудааст²:

- Таъминоти ҳуқуқи шаҳрвандон ба истироҳат, ҳаракати озод ва дигар ҳуқуқҳо ҳангоми саёҳат кардан;
- Ҳифзи муҳити атроф;
- Ҳамасола муайян намудани номгӯи объектҳои табиӣ ва таърихӣ-фарҳангӣ, аз он ҷумла, ҳудудҳои ҳифзшавандаи табиат, ки тамошои онҳо мувофиқи квота муайян карда мевашанд;
- Рушди саноати туристӣ, ки микронияти қонеъ гардондани талаботи шаҳрвандонро ба саёҳат дорад;
- Рушди робитаҳои байналхалқӣ дар соҳаи сайёҳӣ;
- Истифодаи самараноки мероси табиӣ ва фарҳангӣ³.

Самтҳои афзалиятноки танзими давлатии фаъолияти сайёҳӣ дастгирӣ ва рушди туризми дохилӣ, воридотӣ, иҷтимоӣ ва ҳаваскорӣ мебошад.

Танзими давлатии фаъолияти сайёҳӣ бо роҳҳои зерин сурат мегирад¹:

- таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқии вобаста ба такмили муносибатҳои байналмилалӣ, ки ба саноати туристӣ бахшида шудаанд;
- ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои давлат дар соҳаи сайёҳӣ;
- ҳифзии ҳуқуқ ва манфиатҳои сайёҳон, таъмини бехатарии онҳо;

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм”. – Душанбе, 1999. – №824. – 3 сентябр (моддаи 8), [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61 (санаи истифодабарӣ: 14.03.2017)

² Ҳамон ҷо. Моддаи 5.

³ Мамадризоҳонов А. А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С.361.

- муайян намудани низомҳои стандартикунонӣ, сертификатсия ва иҷозатномадиҳӣ дар соҳаи сайёҳӣ;

- ҳавасмандкунии сармоягузори ватанӣ ва хориҷӣ барои рушди фаъолияти сайёҳӣ;

- ташкил намудани имкониятҳои баробар дар бозори хизматрасонии сайёҳӣ барои субъектҳои соҳибкорӣ, новобаста аз шакли моликият ва мусоидат намудан ба рушди рақобатнокӣ, таъминоти риояи қонунгузориҳои антимонополӣ дар ин соҳа;

- рушди робита бо кишварҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналхалқӣ, иштирок дар барномаҳои байналмилалӣ рушди туризм, коркард ва ҳулосаи шартномаҳои байналмилалӣ дучониба ва бисёрҷониба дар соҳаи сайёҳӣ ва муайян намудани тартиби амалӣ намудани онҳо.

Афзоиши шумораи сайёҳони хориҷӣ дар ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама, бо воситаи сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, бавежа сиёсати “дарҳои кушод” Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар самтҳои бадаст овардани сулҳ, ягонагии миллӣ, устувории сиёсӣ дар мамлакат, гузаронидани бомувафақияти реформҳои иқтисодӣ амалӣ гардонидани шуда истодааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон туризм соҳаи афзалиятнок буда, бо вучуди таваҷҷуҳи пайвастаи Ҳукумати Ҷумҳурӣ ба рушди сайёҳӣ, даромади иқтисодӣ аз ин соҳа ниҳоят кам аст. Ба талаботи байналмилалӣ пурра ҷавобгӯ набудани инфрасохтори сайёҳӣ, савияи хизматрасонӣ дар ин самт, дар сатҳи зарурӣ тарғиб наёфтани Тоҷикистон ба сифати мавзеи сайёҳӣ ва якчанд омилҳои дигар боис гардида, ки то кишвари мо дар мавриди ҷалби сайёҳон нисбат ба меъёрҳои байналхалқӣ натиҷаи дилхоҳро ноил нагардидааст. Дар солҳои 1991-1995 бо назардошти вазъи ноороми сиёсӣ ба Тоҷикистон ташрифи сайёҳон ба қайд гирифта нашудааст. Пас аз ташкили ширкатҳои миллии сайёҳӣ ва тадриҷан эътидол ёфтани вазъи сиёсӣ дар ҷумҳурӣ, шумораи сайёҳон низ мутаносибан зина ба зина афзоиш ёфт, ки дар соли 1996 - 700 нафар, соли 1997 – 2100 нафар, соли 1998 - 3190 нафар, соли 1999 – 4500

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм”. – Душанбе, 1999. - № 824. – 3 сентябр (моддаи 5),

нафар, соли 2000 – 7673 нафар, соли 2001 – 5200 нафар, соли 2002 - 6314 нафар, соли 2003 – 13000 нафар, соли 2004 – 14297 нафар, соли 2005 – 14437 нафар, соли 2006 – 29584 нафар ва соли 2007 – 50692 нафар сайёҳон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ташриф овардаанд¹.

Аз таҳлили мисолҳои боло бармеояд, ки то андозае чараёни вуруди сайёҳон ба кишвари мо дар солҳои 2001, 2002 нисбат ба соли 2001 коҳиш ёфта, дар солҳои баъдӣ чараёни бонизоми афзоиширо фаро гирифта, дар соли 2016 нисбат ба соли 1996 492 маротиба афзун гардидааст, ки натиҷаи таваҷҷуҳи бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии ба ин соҳа ва татбиқи самараноки сиёсати давлатӣ дар ин самт ба шумор меравад. Бо назардошти марҳилаи мавриди таҳқиққароргирифтаи мо (солҳои 1991-2016) давраи аз ҳама фаъоли ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба Тоҷикистон соли 2015 маҳсуб меёбад, ки мутаносибан 413834 нафарро дар бар гирифта, нисбат ба соли 2016 20 фоиз зиёд аст.

Шумораи сайёҳони хориҷи кишвар, ки аз мавзёҳои табиии Тоҷикистон дидан намуданд, дар солҳои 2005-2009 ду баробар афзуда, динамикаи он мутаносибан дар солҳои 2010-2013 поён рафтааст. Чунончи, дар соли 2005 12338 нафар сайёҳ ва дар соли 2009 25504 нафар сайёҳ ба кишвари мо омада, соли 2013 207 ҳазору 911 нафарро ташкил дод, ки ин назар ба нишондоди соли 2010, 47 ҳазор нафар, ё худ 22,7 фоиз зиёд аст².

Динамикаи ҷалби сайёҳон ба кишвари мо дар солҳои мавриди таҳқиқи илмӣ қароргирифта (1996-2006) чунин аст:³

¹ Дар асоси маълумотҳои оморӣ Бойгонии ҷорӣ Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии оморӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон,

² Нишондиҳандаҳои оморӣ соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016 ва нӯҳ моҳи соли 2017 / Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ].

³ Бойгонии ҷорӣ Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии оморӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Диаграммаи 1. Нишондиҳандаҳои оморӣ соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 1996-2006

Мувофиқи маълумоти оморӣ суръати сайёҳати шаҳрвандони Тоҷикистон ба хориҷи кишвар (тавассути ташкилотҳои сайёҳӣ) сол аз сол афзоиш ёфта истодааст. Чунончи, агар соли 2003 шумораи сайёҳон ба хориҷи кишвар 11 519 нафарро ташкил дода бошад, соли 2008 теъдоди онҳо ба 20 851 нафар расид, ки нисбат ба соли 2003 81 фоиз зиёд аст¹.

Таҳлили маълумоти бадастрасидаи оморӣ аз васеъшавии ҷуғрофияи туризми воридотӣ шаҳодат медиҳанд. Дар соли 2003 агар аз мавзёҳои табиӣи Тоҷикистон сайёҳони 60 кишвари ҷаҳон дидан намуда бошанд, дар соли 2008 теъдоди онҳо ба 94 кишвар расид. Даромад аз соҳаи сайёҳӣ имрӯзҳо гарчанде то 4 миллион доллари ИМА расида бошад ҳам, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вучуди доштани захираҳои бойи сайёҳӣ, ин маблағ ночиз аст².

Метавон гуфт, ки имрӯз соҳаи сайёҳӣ бо вучуди ноил гардидан ба пешравиҳои зиёд ва вучуд доштани имкониятҳои воқеии рушд ба як қатор мушкилот рӯ ба рӯст, ки, албатта, рафъи саривақтии онҳо метавонад ташаккули бемайлони ва бонизомро ба роҳ монда, даромади иқтисодии соҳаро низ аз ба маротиб афзоиш диҳад. Рушди босуръат ва устувори соҳаи сайёҳӣ на танҳо дастгирии пайвастаи давлатӣ ва омӯзиши

¹ Бойгонии Саридораи байгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 20. Опъ. 21. – Д. 934-945.

² Ҳамон ҷо.

илман асоснок ва амиқи масоили марбути соҳа, балки ҳамоҳангии тамоми ниҳодҳои ҷомеа, тавоно гардонидани менечменти сайёҳӣ, дастгирии ҷамоатчигӣ, автоматикунонии низоми бонкӣ дар фаъолияти сайёҳӣ, рушди саноати туристӣ, соҳибкорони ватанию бурунмарзиро тақозо менамояд.

Нақши ширкатҳои сайёҳии кишвар низ дар ҷалби сайёҳон рӯз то рӯз бештар ва самаранокии фаъолияти онҳо афзунтар гардида истодааст, гарчанде ки тибқи иттилои оморӣ дар мамлакати мо дар солҳои 1996-2000 миқдори ташкилотҳои сайёҳӣ амалан афзоиш наёфтааст. Зеро аз як ҷиҳат ба вазъи сиёсӣ вобастагӣ дошта бошад, аз ҷониби дигар арзиши баланди литсензия барои дарёфти ҳуқуқ ҷиҳати фаъолияти туристӣ боис гардида буд, ки суръати фаъолияти ширкатҳои сайёҳиро паст намояд¹.

Баъд аз қабули Низомнома «Дар бораи тартиби литсензиякунонии фаъолияти туристӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пардохтҳои ҳатмии истифодаи табиат»² миқдори ширкатҳои сайёҳӣ 24 адад зиёд гардид, ки қисми асосии онҳоро секторҳои хусусӣ ташкил меод.

Ҳамин тавр, барои мунтазам андешидани чораҳо ҷиҳати беҳбудии имиҷи Тоҷикистон дар миқёси байналмилалӣ ва васеъ намудани ҳамкориҳои байнидавлатӣ, кишвари мо аз моҳи июни соли 2005 нархҳои раводидро барои шаҳрвандони хориҷӣ 20% ва барои визаи туристӣ вобаста ба миқдори гурӯҳ то 50 % кам кард. Файр аз ин, дар ин тарифҳо додани визаи сесолаи сармоягузорӣ (инвеститсионӣ) пешбинӣ шудааст, ки ин омил низ ба рушди туризм мусоидат хоҳад кард.

Ифтитоҳи бюрои консулӣ дар фурӯдгоҳи шаҳри Душанбе, ҷорӣ намудани раводидҳои махсуси сайёҳӣ бо нархҳои имтиёзнок, кушодани қисми зиёди қаламрави Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ)

¹ Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).

² Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Низомнома «Дар бораи тартиби литсензиякунонии фаъолияти туристӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пардохтҳои ҳатмии истифодаи табиат». – Душанбе, 2002. – № 388. – 1 октябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018).

барои ташрифори сайёҳон шароитҳои нав ба нав ва мусоидро фароҳам овард.

Барои фаъолшавии ҳамкориҳои байналхалқӣ дар соҳаи туризм шартномаҳои расмӣ бо як қатор маъмуриятҳои миллии сайёҳии давлатҳои ҷаҳон, Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ (СУС) ва дигар ташкилотҳои бонуфузи байналхалқии сайёҳӣ барқарор гаштаанд.

Аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба туризм додани мақоми равияи афзалиятноки иқтисодӣ, қабул ва иҷрои қарор дар бораи эълон намудани ноҳияи Варзобу Балҷувон ва дараи Ромит ҳамчун минтақаи санаторию курортӣ истироҳат ва туризми байналхалқӣ, пеш аз ҳама, ба барқароршавии туризми дохилӣ дар ҷумҳурӣ, барқароркунии объектҳои дар ин ноҳияҳо мавҷуд буда, ташкили шароитҳои дастрас барои истироҳат ва таъаббат мусоидат мекунад. Ғайр аз ин, аз соли 2002 сар карда, ҳавасмандии ташкилотҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, барои иштирок дар инкишофи туризми дохилию хориҷӣ ба назар мерасид. Аз тарафи ташкилоти байналхалқии «Актед» ташаббус оид ба иҷрои барномаи барқароркунии «туризми фарҳангӣ» дар ноҳияи Мурғоби Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон дастгирӣ шуд. Аз тарафи оҷонсии туркӣ оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ «ТИКО» соли 2001 тайёр кардани 24 мутахассиси соҳаи туризм, фаъолияти меҳмонхонагӣ ва тарабхонавӣ дар Анталия гузаронида шуд, гузаронидани курсҳои соҳаи туризм дар давоми соли 2005 низ ба нақша гирифта шуда буд¹.

Бо мақсади тарғиби имкониятҳои нодири соҳаи туризми ҷумҳурӣ ва инкишофи ҳамкориҳои минтақавӣ моҳи октябри соли 2004 якумин ярмакаи ҷумҳуриявӣ «туризм ва истироҳат» бо муваффақият гузаронида шуд.

Таҳлилҳои вазъи туризм нишон медиҳанд, ки дар қатори шаклҳои анъанавии туризм (алпинизм, варзишию кӯҳӣ, экологӣ, маърифатӣ) инчунин, туризми конгрессию корӣ низ дар Тоҷикистон самарай хубро (перспектива) дар пай дорад. Дар баробари тавачҷуҳи зиёди Ҳукумати

¹ Бойгонии Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 20. Оп. 21.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди туризм иншоотҳои санаторию курортӣ низ таъдид ёфтанд.

Дар айни замон туризмро ҳамчун яке аз соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёти мамлакат баррасӣ намуда, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳо андешида истодааст, ки ба рушди туризм дар ҷумҳурӣ, ташкил намудани дастрасии бештари ҷумҳурӣ барои омаду рафти сайёҳони хориҷӣ, беҳтар намудани ҳолати инфрасохтори мавҷудаи сайёҳӣ ва санаторию курортӣ, ҷалби сармоягузориҳо нигаронида шудаанд.

Дар давоми соли 2005 дар заминаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 01.10.2002, № 388 «Оид ба литсензиякунонии фаъолияти туристӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пардохтҳои ҳатмии истифодаи табиат»¹ ба 27 ширкати туристӣ литсензия барои фаъолияти ҷаҳонгардӣ дода шуд ва то 1 январи соли 2006 65 ширкатҳои сайёҳии ҷумҳурӣ дорои литсензия буданд.

Тибқи иттилои оморӣ дар соли 2005 аз тарафи субъектҳои фаъолияти туристӣ ва Кумитаи оид ба корҳои дини назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷи кишвар 16464 сайёҳ раван карда шуд, ки мутаносибан ба соли 2004 7661 нафар ва ё 87 фоиз зиёд мебошад².

Дар Барномаи давлатии рушди туризм Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009 вобаста ба вазъи инфрасохтори сайёҳӣ дар кишвар ба таври зайл омадааст: «Дар ҷумҳурӣ дар айни замон бештар аз 65 % иншооти санаторию истироҳатӣ ва самти туристидошта барқарор гардида, қариб 35 минтақаҳои хусусӣ бунёд шудаанд, ки барои ташкили истироҳату табобати шаҳрвандони Тоҷикистон, шугли аҳоли ва ҷалби сармоягузориҳои ватанӣ дар инфраструктураи номбурда шароити воқеиро ба вуқуд меорад»³.

¹Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба литсензиякунонии фаъолияти туристӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пардохтҳои ҳатмии истифодаи табиат». – Душанбе, 2002. - № 388. – 1 октябр.

²Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).

³Ҳамон ҷо.

Дар соли 2006 шаклҳои афзалиятноки туризми байналмилалӣ дар кишвар инҳо ба шумор мерафтанд: туризми экологӣ, алпинизм, кӯҳию варзишӣ, конгресс-туризм (корӣ), таърихӣ маърифатӣ, турҳои автомобилӣ, велосипедӣ ва аспӣ, рафтинг, лижаронии кӯҳӣ, шикори байналмилалӣ.

Афзоиши ҳарсолаи ташрифи сайёҳони хориҷӣ танҳо 2,5-3,5 % ташкил мекард. Намудҳои асосии воридот ба буҷет аз шаклҳои мазкури туризм бошад, инҳо буданд: пардохтҳои ҳатмӣ барои баромадан ба кӯҳ (аз 50 то 100 доллари ИМА), бочи экологӣ (1 доллари ИМА аз ҳар 1-нафар дар як рӯз), пардохти раводид (аз 20 то 45 доллари ИМА аз 1-нафар), пешниҳоди хизматрасониҳои раҳнамо, тарҷумонҳо, хӯроку гизо ва чобачокунӣ (аз 50 то 100 доллари ИМА аз гурӯҳ).

Самтҳои асосии рушди ҳамкориҳои байналхалқӣ дар соҳаи туризм дар соли 2006 инҳо буданд: иштироки ширкатҳои сайёҳии ҷумҳурӣ дар кори намоишгоҳҳо ва ярмаркаҳои байналхалқии сайёҳӣ, гузаронидани намоишгоҳи ҳарсолаи ҷумҳуриявии сайёҳии «Туризм ва истироҳат дар Шоҳроҳи Абрешим», татбиқи созишномаҳои байналхалқии қаблан имзошуда ва бастании шартномаҳои нав ба давлатҳои хориҷӣ дар бораи ҳамкориҳо дар соҳаи туризм.

Дар асоси таҳлил нишондиҳандаи дурнамои афзоиши ҳаҷми хизматрасониҳо дар баҳши сафари сайёҳон берун аз марзи ҷумҳурӣ барои соли 2006 аз 5 то 15% ташкил мекунад (бо назардошти кушодашавии роҳи мошингарди Хорӯғ-Кулма-Қарақурум), афзоиши ҳаҷми хизматрасониҳо дар баҳши туризми воридшаванда бошад, нисбат ба соли 2005 дар доираи 2,5-3,5 % муайян шудааст.

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои соҳаи туризм¹

Нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	Соли 2004	Соли 2005	Соли 2006
Ҳаҷми хизматрасониҳои пулакии сайёҳӣ дар ҚТ	сомонӣ	20.999240	22.859541	25.831281

¹ Сарчашма - маълумотномаи Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14.06.2005

Дар давраи гузариш Тоҷикистон системаи сустинкишофёфтаи ба иҷтимоӣ нигаронидашудаи туризмро ба мерос гирифт, ки он ба талаботи иқтисоди бозаргонӣ ҷавобгӯ набуд. Мавқеи ҷуғрофии Тоҷикистон, ки дар маркази Шохроҳи Абрешим ҷойгир буда, аз ғоизи онҳо баландтарин кӯҳҳои ба силсилакӯҳҳои Ҳиндукушу Ҳимолой дохилшаванда ишғол менамояд ва захираҳои нотакрори табиӣ зарурати пеш гузоштани туризмро ба сифати самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти кишвар ба миён мегузоранд.

Мусаллам аст, ки ҷуғрофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар гузариши соҳаи сайёҳии кишвар ҳамчун заминаи муҳим ба шумор рафта, дар ин самт санаи 20 апрели соли 2006 Президенти кишвар дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон диққати хоса зоҳир намуда, аз ҷумла чунин зикр намуданд: «бо дарназардошти хусусиятҳои хоси ҷуғрофӣ ва имкониятҳои мавҷудаи Тоҷикистон тараққиёти саноати сабук, коркарди маъдан, маҳсулоти кишоварзӣ, истифодаи самарабахши захираҳои гидроэнергетикӣ, ашёи хоми маҳаллӣ, гузариши туризм ва тавсеаи хизматрасонӣ дар кишвар аҳамияти махсус дорад»¹. Пешвои миллат рушди соҳаи сайёҳиро дар баробари соҳаҳои муҳими Тоҷикистон дорои аҳамияти махсус дониста, ба ин восита таъкид намудаанд, ки ҷалби масъулон ва ҷоматчигӣ ба ин соҳа пайваستا ва устувор бошад.

Дар Барномаи давлатии рушди туризм дар Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009 (қарори Ҷ ҚТ аз 29.12.2003, №582) барои рушди туризм дар Тоҷикистон роҳҳои мошингарди зерин манфиати бештар доранд, дарҷ гардидааст²:

- Душанбе-Истаравшан-Сирдарё (Ҷумҳурии Ўзбекистон);
- Душанбе-Панҷакент-Самарқанд (Ҷумҳурии Ўзбекистон);
- Душанбе-Турсунзода-Дехнав (Ҷумҳурии Ўзбекистон);

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (20.04.2006) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/198> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017).

² Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).

- Хучанд-Конибодом-Қўқанд (Ҷумҳурии Ўзбекистон);
- Душанбе-Хоруғ-Ош (Ҷумҳурии Қирғизистон) ва Душанбе-Циргатол;
- Душанбе-Айваҷ ва Душанбе Панчи Поён (баромад ба Афғонистон);
- Душанбе-Хоруғ-Мурғоб-Қулма- шоҳроҳи Қароқурум (баромад ба Ҷумҳурии Халқии Хитой);
- Душанбе-Хоруғ-Ишкошим (баромад ба Афғонистон).

Барои амалӣ намудани Барномаи давлатии рушди туризм дар Тоҷикистон дар солҳои 2004-2009 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29.12.2003, №582) то соли 2009 - 1 311 750 сомонӣ, аз ҷумла хароҷот аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ 270 950 сомонӣ пешбинӣ шуда буд¹.

Инчунин, қайд кардан зарур аст, ки татбиқи тадбирҳои таҳияшудаи Барномаи давлатии рушди туризм дар Тоҷикистон дар солҳои 2004-2009 ба афзоиши минбаъдаи миқдори сайёҳони дохилӣ ва хориҷи мусоидат намуд ва дар ин замина барои баланд гаштани имиджи Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ заминаи мусидро гузошт.

Ҳамин тавр, дар асоси он андешаҳои мазкур, метавон натиҷагирӣ намуд, ки таъсиси ниҳоди дахлдор ва масъулу ҷавобгӯ барои рушди сайёҳӣ дар кишвар яке аз иқдомоти ҷиддӣ ва муфиду саривақтии Ҳукумати мамлакат буда, омори мавҷуда нишон медиҳад, ки ба қор шурӯъ намудани он фаъолияти соҳаро ҷиддан дигаргун кард. Самтҳои асосии тавачҷӯх маълум гардида, туризми дохилӣ ва хориҷӣ аз зинаи қарахтӣ ва қафомониву таназзул раҳой ёфт. Миқдори муайяни маблағҳо аз ҳисоби даромадҳои соҳа ба бучети кишвар ворид гардиданд. Қараёни барқарор сохтани робитаҳо ва рафту омади сайёҳон қостиву қамбудҳои соҳаро низ муайян кард, ки ин дар навбати худ нақшаҳои ояндаи соҳаро низ таҳрир ва самти фаъолиятҳои минбаъаро низ қақомул мебахшад.

¹ Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).

2.2. Экотуризм дар Тоҷикистон ва дурнамои рушди он

Туризм экологӣ бо хусусиятҳои худ аз дигар намудҳои сайёҳӣ тафовут дошта, метавон онро маҳаки туризм ҷаҳонӣ ҳисобид. Вежагии дигари ин самт боз дар он таҷассум ёфтааст, ки бештари гардишгарон ба ин намуди сайёҳӣ завқ зоҳир намуда, шиносӣ бо манбаъҳои нодири табиӣ оламро аз соири навъҳои сайёҳӣ афзалтар медонанд. Аз ин рӯ, туризм экологӣ ҳамеша дар саноати туристӣ ва меҳмоннавозии ҷаҳонӣ, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҳеи муҳимро ишғол намуда, аз ҷониби дигар сарчашмаи бозғатимоди даромади иқтисодӣ ва муаррифии ҳар як кишвар ба шумор меравад. Таҳқиқи масъалаи мазкур нишон медиҳад, ки аввалин саёҳатҳои экотуристӣ ба асри XIX рост омада, мафҳуми “туризм экологӣ” ба сифати объекти омӯзиш ва истилоҳи соҳавӣ ва ҳамчун соҳаи рақобатпазир ба туризм оммавӣ дар солҳои 80–уми асри XX пайдо шуд¹. Таҷрибаи ҷаҳонии фаъолиятҳои туризм экологӣ собит намуд, ки фоидаи иқтисодӣ ва экологияи ташкили чунин саёҳат ва истироҳат нисбат ба дигар намудҳои фаъолияти хоҷагидорӣ ва манъи қатъии воридшавӣ ба ҳудудҳои табиат барои чунин мавзеоҳо имоният медиҳад, ки масъалаҳои вобаста ба табиат беҳтару хубтар ҳаллу фасл гарданд.

Манзур аз мавзеоти бунёдии экотуристӣ, қабл аз ҳама, ҳудуди мухталифи табиат аст, ки зери ҳимояти давлат қарор доранд ва зиёда аз ин, мавзеоти фарогирандаи сарчашмаҳои нодир ва ҷолиби табиӣ, шифобахш ва фарҳангӣ таърихист, ки аз диди туризм касбии экологӣ дараҷаи баланди ҷозибият доранд.

Хусусиятҳои асосии экотуризм, ки аз дигар намуди соҳаи сайёҳӣ фарқ мекунад, пеш аз ҳама дар муносибати эҳтиёткорона ба табиат, ҳифзи объектҳои фарҳангӣ, масъулияти иҷтимоӣ, нигоҳдории рушди устувори мавзеи сайёҳӣ ва дар навбати аввал марзи ҳудудҳои махсус ҳисшавандаи табиӣ ифода мегардад.

¹ Мамадризоҳонов, А.А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризоҳонов. – Душанбе, 2015. – С. 363

Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон туризми экологӣ дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ бо назардошти вазъи сиёсии кишвар то андозае дур аз мадди назар монда, аз пуштибонии давлату ҷомеа камтар бархӯрдор буд. Хушбахтона, бо баробари эътидоли вазъи сиёсии кишвар туризми экологӣ ба яке аз соҳаҳои табдил ёфт, ки суръати ниҳоят тез рушдро нисбат ба дигар анвои сайёҳӣ соҳиб гашт. Имрӯз асоси туризми кишварро маҳз ҳамин намуди сайёҳӣ ташкил намуда, шумораи рӯзафзуни сайёҳон далели он аст, ки дар ояндаи наздик мафҳуми асосии соҳаи сайёҳии мамлакатро ифода менамояд. Маҳз таваҷҷуҳи бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон боис гардида, ки туризми экологӣ дар кишвар на танҳо рушд ёбад, балки бо дигар самт ва соҳаҳо пайвандӣ ёфта, вежагиҳои байналмилалии худро дар арсаи ҷаҳон пайдо намояд. Қабл аз ҳама, ин намуди сайёҳӣ бо заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ мустаҳкам гардида¹, туризми экологӣ расман яке аз шаклҳои афзалиятноки туризми байналмилалӣ дар мамлакат ва муҳимтарин омили рушди устувори сайёҳӣ маънидод шудааст².

Боиси хушнудист, ки табиати Тоҷикистон фарогири олами нодири ҳайвонот ва растаниҳои каммислу шифобахшест, ки метавонад дар радифи муаррифии сазовор ва самарабахши он сайёҳони бешумори ватанию хориҷиро ҷалб намуда, аз як ҷониб муаррифии табиати нотақрори моро ҳамчун ғӯшаи бихиштосои ҷаҳон ва аз ҷониби дигар равобити пайваستاи халқу миллатҳои ҷаҳонро ба вучуд оварда, ба маркази дӯстии халқу миллатҳои зиёд табдил ёбад. Бамаврид аст, ки дар ин ҷо аз Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдовар шавем, ки гуфтаанд: “Тоҷикистони бихиштосои мо сарзамини мардуми

¹Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз 4 март соли 2005, №80, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2004-2009” аз 23 декабри соли 2003, № 582, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи давлатии рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014” аз 28 майи соли 2009, № 299.

²Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз 4 март соли 2005, №80,

соҳибмаърифату меҳмоннавоз ва кишвари меваҳои шахдбор буда, аз нигоҳи иқлим, боду ҳаво, манзараҳои табиат, кӯҳҳои осмонбӯс, пириҳои азим, обҳои шифобахш, кӯлҳо ва чашмаҳои оби мусаффо, ҳайвоноти наботот ва урфу анъанаҳои мардумӣ дар олам нотақрор ва макони беҳтарини сайру саёҳат мебошад”¹.

Аз ин рӯ, пеш аз ҳама, зарур аст, ки барои ривочи бештари сайёҳии экологӣ манбаъҳои табиӣ онҳоро ривоч дода, тавассути афзун намудани манӯзгоҳҳо ҳайвоноти нодир ва боғҳои бузурги ботаникӣ набототи нодир ва беназирро парвариш дод. Гарчанде ки имрӯз дар кишвари мо ҷиҳати ҳифзи ҳудудҳои махсуси зисти набототу ҳайвоноти нодир ва дар зери хатари нобудшавӣ қарордошта дар муҳити табиӣ зисти ин организмҳо шабакаи Ҳудудҳои махсусҳифзшавандаи табиат ташкил карда шудааст ва онҳо қариб ҳамаи комплексҳои табиӣ-ландшафтиро фарогиранд, боз ҳам таъсис ва бунёди ҳамин гуна сарчашмаҳо рушди муназзам ва бемайлони соҳаи туризми экологиро заминаи қавӣ хоҳад гузошт.

Дар айни замон шабакаи Ҳудудҳои махсус муҳофизатшавандаи табиат 4 мамнузгоҳ, 14 парваришгоҳ, парки миллий ва табиӣ таърихро дар бар мегиранд. Аз ҷумла, мамнузгоҳи Бешаи палангон, ки нахустин мамнузгоҳи Тоҷикистон буда, 4 ноябри соли 1938 таъсис ёфтааст. Мамнузгоҳ дар қисмати ҷанубу ғарбии ҷумҳурӣ дар қисмати шимолии бо ҳам пайвандии рӯдҳои Вахш ва Панҷ воқеъ гардидааст.

Мамнузгоҳ дар ноҳияи “Дӯстӣ” (собиқ ноҳияи Ҷилликул)-и вилояти Хатлон бо масоҳати 49,7 ҳазор гектар тӯл кашида, он 28 намуд ширхӯрҳо, 214 намуд парранда ва 480 намуд гиёҳҳо ва растаниҳоро доро мебошад².

қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Барномаи рушди туризм Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017” аз 1 декабри соли 2014, №738

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллий, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. - Душанбе, 2016. – С. 17.

² Асоев Х., Ҳикматов С. Мамнузгоҳҳои Тоҷикистон тавсифи умумӣ ва вазъи экологӣ / Х. Асоев, С. Ҳикматов. – Душанбе, 1999. – С. 15.

Қобили қайд аст, ки дар мамнуъгоҳ дар солҳои гуногун олимони машҳур, аз қабиле С.У. Строгонов, Н.П. Овчиников, Ю.С. Григорьев, А.С. Королов, К.К. Флоров, Е.Н. Павловский, П.П. Перфильев, М.В. Поспелова-Штром, И.М. Громов таҳқиқот бурда, беназирии табиати ин маҳалро зикр намудаанд¹.

Мамнуъгоҳи Ромит моҳи октябри соли 1959 тақрибан дар масоҳати 16139 гектар ташкил ёфт. Лозим ба ёдоварист, ки дар соли 1973 ба мамнуъгоҳ 29 гектар боғро илова намуданд, ки 16168 гектарро ташкил менамояд. Аз ин миқдор 12400 гектар марғзор ва дашт буда, танҳо 3739 гектараширо ҷангал пӯшонидаст. Ҳамагӣ тақрибан 0,1 фоизи сарзамини Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Ин мамнуъгоҳ дар қисмати зебоманзари ҷанубии силсилакӯҳҳои Ҳисор ва болооби дарёи Кофарниҳон миёнаи рӯдҳои Сардаи миёна ва Сарбо дар баландии 1174-3195 метр аз сатҳи баҳр воқеъ гардидааст².

Қобили зикр аст, ки мамнуъгоҳ бо мақсади муҳофизати манзараҳои табиӣ, хоса барои набототи ҳайвоноти нодири кӯҳсори Тоҷикистон баҳри гузаронидани таҳқиқотҳои ҳамаҷониби илмӣ бунёд карда шудааст³.

Аз нигоҳи тақсимоати маъмурӣ мамнуъгоҳ ба шаҳри Ваҳдат мансуб мебошад. Мамнуъгоҳ аз маркази шаҳри Ваҳдат дар масофаи 30 км ва аз маркази ҷумҳурӣ шаҳри Душанбе дар масофаи 50 км ҷойгир шудааст.

А. Девонакулов дар асараш “Асрори номҳои кишвар” пайдоиши ин истилохро мақбули забони “Авесто” доништа, онро ба забони тоҷикӣ “Сукун”, “Оромии” ва “Истироҳатгоҳ” тасниф додааст⁴.

Мамнуъгоҳ дорои 31 ширхӯрҳо, 150 намуд парранда ва 1000 намуд гиёҳҳо ва растаниҳо мебошад.

¹ Асоев Ҳ., Ҳикматов С. Мамнуъгоҳҳои Тоҷикистон тавсифи умумӣ ва вазъи экологӣ / Ҳ. Асоев, С. Ҳикматов. – Душанбе, 1999. – С. 17

² Энциклопедияи ҳоҷагии кишлоқи Тоҷикистон. Ҷилди 2. – Душанбе 1992.

³ Асоев Ҳ., Ҳикматов С. Мамнуъгоҳҳои Тоҷикистон тавсифи умумӣ ва вазъи экологӣ / Ҳ. Асоев, С. Ҳикматов. – Душанбе, 1999. – С. 44

⁴ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит». – Душанбе, 2000. – № 358. – 18 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).

Дараи хушманзари Ромит яке аз муъҷизаҳои табиати кишвари маҳбубамон ба шумор рафта, ҳамасола дар он аз манотиқи алоҳидаи Тоҷикистон ва сайёҳони хориҷӣ сафар менамоянд. Бо назардошти табиати нотақрори ин мавзеъ бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон минтақаи истироҳат ва туризм эълон карда шуд. Дарвоқеъ, агар имкониятҳои фароғатгоҳу осоишгоҳҳо ва шифохонаҳои мавҷудаи дараи Ромит самаранок истифода бурда шаванд, барои туризми экологии кишвар самти нави рушд ва шинохти манозире табиӣ кишвар сарчашмаи дигар эҳдо хоҳад гашт.

Расман дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба минтақаи туризм табдил ёфтани ноҳияи Варзоб¹ ва Балҷувон² ба таври автоматӣ имконияти рушди туризми экологиро дар кишвар афзуда, на танҳо боиси ҳифзи давлатӣ қарор ёфтани мавзеъҳои фавқуззикр гардид, балки паҳнои туризми экологии Тоҷикистонро боз ҳам густурда намуд. Бавежа минтақаҳои сайёҳии Варзоб аз намунаҳои нотақрори табиӣ кишвари мо буда, ба қадамгоҳи аввалиндараҷаи сайёҳон, ба хусус сарони давлатҳо гардидааст.

Мамнӯъгоҳи Даштиҷум соли 1983 тақрибан дар масоҳати 19700 – 20000 га дар қисмати ҷануби Тоҷикистон, дар минтақаи сарҳадии Дарвозу Бадахшон дар интиҳои ҷанубу ғарбии сисилакӯҳҳои Ҳазрати Шох, дар канори рости дарёи Панҷ таъсис ёфта, айни ҳол дар аз ҷиҳати маъмурӣ ба ноҳияи Ш.Шоҳин тааллуқият дорад³. Дар мамнӯъгоҳ 35 намуд парранда ҳифз карда мешавад. Дар мамнӯъгоҳ бештар намудҳои туризми экологӣ, варзиши кӯҳӣ ва шикори суратӣ (фотоохота) инкишоф додан мумкин аст.

Мамнӯъгоҳ дорои флора ва фаунаи гуногун, аз он ҷумла дорои манзараҳои аҷиб мебошад. Яке аз хусусияти асоси ин мамнӯъгоҳ дар он

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб». - Душанбе, 1999. - № 373. - 18 август.

² Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи маҷмӯии руши ноҳияи Балҷувон ба сифати минтақаи туризми байналмилалӣ дар давраи солҳои 2002-2016». - Душанбе, 2002. - № 276. – 3 июл.

³ Асоев, Ҳ. Мамнӯъгоҳҳои Тоҷикистон тавсифи умумӣ ва вазъи экологӣ / Ҳ. Асоев, С. Ҳикматов. – Душанбе, 1999. – С. 58.

аст, ки дар ончо бузҳои винторогӣ (мархур) мавҷуданд, ки дар ҷаҳон шумораи онҳо хело кам мондааст, ва дар китоби сурхи байналмилалӣ қайд шудааст.

Таҳқиқоти олимон роҷеъ ба ин масъала нишон дод, ки мавзеи мамнӯғоҳ дар минтақаи суптропикӣ воқеъ гардидааст. Зикр намудан ба маврид аст, ки баландии минималии ҳудуди мамнӯғоҳ дар соҳили рости дарёи Панҷ 700 метр ва максималӣ дар кӯҳи Алапзрак 2884 метр аз сатҳи баҳрро ташкил мениҳад.

Ҳарорати мусбӣи солона 13° – $13,4^{\circ}$ –ро ташкил мекунад. Ҳарорати максималии мутлақ 40° моҳҳои июл ва август, минималӣ то 22° ва моҳи январ дар баъзе солҳо мушоҳида мешавад¹.

Таҷрибаҳои пешқадами ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки яке аз роҳҳои самаранок ва дуруст ба роҳ мондани масъалаҳои ҳифз ва барқароркунии табиати нодири мамлакат рушди устувори фаъолиятҳои экотуристӣ буда, дар назди кормандони касбии соҳаи мазкур ва сайёҳон як қатор мушкилот мавҷуд аст. Масъалаҳои таъмири ёдгориҳои қадима ва ба тартиб даровардани ҳайкалҳои табиӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ, боз ҳам васеътар намудани базаи моддӣ ва такмили базаи ҳуқуқии экотуризм, аз он ҷумла роҳҳои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои истеъмолкунандагони маҳсулоти экотуристӣ боиси рафъи мушкилоти мавҷуда хоханд гашт.

Маълум аст, ки барои самаранок ба роҳ мондани фаъолиятҳои устувори экотуристӣ дар навбати аввал масъалаи омода намудани мутахассисони баландихтисос ҳаллу фасл шавад.

Таҳлили ҳолати омода намудани мутахассисони соҳаи экотуризм бо назардошти тамоюлҳои муайяншудаи рушди туризми экологӣ, зарурати ба системаи таҳсилоти касбӣ ворид намудани чунин самтҳои асосӣ, аз ҷумла: ташкил ва гузаронидани фаъолиятҳои экотуристӣ дар табиат ва меросҳои фарҳангӣ - таърихӣ; чорабиниҳои таълимӣ дар соҳаи туризми экологӣ; сафарҳои экологӣ; чорабиниҳои экологӣ - тарбиявӣ ва

¹ Асоев, Ҳ. Мамнӯғоҳҳои Тоҷикистон тавсифи умумӣ ва вазъи экологӣ / Ҳ. Асоев, С. Ҳикматов. – Душанбе, 1999. – С. 60.

экологӣ - таълимӣ дар рафти сайёҳат, дар бунгоҳҳои экотуристӣ ва ғайраро талаб мекунанд. Онҳо, инчунин, барои пешниҳод намудани хизматрасониҳои касбии босифати экотуристӣ ва коркарди барномаҳои нави самараноки омода намудани менечерҳо, операторҳои сайёҳӣ, роҳбаладҳо ва дигар мутахассисони соҳаи экотуризм дар системаи таҳсилоти касбӣ ниҳоят муҳиманд¹.

Мутахассисони дорой таҳсилоти муосири касбии донишгоҳӣ, бояд донишу маҳорати дар шароити инноватсионӣ ба таври эҷодӣ кор ва фаъолият карданро дошта бошанд ва мувофиқи талаботи ҳозиразамон соҳаро равнақу ривоч диҳанд. Ба қатори вазифаҳои аввалиндарача – таъмини ҳуқуқи лоиҳаҳои экотуристӣ, ташкил намудани намудҳои нави фаъолияти экотуристӣ, тавлиди маҳсулоти экотуристии нави фарқкунанда ва молҳои сайёҳатӣ, таъмини иттилоотӣ тарғиботи талаботҳои экотуристӣ тавассути технологияи муосири иттилоотӣ дохил мешавад. Амалӣ намудани чунин барномаҳои экотуристӣ дар мактабҳои олии барои баланд бардоштани сифати омодагии мутахассисони ҷавони соҳа ва дар ояндаи наздик барои самаранок ривочу равнақ ёфтани соҳаи экотуризм мусоидат менамояд¹.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бахши ташкилӣ бо низоми туризми экологӣ қадамҳои аввалин гузошта шуда истодааст. Барои ин табиати Тоҷикистон захира ва неруи бойи сайёҳӣ дошта, қисми ҷудонашавандаи раванди ҷаҳонии сайёҳӣ ҳисоб мешавад. Ин суҳанҳоро маълумотҳои ба наздики аз ҷоп баромадаи маҷаллаи британиёии сайёҳии “Вандерлост” як бори дигар тасдиқ мекунанд. Дар моҳи январӣ соли 2014 маҷаллаи британиёии сайёҳии “Вандерлост” (Wanderlust tourists magazine) рӯйхати “Мамлакатҳои барои сайёҳон аз ҳама ҷолиби диққатбуда”-ро аз ҷоп баровард, ки мувофиқи он Тоҷикистон ҷойи чорумро сазовор гардид. Интихоби мамлақати аз ҳама диққатҷалбкунанда барои сайёҳон тавассути овоздиҳии хонандагони маҷалла баргузор гардид. Ин иқдоми

¹ Мамадризохонов, А. А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризохонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. - С.365.

барои сайёҳон имконияти хуби тамошо кардани мавзёҳои зебою шушманзараи кӯхистон ва қуллаҳои сарбафалаккашидаро дода, барои ширкатҳои сайёҳии ҷумҳурии низ имконият медиҳад, ки фаъолияти хуби кориашонро нишон дода, дар баробари ин, аз таҷрибаи бойи техникаи фаъолияти сайёҳии ташкилотҳои байналхалқӣ шиносӣ пайдо намоянд. Мувофиқи маълумотҳои оморӣ дар соли 2013 аз табиати Тоҷикистон 183 ҳазор сайёҳон дидан намуданд. Ин шумора аз нишондоди соли 2010 23 ҳазор нафар сайёҳ зиёд аст. Дар соли 2013 ба Ҷумҳурии Тоҷикистон сайёҳон аз Эрон, Афғонистон, Руссия, ИМА, Чин, Туркия, Олмон, Чопон, Фаронса, ва Куриёи Шимоли ташриф оварданд. Мувофиқи ҳисоботи Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар як сайёҳ дар рафти саёҳати худ дар ҷумҳурии ба ҳисоби миёна 500 доллари ИМА дар як рӯз сарф менамояд.

Аз ин рӯ, имрӯз махсусан баъди кушодани шоҳроҳҳои автомобилгард бо давлати Чину Афғонистон ва воридшавии ҷумҳурии бо Шоҳроҳи бузурги абрешим, рушди самараноки соҳаи сайёҳӣ, яке аз роҳҳои босамари рушди минтақаҳои ҷумҳурии ва беҳтар намудани некуаҳволии аҳоли ҳисоб мешавад.

Табиати Тоҷикистон имкониятҳои зиёли рушди туризми экологиро дорост ва дар ҳудуди ҷумҳурии то кунун минтақаҳои мавҷуданд, ки дар онҳо усулҳои хоҷагидорӣ анъанавӣ, бумӣ нигоҳ дошта шудааст. Чунин хусусиятҳои мамлакат қиммати баланди фарҳангӣ-экологӣ дошта, яке аз объектҳои асосии туризми экологӣ ҳисоб мешавад.

Бо вучуди боигарӣ ва гуногунии захираҳои экотуристӣ, Тоҷикистон имрӯз ба қатори минтақаҳои ояндадорӣ Осиёи Марказӣ дохил мешавад. Қолиби таваҷҷуҳ қарор гирифтани табиати Тоҷикистон дар он аст, ки дар ин ҷо кӯҳҳои сарбафалаккашида, пирахҳои бузург, кӯлҳои баландкӯҳ, биёбонҳои алпӣ, намудҳои сершумори набототу ҳайвоноти нодир ва релактӣ, обҳои минералию нарзании хунук ва гарм,

¹ Мамадризоҳонов, А.А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризоҳонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 366.

хайкалҳои таърихӣ-фарҳангӣ, ландшафтҳои кӯҳӣ ва кӯҳию ҷангал, ҳудудҳои беҳамтои махсус муҳофизатшавандаи табиӣ-кӯҳӣ ва ғайра мавҷуданд. Дар ҳудуди минтақаҳои Тоҷикистон аз қадимулайём объектҳои мавҷуданд, ки тибқи анъана муҳофизат карда шуда истодаанд. Ба қатори онҳо: “мазорҳо” (ҷойҳои муқаддас), дарахтони алоҳида, ҳудудҳои ҷангалҳо, чашмаҳо, обанборҳои на он қадар ҷолиби диққат, марғзорҳо, баромадгоҳҳои вижаи ҷинсҳои кӯҳӣ, инчунин, баъзе кӯлҳо, обанборҳо, объектҳои реликтии палентологӣ ва палеоботаникӣ, таҳшинҳо ва конҳои канданиҳои фойданокӣ табиӣ, маъданҳои геологӣ ва геоморфологӣ ва ғайраҳо дохил мешаванд. Истифодаи оқилонаи чунин боигарии табиати Тоҷикистон имконияти ба пуррагӣ қонъ намудани талаботи сайёҳиро дорад.

Маҳдудияти ҷиддӣ барои рушди экотуриزم кишвар – ин хассосияти баланди экосистемаҳои минтақаҳои кӯҳистони мамлакат ба таъсироти антропогенӣ, нозукии онҳо, махсусан дар он ноҳияҳои мавҷудияти табиати ёбӣ, ё ин ки шаклҳои аборигенӣ хоҷагидорӣ, мебошад. Лекин ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, ҳулосаи мутахассисон ва коршиносони ватанию хориҷӣ оид ба ин масъала чунин аст: “рушди туриزمи экологӣ дар Тоҷикистон на ин ки имконпазир, балки зарур аст”. Барои аксари ноҳияҳои кишвар ин роҳи ягонаи ҳаллу фасли мушкилоте, ки солиёни тӯлони ҳалнашаванда ҳисоб мешуданд: аз қабилӣ ҷӣ бояд кард, ки манфиатҳои инсон ва табиатро пайваст намуда, ҳангоми истифода яғне аз тарафҳо зарар набинанд, мебошад. Туриزمи экологӣ роҳи самараноки ҳаллу фасли ин масъаларо пешниҳод мекунад, ки дар натиҷаи он аҳолии маҳаллӣ ба ҷойи нави корӣ таъмин мешаванд, даромади баланди устувор мегиранд ва дар ҳолати дахлнопазирӣ табиати ёбоии кишварро нигоҳ медоранд¹.

Масъалаи нақши туриزمи кӯҳӣ дар рушди иқтисодии ҷаҳон ва иқтидорҳои мавзӯҳои кӯҳӣ дар рушди туризм аз мавзӯоти муҳимми

¹ Мамадризоҳонов, А.А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризоҳонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – С. 352-353.

соҳаи сайёҳии кишвар буда, дар баробари ташаккули дигар самтҳои соҳаи сайёҳӣ рушди туризми кӯҳӣ дар кишвари мо, ки 93 дар сади масоҳати умумии ватанаманро ташкил медиҳад, ногузир аст. Туризми кӯҳӣ дар як раванд инъикоскнандаи туризми экологии мо махсуб шуда, тамоми олами набототу ҳайвоноти ҷолиб ва нодирро дар худ маҳфуз дорад. Аз ин ҷо, рушди туризми кӯҳӣ маънои нумӯи туризми экологиро низ дар худ таҷассум менамояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дорои мероси бойи таърихӣ фарҳангӣ ва захираҳои фаровони табиӣ буда, барои ҷалби таъдоди зиёди сайёҳони хориҷӣ ба кишвар иқтидори воқеӣ дорад.

Дар ин ҷода, ба рушди минбаъдаи туризми экологӣ дар Тоҷикистон имконоти ҳудудҳои махсус ҳифзшавандаи табиӣ, ки беш аз 22%-и каламрави Тоҷикистонро дарбар мегиранд, мусоидат менамоянд. Аз ҷумла, «Боғи миллии Тоҷикистон», бо экосистемаҳои нодири табиӣ ва ҳайвоноту набототи гуногуни худ ҷолиби диққати сайёҳони хориҷӣ мебошад¹.

Аз ин лиҳоз, дар рушди туризми кишвар ҳудудҳои махсус муҳофизатшаванда мавқеи хоса доранд.

Дар ҷумҳурии мо низ барои ривочи ин намуди туризм, аз ҷумла релефи кӯҳӣ, ландшафтҳои гуногуни табиӣ, қуллаҳои баланди кӯҳӣ (қуллаи Исмоили Сомонӣ, Ленин, Коржневский), ғорҳои кӯҳӣ ва дигар шароитҳои мусоиди табиӣ мавҷуд аст. Вале имруз аз сабаби набудани инфрасохтори муқтадирӣ соҳаи туризми кӯҳсор дар мамлакати мо ба таври бояду шояд рушд наёфтааст. Ҳангоми хуб ба роҳ мондани соҳаи туризм, аз ҷумла туризми кӯҳсор дар оянда аз ин намуди туризм фоидаи калон ба даст овардан мумкин аст.

Барои ривочи соҳаи туризм дар Тоҷикистон имконияти фаровон, вале истифоданашуда мавҷуданд ва умед аст, ки солҳои наздик туризм ба яке аз соҳаи афзалиятноки иқтисодиёти миллий табдил хоҳад ёфт.

¹ Миракзода, Ф.Ю. Иқтидорҳои минтақаҳои кӯҳӣ ва масъалаҳои рушди туризм // маҷ. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Ф.Ю. Миракзода. –Душанбе: Сино, 2017. - №2/7. –С.144.

Туризми экологӣ ё экотуризм дар ҷаҳони муосир хеле маъруф буда, сол аз сол густариш меёбад. Экотуризм ба таври умда бар манобеъ ва ҷозибакҳое устувор аст, ки муҳимти табиӣ дар ихтиёри гардишгар қарор мегирад, ки баҳрагирӣ аз онҳо ҳам ба имконот ва шароити лозим ниёз дорад. Мавқеъияти ҷуғрофӣ ва гуногунии захираҳои табиӣ боис шуда, ки Тоҷикистон дар замони Шӯравӣ ба унвони кишвари дорои табиати гуногунранги экологӣ шинохта шавад. Кишварҳои дунё ба далели даромадзо будан ба густариши экотуризм тавачҷуҳи хос зоҳир кардаанд. Аммо то кунун Тоҷикистон натавонистааст ба ин масъалаи муҳим тавачҷуҳи асосӣ зоҳир кунад. Сиёсати гардишгарию пойдор метавонад экотуризмро дар дарозмуддат аз лиҳози молӣ худкифо ва аз назари дидгоҳҳои иҷтимоӣ ва ахлоқӣ барои ҷомеаи маҳаллӣ муфид бошад. Даромад аз экотуризм метавонад барои муҳофизат ва идоракунии минтақаҳои экологӣ сарф шавад.

Вучуди риштакӯҳҳои Помир, Ҳисор, Туркистон ва Зарафшон, дараҳои Ромит, Варзоб, Алмосӣ, Зарафшон, Балҷувон, Сари Хосор, Қаротоғ, Боғи табиӣ Хоруғ, мамнуъгоҳи Бешаи Палангон яке аз беҳтарин фурсатҳои тавсеъаи сайёҳӣ дар кӯҳхову водихои Тоҷикистон мебошад. Вучуди чашмандозҳо ва манзараҳои зебо, кӯҳҳои сарсабзу хуррам, гиёҳон ва ҳайвоноти нодир, манотиқи кӯҳистонӣ ва яйлоқӣ, потенциалҳои варзишӣ, тафрехӣ, монанди кӯҳнавардӣ, кӯҳпаймоӣ, кӯвишҳои заминшиносӣ, пиёдаравӣ дар табиат, шино, қаикронӣ, моҳигирӣ, истифода аз ғизоҳои дарёӣ, ҷозибакҳои муассир дар дармон, монанди чашмаҳои оби маъданӣ аз конун ва ҷозибакҳои сайёҳпазири ин навъ аз ҷаҳонгардӣ аст.

Шиносоии дақиқи манбаъи экотуристӣ аз тариқи баррасии вазъи мавҷуди ин манбаъҳо аз вазифаҳои нахустини кишварҳо, аз ҷумла Тоҷикистон мебошад. Кухгардӣ ё кӯҳнавардӣ дар Тоҷикистон дар замони Шӯравӣ хеле роиҷ буда, аз гӯшаву канори собиқ Шӯравӣ кӯҳнавардон ба Тоҷикистон меомаданд. Расидагӣ ба ин иншоот яке аз вазифаҳои муҳими Тоҷикистон мебошад, то дубора тавонад сайёҳонро ҷалб созад. Аз

чумла, дар ноҳияи Деваштичи вилояти Суғд дар макони зебову босафо ва доманаи кӯҳ чунин шароитро барои яке аз корхонаҳои саноатии Ўзбекистон (корхонаи фӯлодгудозии Бекобод) бунёд карда буданд, ки он ба будҷаи маҳал даромадҳои иловагӣ меовард. Имрӯз эҳё кардани он аз муҳиммот доништа мешавад.

Помир яке аз баландтарин кӯҳҳои ҷаҳон доништа мешавад. Баландтарин нуқтаи он 7495 метр буда, баландтарин дар қаламрави собиқ Шӯравӣ доништа мешуд. Номи он дар замони гузашта қуллаи Коммунизм буд, ки пас аз истиқлоли Тоҷикистон ба Исмоили Сомонӣ табдили ном кард. То кунун ҳар сол аз кишварҳои Авурпо ва Русия сайёҳон ба дидани ин кӯҳ меоянд. Расидагӣ ба ин маҳал ва эҷоди шароити зарурӣ метавонад онро аз гузашта беҳтар созад ва ба макони муносиб ва даромадзо табдил диҳад. Чунин фурсати хуби кӯҳнавардӣ дар кӯҳҳои Туркистон, Зарафшон ва водии Рашт низ вучуд дорад.

Шикор ва сайд яке аз навъҳои сайёҳӣ аст, ки барои тавсеаи он фурсатҳои хубе дар Тоҷикистон мавҷуд аст. Аз чумла мамнуъгоҳи Бешаи Палангон чунин имконеро дорост. Он дар соҳили дарёи Ому қарор дошта, дар дигар ҷониб ба Афғонистон пайваста аст. Дар ин макон ҳайвонот ва паррандагони нодир зиёд буда, дар чанд соли охир аз кишварҳои арабӣ барои шикор ва сайд ба Тоҷикистон меоянд.

Экотуризм аз дигар навъҳои сайёҳӣ аст, ки дар Тоҷикистон имконоти зиёде барои он мавҷуд аст. Аз чумла обҳои маъданӣ, ки дар атрофи шаҳри Душанбе, аз чумла Ҳисор, Варзоб, Ваҳдат, Файзобод, Оби Гарм ва остони Бадахшон хеле зиёд мебошад. Бар илова дар баъзе манотиқи кӯҳии Тоҷикистон, чун Варзоб ва Айнӣ табибхое барои дармони беморон клиникҳои шахсӣ ифтитоҳ кардаанд, ки мардумон ба он таваҷҷуҳи хос доранд.

Варзиши зимистонӣ низ имконоти хубе дар Тоҷикистон дорад. Дар панҷ соли охир маконе бо номи Сафеддара дар Варзоб бунёд гардидааст, ки бо имконоти хуб ва охирин муҷаҳҳаз аст. Бештари муштариёни он намоёндагони созмонҳои байналмиллалӣ ва сафоратҳои муқими

пойтахти Тоҷикистон маҳсуб мегарданд. Искии руйи барф ва барфнавардӣ аз фарози кӯҳҳо дар Сафедорак имконоти хубро дорост.

Ҳамин тавр, Тоҷикистон ба далели танаввуъи муҳити табиӣ ва бикр будани он ва чашмандозҳои бисёр зебо ва мутанаввеъи ҷуғрофӣёӣ метавонад солона омили муҳими пазироии шумораи зиёди сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ гардад. Барои тавсеаи сайёҳӣ мақомоти дахлдори Тоҷикистон бояд ба чанд асли муҳим тавачҷуҳ зоҳир намоянд, то дар раддабандии байналмилалии созмонҳои ҷаҳонӣ доир ба сайёҳӣ мавқеи муносиб касб кунад. Муаррифии яке аз навъҳои хеле пурсуди сайёҳӣ дар Тоҷикистон, ки сайёҳии экологӣ ва табобатӣ аст, барои сайёҳони хориҷӣ, аҳамияти махсус дорад. Дар қаламрави собиқ Шӯравӣ Тоҷикистон болотарин мизони гардишгари табобатиро ба худ ихтисос дода буд. Имконоти васеъи кишвар дар заминаи обҳои маъданӣ бояд ба таври ҷиддӣ бозсозӣ ва муаррифӣ гарданд.

БОБИ Ш. ТУРИЗМ ДАР ТОҶИКИСТОН ДАР СОЛҲОИ 2007-2016 ВА ДУРНАМОИ РУШДИ ОН

3.1. Туризми дохилӣ ва роҳҳои тавсеаи он: мушкилот ва дурнамо

Сайёҳӣ дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, муҳайё намудани ҷойҳои кори иловагӣ, баланд бардоштани неқӯаҳволии мардуми кишвар нақши муҳим мебозад. Дар айни замон, сайёҳӣ яке аз самтҳои муҳиме мебошад, ки бевосита ба афзоиши иқтисодиёт таъсир мерасонад, аз ҷумла, дар инкишофи чунин соҳаҳои фаъолияти иқтисодӣ, чун: хизматрасониҳои ширкатҳои сайёҳӣ, имконоти ҷойгиркунии ҷомеа, нақлиёт, алоқа, тиҷорат, тавлиди (истехсоли) тухфа ва дигар навъҳои маҳсулот, хӯроқа, кишоварзӣ, сохтмон ва дигар соҳаҳо, бо ин ҳама, дар рушди иқтисодӣ-иҷтимоии ноҳияҳои (минтақаҳои) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба унвони (ҳамчун) васоити суръатнок (катализатор) амал мекунад.

Мусаллам аст, ки вазъи ҳуқуқӣ омили муҳимтарини рушди ин ё он соҳа маҳсуб мебошад ва шоистаи зикр аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масоилро дарк намуда, барои инкишофи соҳаҳои мухталиф пеш аз ҳама қабули қонунгузориҳои соҳаро омили аввалиндараҷа меҳисобад.

Дар робита ба ин, яке аз санадҳои муҳим ва танзимкунандаи сайёҳии дохилӣ дар кишвар ин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳии дохилӣ¹» мебошад.

Қонуни мазкур аз муқаррароти умумӣ, низоми сайёҳии дохилӣ, салоҳият ва ваколати мақомоти ҳокимияти давлатӣ, дастгирии давлатии рушди сайёҳии дохилӣ, ташкили хизматрасонӣ дар соҳаи сайёҳии дохилӣ, ҳавасмандгардонии мусоидаткунанда ба рушди сайёҳии дохилӣ, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои шаҳрвандон ҳангоми саёҳат дар ҳудуди мамлакат, ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои субъектҳои хизматрасониҳои сайёҳӣ, бехатарии саёҳати шаҳрвандон, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи сайёҳии дохилӣ ва муқаррароти хотимавӣ иборат буда, дар он доир ба масъалаҳои мазкур ба таври муфассал мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳии дохилӣ». – Душанбе, 2017. – №1450. – 18 июл.

Дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳии дохилӣ» мафҳумҳои сайёҳии дохилӣ ва сайёҳи дохилӣ ба таври зерин тавсиф карда шудааст:

сайёҳии дохилӣ – саёҳати гуногунҷабҳаи шаҳрвандон дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташкили хизматрасонию муносиб дар ин соҳа;

сайёҳи дохилӣ – шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар шахсони дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомати доимидошта, ки берун аз ҷои сукунат ба дигар шаҳру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади саёҳат сафар анҷом медиҳанд¹.

Доир ба масъалаи омӯзиши тавсеаи туризми дохилии кашварҳои мухталиф, аз ҷумла Федератсияи Россия асарҳои муҳақиқони шинохта М.М. Качурина, Н.Ю. Губанова, И.Л. Димитров, Е.Г. Леонидова, Л.С. Сладких, Д.Р. Макеевой, Е.В. Семеновой, Н.В. Масловой, Л.И. Черниковой, Г.Р. Фаизовой, Д.Р. Макеев, Н.В. Маслов, Л.И. Черников, Г.Р. Фаизов, Н.В. Анчукова, А.Г. Гранберг, Т.Н. Григоренко, В.А. Квартальнов, А.И. Кошелева, В.И. Кружалин, Д.Р. Макеева, Е.В. Семенова, Л.И. Абалкин, С.Ю. Глазьев, В.Л. Макаров, А.И. Татаркин, Т.В. Ускова, К.А. Гулин, Т.В. Пробле, Е.В. Ускова, Т.В. Лукин, Т.Г. Воронцова, Т.Г. Смирнова ва дигарон бахшида шудаанд.

Аз муҳақиқони тоҷик ба омӯзиши мавзӯи иқтидор ва инкишофи туризм дар манотиқи алоҳидаи Тоҷикистон метавон асарҳои А. Мамадризохонов, А. Абдалимов, М.И. Қодирова, Ф.С. Қодиров, Ҷ.Н. Ёров, Н.Н. Сайфуллоев, М.И. Ашуралиев, Н.В. Пивоварова, ва дигаронро номбар намуд.

Вале мурур ва баррасии осори нашршуда шаҳодат медиҳад, ки дар Тоҷикистон оид ба масъалаҳои умдаи паёмадҳои рушд ва дурнамои туризми дохилӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз таҳқиқоти алоҳида ва назаррасии илмӣ анҷом дода нашудаанд. Чунин вазъияти зарурати асосноксозии илмии масъалаи мавриди назарро беш аз пеш талаб менамояд.

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳии дохилӣ». – Душанбе, 2017. – №64. – 12 июл (моддаи 1), [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018)

Гарчӣ сайёҳӣ ба танҳой наметавонад тамоми тавоноӣ ва самти асосии даромад дар кишвар бошад, вале бо густариши вуруди сайёҳӣ метавонад яке аз манбаҳои асосии даромади буҷаи кишвар гардад.

Тавсеъаи сайёҳӣ мучиби равнақи иқтисодӣ шуда, ҳамчунин таъсири босазое дар афзоиши даромад ва коҳиши бекорӣ ва дар натиҷа афзоиши рифоҳи иҷтимоӣ мегардид. Илова бар он, сайёҳӣ омилест барои гуфтугӯи байни фарҳангҳо ва тамаддунҳо ва аз назари сиёсӣ низ робитаҳои байнимилалӣ ва давлатҳоро наздиктар месозад.

Тоҷикон ҳамчун қадимтарин халқ дар ҳудуди Осиёи Марказӣ офаринандаи фарҳанги бузурги модӣ ва маънавӣ мебошанд. Ҳифз ва нигоҳдории мероси модӣ масъалаи муҳими сиёсӣ ва давлатӣ ба шумор меояд. Ҳадафи аслии бештари сайёҳони хориҷӣ аз сафар ба Тоҷикистон дидани ёдгориҳои таърихӣ махсуб мегардад.

Муҳимтарин осори дидани Тоҷикистон дар шаҳрҳои Душанбе, вилоятҳои Суғд, Хатлон, Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ва навоҳии тобеи марказ воқеъ гардидааст.

Душанбе пойтахти Тоҷикистон ва бузургтарин шаҳри кишвар аст, ки нуфузи он ҳудудан як миллион нафар аст. Ба ҷуз боғу гулгаштҳои зиёд дар шаҳр даҳҳо осорхонаҳои таърихӣ, ҳунар, адабиёт ва ғайра фаъолият мекунанд. Осорхонаи миллии Тоҷикистон аз бузургтарин осорхонаҳои Осиёи Миёна аст, ки дар он бештарин ёдгориҳои таърихии кишвар нигоҳдорӣ мешаванд. Осорхонаи бостонии Тоҷикистон низ аз дигар маконҳои дидани кишвар аст. Мучассамаи 13 метрии Буддо, ки ба замони пеш аз паҳншавии ислом дар қаламрави Тоҷикистон рост меояд, аз қозибҳои ин осорхона дониста мешавад. Китобхонаи миллии Тоҷикистон бо зарфияти даҳ миллион китоб аз бузургтарин китобхонаҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ба шумор меравад. Маҷмӯаи Кохи Наврӯз аз зеботарин биноҳои пойтахти Тоҷикистон аст, ки чашми бинандагонашро хира месозад. Кохи Борбад низ аз маконҳои пурҷамъият ва осори дидани бозмонда аз замони Шӯравӣ мебошад. Масҷиди марказии шаҳр ба номи Ҳоҷӣ Яъқуб ва Маркази Исмоилия дар

шаҳри Душанбе бо меъмории хоса бунёд гардида, аз ҷойҳои дидани Душанбе ба шумор мераванд. Варзишгоҳи марказии Душанбе, ки барои бисту панҷ ҳазор ҷойи нишаст дорад аз бузургтарин варзишгоҳҳои кишвар аст. Дар Душанбе садҳо марказҳои тафреҳӣ, хонаҳои синамо, марказҳои ҷавонон ва тарабхонаҳои русӣ, арабӣ, туркӣ, чинӣ, аврупоӣ мавҷуд аст. Бозорҳои маъруфи Душанбе бозори Меҳргон ва Корвон мебошанд. Лозим медонем, ки муҳимтарин мавзеҳои зиёрати шаҳри Душанберо шарҳу тавзеҳ диҳем:

Осорхонаи миллии Тоҷикистон дар заминаи собиқ Осорхонаи миллии ба номи Камолиддин Беҳзод 20 март соли 2013 дар назди боғи Парчами миллии Тоҷикистон расман ба фаъолият шуруъ кардааст¹. Намоиши осори таърихӣ дар 22 толор, аз ҷумла 2 толори мудаввар сурат мегирад. Инчунин осорхона дорои толор барои 300 ҷои нишаст, панҷ маҳзани нигоҳдории ёдгориҳои таърихӣ, дувоздаҳ хучра барои озмоишгоҳ ва тармиму барқарорсозии ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ мебошад. Шӯбаҳои осорхона дорои толорҳои: канданиҳои фойданок ва табиат, таърихи қадим ва асри миёна, нав ва наватарини Тоҷикистон, санъати тасвирӣ ва мардумӣ, толори тӯҳфахазинаҳои давлатӣ мебошанд.

Ҳазинаи экспонатҳои осорхонаи миллиро ҳазинаи бойгонии собиқ Осорхонаи миллии ба номи Камолиддин Беҳзод ташкил медиҳад. Дар гулгашти бинои нави осорхонаи миллии 22 муҷассамаи шахсиятҳои намоёни таърихӣ гузошта шудааст, ки ғайр аз аҳамияти бадеӣ доштан, барои баланд бардоштани ҷаҳонбинӣ ва хуввияти миллии тоҷикон аҳамияти бузург дорад.

Ифтитоҳи осорхонаи миллии аз ҷумлаи рӯйдодҳои таърихӣ ва дастовардҳои муҳими фарҳангии даврони Истиқлолияти Тоҷикистон мебошад, ки ҳамарӯза аз он миқдори зиёди меҳмонону шаҳрвандон ва

¹ Осорхонаи миллии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: https://tg.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B8_%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%BB%D0%B8%D0%B8_%D0%A2%D0%BE%D2%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BD(санаи истифодабарӣ: 21.10.2018)

сайёҳони дохилию хоричӣ дидан намуда, доир ба таъриху тамаддуни халқи куҳанбунёди тоҷик шинос мегарданд.

Маҷмааи "Кохи Наврӯз", низ яке аз ҷойҳои ҷолиби тамошобоб буда, диққати бисёри сайёҳонро ба худ ҷалб намудааст. Маҷмаа соли 2015 ба истифода дода шуда, дар маркази шаҳри Душанбе, назди кӯли Ҷавонон аз ҷониби чапи хиёбони Исмоили Сомонӣ ҷойгир аст.

Маҷмаа бо усули меъмории миллӣ сохта шуда, аз 5 ошёна иборат мебошад, наздики 40 ҳазор метри муррабаъ кори дастии ҳунармандони тоҷик мебошад. Ҳамчунин 15 толори хурду калон, айвончаҳои тобистона, ғаввораҳои ранга ва мусиқӣ ба бино шукӯҳу шахомат мебахшад. 11 толори маҷмаа бо ҳунарҳои миллии тоҷикӣ, аз қабили гачкорӣ, мозаика аз шишаҳои ранга, сакфҳои рангубор, ҷӯбкорӣ, сангтарошӣ истифода бурда шудааст¹.

Боғи Ирам — (собиқ Боғи ботаникии Академияи илмҳои Тоҷикистон) дар ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе, соҳили чапи дарёи Варзоб (Душанбе-дарё) воқеъ аст. Масоҳати майдони боғ — 40 га буда, даромадгоҳи боғ дар қисмати шарқии он воқеъ гардида ба гулхонаи (оранжереяи) шишагин (дар марказ) мебарояд.

Боғи ботаникии Академияи илмҳои Тоҷикистон соли 1933 бо ташаббуси профессор Б.А.Федченко мудирӣ шуъбаи ботаникаи базаи Тоҷикистони Академияи илмҳои СССР бунёд шудааст. Дар назди даромадгоҳи боғ аввалин дарахтони соли 1930-юм аз ҷониби ходимони шуъбаи ботаникаи базаи Тоҷикистони Академияи илмҳои СССР шинонида шуда қомат афрохтаанд. Баъд аз таъсис гардидани Академияи илмҳои Тоҷикистон (1951) барои сохтмони гулхонаи (оранжереяи) гармкунандаи шишагин соли 1960-ум маблағ ҷудо карда шуд.

Дар майдони боғ дарахту гулбуттаҳои гуногун аз гӯшаву канори дунё, ки аксарияташон ба Китоби сурхи наботот сабт шудаанд, ҷамъ

¹ Кохи Наврӯз [манбаи электронӣ]. URL: https://tg.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D2%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B0%D0%B8_%D0%9A%D0%BE%D1%85%D0%B8_%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%80%D3%AF%D0%B7 (санаи истифодабарӣ: 22.06.2019)

оварда шудаанд. Соли 2007 аз ҷониби шимолии гулхонаи (оранжереяи) шишагин осорхонаи кушодаи табиӣ, ки дар он намунаи хонаи истиқомати маҳалҳои гуногуни Тоҷикистон ва инчунин аловхона, оташдон, танӯр, осиебхона ва ғайра бунёд карда шуд.

Боғ дорой мавзеҳои тамошобоб монанди: ҳавз бо гулҳои нилуфар, айвонҳои кандакоришуда бо ҳайкалҳои ҳайвоноти гуногун, қитъаи «маҳаллаи косибон», оранжерея, гулгашуту роҳрави варзишӣ, намоишгоҳи мурғони товус ва Амфитеатри тобистона аст. Дар Боғи Ирам чорабиниҳои оммавии фарҳангӣ гузаронида мешаванд. Рӯзҳои истироҳат намоиши маҳсулоти миллии косибон, рассомон ва ширкатҳои маҳаллӣ барпо мегардад. Ба ин боғ доимо садҳо сокинони Душанбе, меҳмонон ва сайёҳон ташриф меоранд¹.

Маркази исмоилияи шаҳри Душанбе 12 октябри соли 2009 бо иштироки Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Волоҳазрат Шохзода Карим Оғохонӣ IV мавриди истифода қарор гирифт, ки сохтмони он соли 2006 оғоз гардида буд. Тамоми қаламрави марказ 16 гектар ва бинои асосии он 3 гектарро фаро мегирад. Барои бунёди деворҳои марказ аз Самарқанд 3 миллион дона хишт оварда шудааст. Дохили бино ба аз 4 бахш – маъмурӣ, иҷтимоӣ, барои ҷавонон ва маърифатӣ бо китобхона иборат буда, панҷумин маркази исмоилия дар саросари ҷаҳон аст. Қаблан чунин марказҳо дар Британияи Кабир, Канада, Португалия ва Аморотӣ Муттаҳидаи Араб сохта шудаанд.

Марказ натавон ҷойи ибодат, балки маркази фарҳангӣ низ мебошад, ки дар он чорабиниҳои гуногуни сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ гузаронида мешавад. Тарроҳии ин бино омезише байни ду навъ меъмории тоҷикон – меъмории шаҳрии Самарқанд ва усули меъмории кӯҳистони Бадахшонро таҷассум мекунад.

¹ Боғи Ирам — мафтункунандаи қалби сайёҳон [манбаи электронӣ]. URL: <http://tiroz.org/bo-i-iram-maftunkunandai-albi-sayyo-on/> (санаи истифодабарӣ: 22.06.2019)

Рӯзҳои шанбе ва якшанбе дарҳои марказ барои ҳамаи хоҳишмандон боз аст: аз соати 9 то соати 12 барои шахсони хоҳишманд экскурсия гузаронида мешавад¹.

Дар шаҳри Ҳисор мавзеи меъмориву ҳунарии Қалъаи Ҳисор воқеъ гаштааст, ки аз муҳимтарин осори таърихиву дидани Тоҷикистон ба шумор меояд. Ин маҷмаа дорои чандин бинои таърихӣ, мадрасаҳои Кӯҳна ва Нав ва мақбараи Маҳдуми Аъзам, ки ба қарни XV мутааллиқ аст, мебошад. Бозори шаҳри Ҳисор аз муҳимтарин бозорҳои атрофи Душанбе мебошад.

Шаҳри Турсунзода аз шаҳрҳои муҳими саноатии Тоҷикистон аст, ки дар 50 километрии Душанбе қарор дорад. Дар ин шаҳр бузургтарин иншооти саноатии Тоҷикистон, корхонаи алюминии Тоҷикистон (ТАЛКО) сохта шуда, дар он беш аз 12 ҳазор мардум кор мекунад. Дар шаҳр тоҷикону узбекҳо зиндагии осуда ва дар сулҳу оромиш барқарор кардаанд. Шаҳри мазкур беш аз 300 ҳазор нуфуз дошта, дар гузашта низ аз марказҳои муҳими сиёсӣ фарҳангӣ маҳсуб мешафт. Мақбараи Хоҷа Нақшрон яке аз осори муҳими таърихӣ ва меъморӣ шаҳр аст, ки ба садаи XI мутааллиқ аст.

Дар марзи байни Душанбе ва шаҳри Ваҳдат мазори Яъқуби Чархӣ бузургтарин риҷоли сиёсӣ мазҳабии асри темурӣ ҷойгир аст, ки зиёратгоҳи хоссу ом аст. Мардуми Афғонистон, Ҳиндустон, Покистон ва Туркия ба зиёрати ин бузургвор меоянд. Мақбара дар назди масҷиди бузурге воқеъ аст, ки номи Яъқуби Чархиро дорад. Дарахти чиноре дар назди мақбара мавҷуд аст, ки гуфта мешавад ба дасти Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ замоне ки мавсуф ба зиёрати Яъқуби Чархӣ мушарраф шуда буд, нишонда шудааст. Дар 20 километрии Душанбе шаҳри Ваҳдат ҷойгир аст, ки чанд осори таърихиву фарҳангӣ аз қабилӣ мақбара ва масҷиди қадима дорад. Яке аз ҷойҳои зебову тафреҳии шаҳри Ваҳдат дараи Ромит аст, ки рудхонаи бузургу хурушон дошта,

¹Гузориши тасвирӣ аз Маркази исмоилияи шаҳри Душанбе [манбаи электронӣ]. URL: <https://asiaplustj.info/news/tajikistan/society/20181015/guzorishi-tasvir-az-markazi-ismoiliyai-shari-dushanbe> (санаи истифодабарӣ: 25.06.2019)

мавзеи истироҳатии мардumi Ваҳдат ва шаҳри Душанбе ба ҳисоб меояд. Дар ин дара садҳо истироҳатгоҳ барои тафреҳи меҳмонону сайёҳони хориҷӣ қомат афрохтааст. Оби маъдани Зайрон, ки хосияти табобатӣ дорад, аз ҷумлаи имтиёзҳои Ромит аст. Иқтидори табиӣ дараи Ромитро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар гирифта соли 2000 дараи мазкурро минтақаи истироҳат ва туризм эълон намуд (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.09.2000, №358)¹.

Дар масири ҷодаи Душанбе Рашт шаҳристонҳои кӯҳистониву хушобу ҳавои Файзобод ва Оби Гарм қарор доранд. Дар Оби Гарм истироҳатгоҳ (курорт)-и дар саросари Шӯравӣ маъруф мавҷуд аст, ки оби ҷушони он барои дахҳо бемориҳо муфид доништа мешавад.

Дараи Варзоб дар 5 километрии Душанбе аз беҳтарин маконҳои тафреҳии мардumi Тоҷикистон ба ҳисоб меояд. Дар қаламрави ин минтақа садҳо истироҳатгоҳ, тарабхона ва варзишгоҳ фаъолият мекунад. Баҳор ва тобистон бештари сокинони пойтахт ва хориҷиён барои истироҳат ба дараи Варзоб мераванд. Дар Варзоб марказҳои бузурги тафреҳӣ ва ҷойҳои муносиб барои баргузории семинару конференс ва ҳамоишҳои байналмиллаӣ мавҷуд мебошад. Дар дараи Варзоб истироҳатгоҳ (курорт)-и машҳури Хоҷаобигарм ва Маҷмааи варзишу истироҳати “Сафеддара” ҷой гирифтааст. Ин буд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ноҳияи Варзобро соли 1999 ҳамчун минтақаи истироҳат ва туризм эълон намуд (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.08.1999, №373).²

Осоишгоҳи “Хоҷаобигарм” соли 1934 таъсис ёфтааст. Бояд зикр намуд, ки дар аввал осоишгоҳ аз чанд бинои хурд иборат буд. Соли 1972 сохтмони бинои нави осоишгоҳи “Хоҷаобигарм” оғоз гардида, он соли 1982 мавриди истифодабарӣ қарор гирифт. Дар замони Шӯравӣ он яке аз

¹ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит». – Душанбе, 2000. – № 358. – 18 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).

² Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб”. – Душанбе, 1999. – № 373. – 18 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018).

осоишгоҳҳои машҳур дар саросари каламрави ҷумҳурӣ ба шумор мерафт. Имрӯз озоишгоҳ имкон дорад, ки дар як вақт 600 нафар истироҳаткунандаро қабул намояд. Дар озоишгоҳи «Ҳоҷаобигарм» 20 намуди беморӣ табобат карда мешавад. Имрӯзҳо ниёзмандон на танҳо аз дохили кишвар, балки аз хориҷи мамлакат шаҳрвандони зиёде аз кишварҳои Русия, Арабистон, Ёзбекистон, Хитой ва Афғонистон низ барои истироҳат ва табобат ташриф меоранд.

Мавзеи озоишгоҳ хеле дилкашу назаррабоост. Аз ду тарафи он дарёчаҳои шӯхи кӯҳӣ, ки онҳоро мардуми таҳҷой Оби Мазор ва Оби Каландӣ меноманд, ҷорӣ шуда, дар поён ба ҳам мепайванданд. Биноҳои боҳашамати 8 ошёна, ки бо қуллаҳои сарсафеду бошукӯҳи ин мавзеъ ҳамсонанд, диққати ҳар бинандаро ба худ ҷалб мекунанд¹.

Маҷмааи варзишӣ ва истироҳатии «Сафед-Дара» дар ноҳияи Варзоб бо иштироки Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баъд аз навсозии таъмир 28.12.2016 ифтитоҳ гардида, ба як мавзеи воқеан дилфиреби истироҳатии фароғатӣ ва машқу тамрингоҳи намудҳои гуногуни варзиши зимистона табдил дода шудааст². Дар маҷмӯъ иншооти хизматрасонӣ ва толору майдонҳои варзишӣ дар масоҳати 60 гектар ҷойгир буда, шароити қабули то 1000 нафарро дар як вақт доро мебошад.

Мавзеи хушманзари Сафедорак дорои имкониятҳои васеъ дар самти истироҳату фароғат ва рушди сайёҳӣ ва варзиш мебошад.

Вилояти Суғди Тоҷикистон маконҳои зиёде дорад, ки аз гӯшаву канори дунё мардумон ба зиёрати он мешитобанд. Муҳимтарини ин осор макбараҳои одамушшуаро Рӯдакӣ, Муҳаммади Башоро, Нақибхони Туғрал, Шайх, Муслиҳиддин, ҳазрати Шоҳ дар Истаравшан, харобаҳои шаҳри Панҷакат, ёдгории Саразм, манораҳои шаҳристони Айнӣ, қалъаи

¹ Шоҳсаидов Х. “Ҳоҷаобигарм”- мӯъҷизаи ҳаштуми олам [манбаи электронӣ]. URL: <https://moh.tj/> (санаи истифодабарӣ: 14.09.2019)

² Боздид аз Маҷмааи кӯҳию лижаронии «Сафед-Дара» дар ноҳияи Варзоб [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/13785> (санаи истифодабарӣ: 15.09.2019)

Муғи Истаравшан ва ғайра мебошад. Барои дидани осори арзишманди вилояти Суғди Тоҷикистон се масир пешниҳод мегардад.

Масири водии Зарафшон. Дар маркази шаҳристони Айнӣ ва деҳаҳои Фатмев ва Варз се манораи мансуб ба қарни даҳуми милодӣ ҷойгир буда, аз осори арзишманди замони Сомониён ба шумор мераванд. Ин манораҳо дар гузашта нақши дидбонро ифода карда, аз пойтахти Сомониён то дурдастарин қисмати кишвар тӯл каршида буданд. Аммо бо гузашти замон танҳо чанд манор зи борону аз тобиши офтоб эмин монда, тавачҷуҳи донишмандону сайёҳони хориҷиро низ ҷалб кардаанд¹. Дар шаҳристони Айнӣ, дар масири роҳи Душанбе ба Панҷакент инчунин мақбараи яке аз шоирони тавонои ибтидои асри бистуми тоҷик нақибхон Туғрали Аҳрорӣ мавҷуд аст. Яке аз посдорони сабки ҳиндӣ дар ин давра Муҳаммад Нақибхони Туғрали Аҳрорӣ шоири тоҷик аст. Ӯ соли 1865 дар дар деҳаи Зосуни шаҳристони Айнӣ дар хонаводае, ки аҷдоди ӯ ба Хоҷа Аҳрори Валӣ орифи маъруфи тариқаи нақшбандия мерасид, ба дунё омада. Соли 1918 бар асари як нофаҳмӣ аз ҷониби аскарони сурх тирборон гардид. Дар ҳудуди шаҳристони Айнӣ инчунин диҷҳои марбут ба замони қабл аз ислом аст, ки дар яке аз онҳо бо номи диҷи Муғ асноду номаҳои ҳокими Пачакат Деваштич ба даст омад. Бештари ин аснод бо забони суғдӣ навишта шудаанд. Дарай Яғноб макони кӯҳистонӣ дар ноҳияи Айнӣ ҷоест, ки табиати бихиштосо дорад ва дар ин макон мардум бо забони суғдӣ гап мезананд ва он танҳо ҷоест, ки ин забони қадими мардуми эронинаҷод маҳфуз мондааст. Дар давоми панҷоҳ соли охир ҳазорон сайёҳон, ки бештари онҳо донишмандону ховаршиносонанд, аз Яғноб дидан кардаанд.

Дар ноҳияи Кӯҳистони Масҷох, ки 50 километр аз маркази Айнӣ масофа дорад, се ёдгории бузург, ки шӯҳрати ҷаҳонӣ доранд, ба даст омадааст. Ёдгории нахустин ин диҷ ё қалъаи Падаск маъруф ба Ҳисорак аст, ки ба замони қабл аз ислом мутааллиқ аст. Дар ин диҷ меҳроби

¹Хмелницкий С. Миёни Сомониён ва Муғул (Осори меъмории асрҳои XI-XIII Осиёи Миёна). Берлин, 1997.

зардуштиён мавҷуд аст, ки ба эътирофи бостоншиноси тоҷик, Юсуфшоҳ Яъқубшоҳ дар Осиеи Марказӣ назир надорад¹. Дигар бозёфти ин маҳал сутуни Оббурдон аст, ки ба асри даҳуми милодӣ ва замони ҳукумати Сомониён мутаалиқ аст. Донишмандони ховаршинос чун Ричард Фрай, Бобочон Ғафуров ва муҳаққиқи эронӣ Муҳаммадризо Ночӣ дар осори худ аз ин ёдгорӣ ба тафсил сухан гуфтаанд. Дар ҳудуди Кӯҳистони Масчо аз замони хеле қадим бар санг навиштан расм будааст. Бештари сангнавиштаҳои Кӯҳистони Масчо бо забони тоҷикӣ буда, дар тақлид ба ин суннати масчоҳиён муассиси силсилаи Темуриёни Ҳинд Заҳируддин Бобур низ бар сангҳои кӯҳистон хотироти худро навиштааст. Намунаи ин навиштаҳои Бобур дар осорхонаи бостонии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе ниғаҳдорӣ мешавад.

Шаҳри Панҷакат то истилои араб аз марказҳои бузургтарини фарҳангии Варорӯд маҳсуб мегашт. Ин шаҳр бар асари ҳучуми араб хароб ва матрука гардида, инчунин харобаҳои Панҷакат дар мавзеи шаҳри ҷадид воқеъ гардидааст. Бостоншиносон деворанигораҳои Панҷакатро осори беназири ҳунари тоисломии тоҷикон дониста, намунаҳои он дар Эрмитажи Санкт Петербург ва осорхони бостонии Душанбе ниғаҳдорӣ мешаванд. Дар Панҷакат қадимтарин ёдгории асри аҳди биринҷ Саразм ки таърихи панҷазорсола дорад, мавҷуд аст, ки дар сарҳади Панҷакат бо Самарқанд воқеъ гардидааст. Ин ёдгорӣ дар феҳристи осори ҷаҳонии ЮНЕСКО сабт гардида, аз зиёратгоҳҳои умдаи сайёҳони ҷаҳон ба шумор меояд.

Бузургтарин зиёратгоҳи Панҷакат ва Тоҷикистон мақбараи одамушшуаро Рӯдакӣ аст, ки дар деҳаи Панҷрӯд воқеъ гардида аст. Ин мақбара соли 1958 дар рӯзҳои таҷлили 1100 солагии Рӯдакӣ қомат афрохт. Соли 2008 дар ҷашни 1150 солагии шоир мақбара бо атрофи он ва меҳмонхонаву дигар иншооти ёрирасон аз нав сохта шуд. Мақбараи Рӯдакӣ зиёратгоҳи аҳли ҷаҳон аст. Дар деҳаи Мазори шарифи шаҳри Панҷакат мақбараи Муҳаммад Башоро, ки ба асрҳои X-XI милодӣ

¹Яъқубшоҳ Ю. Аз таърихи Мадҷо.// Маҷаллаи Фарҳанг. - 2008. - № 2.

мансуб аст, воқеъ гардидааст. Ин ёдгории беназири таърихӣ аз ҷониби донишмандони рус ва аврупоӣ таҳқиқ гаштааст. Меъмории мақбара яке аз нодиртарин осори ҳунари мардуми тоҷик доништа мешавад¹. Дар шаҳри Панҷакат, дар рӯ ба рӯи бозори марказии шаҳр мадрасаи Олим Додхоҳ, ки ёдгории асри XVI милодӣ аст, ҷой гирифтааст. Он аз хишт сохта шуда, намунаи меъмории ин давра ба шумор меравад. Дар деҳаи Суцинаи Панҷакат дижи Санҷаршоҳ, мутааллиқ ба давраи тоисломӣ ва инчунин мақбараи яке аз риҷоли бузург ва аҳли тасаввуфи минтақа дар асри XVII милодӣ Аҳмади Бузург мавҷуд аст, ки зиёратгоҳи мардум аст. Дар шаҳри Панҷакат мақбараи яке аз риҷоли бузурги қарни XIX милодӣ, Халифа Ҳасан ки 167 сол умр дида, осори зиёде аз худ боқӣ мондааст, ҷой гирифтааст. Осори дигари марбут ба давраи то милод ва қабл аз исломӣ дар водии Зарафшон зиёд аст, ки ҳамагӣ дар як масир воқеъ гардида, сайёҳон онро дар як рӯз метавонанд бубинанд. Осорхонаи таърихии Панҷакат ба номи Рӯдакӣ яке аз бузургтарин осорхонаҳои Тоҷикистон буда, дар он осори таърихии ҳамаи давраҳои таърихии минтақа нигоҳдорӣ мешаванд. Биринчи Панҷакат дар ҳамаи Тоҷикистон ва баъзе шаҳрҳои Узбекистон маъруф аст.

Масири Истаравшан, ки Шаҳри Истаравшан ва ноҳияҳои Деваштич ва Спитаменро фаро мегирад, дар масири ҷодаи Душанбе ба Хучанд қарор дорад. Вилояти таърихии Усрушана ё Истаравшан аз қуҳантарин билоди Ориёно буда, зодгоҳи Афшин сардори маъруфу диловари давраи Аббосиён мебошад. Ин шаҳр аз дер боз маҷду азамати вижа буда, ба сабаби таърихи пур аз ҳаводис ва рӯйдодҳои пурғавғо дар осори таърихии юнонӣ, арабӣ ва порсӣ зикр мешавад. Дар Усрушана Куруши Кабир бо номи худ шаҳре бунёд карда буд ва Искандари юнонӣ ҳам муддате дар ин шаҳр таваққуф кард. Дар ин шаҳр Муғтаппа, ки дижи маъруфи қуруни васатӣ мебошад, яке аз маконҳои сайёҳӣ маҳсуб мегардад. Ин диж дар ҷашни 2500 солагии Истаравшан аз нав бозсозӣ гардид. Мақбара ва манораи Худоёри Валъамӣ аз дигар осори таърихии

¹Китоби ёдгориҳои таърихии Тоҷикистон. – Душанбе, 2011. – С. 75.

Истаравшан аст, ки бинои ба садаи XVII милодӣ бармегардад. Мақбараи ҳазрати Шоҳ дар маркази шаҳр воқеъ буда, ба асрҳои XV-XVI тааллуқ дорад. Ин ёдгори бо чуб ва хишт бино гашта, таваҷҷуҳи донишмандону сайёҳонро аз сад сол ба ин ҷониб ҷалб кардааст. Мақбараҳои Эшони Мавлоно, Абдулқодири Гелонӣ, Молики Аштар, Сари Мазор, Абдулатиф, Ачинахона низ ёдгориҳои таърихиву меъмории асрҳои XVII-XVIII ба шумор омада, зиёратгоҳи мардум ва сайёҳон мебошанд. Масҷидҳои Савристон ва Боботағои Валӣ низ осори давраи ҳукумати Шайбониён ва ёдгориҳои беназири қарни XVI ба ҳисоб мераванд. Мадрасаҳои Кукгунбаз ва Рустамбек аз дигар осори таърихии Истаравшан ва марбут ба асри XVI мебошанд, ки ҳар кадом бо вижагиҳои меъморӣ хеш ҷалби таваҷҷуҳ мекунанд. Бозори шаҳри Истаравшан аз муҳимтарин бозорҳои Тоҷикистон ва минтақаи Осиёи Миёна доништа мешавад. Осорхонаи шаҳр аз ҷойҳои муҳими сайёҳӣ маҳсуб мешавад. Устоҳову ҳунармандони Истаравшан дар тамоми минтақа машҳур буда, меҳмонон ва сайёҳон аз ин шаҳр кордҳои зеборо ҳамчун ҳадя бо худ мебаранд.

Харобаҳои пойтахти Истаравшани бостонӣ Бунҷакат низ аз дигар осори сайёҳии минтақа ба шумор омада, дар масири ҷодаи Душанбе ба Хучанд қарор дорад.

Ноҳияи Спитамен ба номи яке аз диловарони суғдӣ, ки алайҳи лашкари Искандар қаҳрамонона ҷангида, номида шудааст. Яке аз маҳаллаҳои ин шаҳристон бо номи Куркат маъруф аст, ки ҳамон Курушкадаи аҳди Ҳахоманишихост. Дар шаҳристони Спитамен ду мақбараи таърихӣ бо номҳои Лангарато ва Ҷалил Аббос воқеъ гаштаанд. Дар шаҳристони Деваштич масҷиди Чилсутун, ки дар қарни XIX сохта шуда, меъморӣ он беназир аст, воқеъ гардидааст.

Ёдгориҳои таърихӣ ва диданиҳои Масири Хучанд хеле зиёд мебошанд. Сайёҳон пас аз боздид аз Истаравшан ва Спитамен озими Хучанд мегарданд. Хучанд пас аз Душанбе дувумин шаҳри Тоҷикистон ба лиҳози бузургӣ, нуфуз ва ғановати таърихиву фарҳангӣ мебошад.

Хучандро дар асрҳои миёна Тирози ҷаҳон меномиданд. Хоча Камол бархоста аз ин шаҳр аст. Соли 1985 2500 солагии шаҳр дар замони Шӯравӣ бошукӯҳ таҷлил гардид. Хучанд дар ду соҳили дарёи Сир ҷой гирифтааст. Дар Хучанд даҳҳо корхонаҳои бузургу миёна фаъолият мекунанд. Ин шаҳр маркази вилояти Суғд маҳсуб мегардад. Муҳимтарин осори таърихиву фарҳангии Хучанд диҷ ё қалъаи шаҳр мебошад, ки шоҳиди ҳаводиси муҳими қарнҳои VII-XIX мебошад. Ин диҷ маркази қовишҳои бостоншиносии шаҳр маҳсуб гашта, осори зиёди таърихӣ аз он ба даст омадааст. Девори қадимаи шаҳр низ аз дигар маконҳои сайёҳӣ мебошад. Мақбараи Шайх Муслиҳиддин, ки ёдгори давраи Темурӣ аст, аз дигар осори таърихиву фарҳангӣ мебошад. Ин мақбара дар ҷавори масҷиди ҷомеаи шаҳри Хучанд воқеъ аст. Мақбараи Ҳазрати Бобо (қарни XIV) ва мақбараи Хоча Боқирғон (асрҳои XVIII-XV) аз дигар осори таърихӣ шаҳри хучанд ба шумор мераванд. Ҳаммои кӯҳнаи Хучанд низ яке аз осори таърихӣ ба шумор меравад ва муталлиқ ба қарни XIX мебошад.

Яке аз маконҳои пурҷамъият ва сайёҳии Хучанд бозори Панҷшанбе аст, ки бузургтарин ва зеботарин бозори Тоҷикистон ба шумор меояд. Дар 5-10 километрии шаҳри Хучанд ду шаҳри сановии вилояти Суғд Гулистон ва Бӯстон қарор доранд. Шаҳри Гулистон дар соҳили Баҳри Тоҷик мавқеъ дорад. Ин баҳр аз маконҳои дидани Тоҷикистон буда, дар соҳили он истироҳатгоҳ (курорт)-и Баҳористон воқеъ гаштааст, ки аз саросари Тоҷикистон ва ҳатто кишварҳои собиқ Шӯравӣ барои дармон ва истироҳат ба он ҷо меоянд.

Осоишгоҳи “Баҳористон” дар соҳили обанбори Қайроққум, 25 км аз шаҳри Хучанд — маркази маъмурии вилояти Суғди Тоҷикистон ҷойгир шуда, баъд аз тармиму таҷдид моҳи март соли 2011 осоишгоҳ бунёд ёфт. Дар осоишгоҳ бемориҳои роҳҳои нафас, бемориҳои ишшемиявии дил, системаи асаб, узвҳои таъя ва ҳаракат, бемориҳои нисоӣ, бемориҳои идрорӣ, узвҳои ҳозима таъобат қарда мешавад.

Ба осоишгоҳ бештар аз давлатҳои ИДМ, аз ҷумла Қирғизистон, Қазоқистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Русия, Беларус, Украина инчунин, аз Аврупо, давлатҳои Араб, Хитой, Ҳиндустон, ИМА, Канада дигар кишварҳо ташриф меоранд¹.

Хучанд, Конибодом ва Исфара се шаҳри муҳими Тоҷикистон ба шумор омада, ҷузъе аз вилояти таърихии Фарғона ба шумор мераванд. Конибодом ё ҳамон Канд дар марзи Тоҷикистон бо шаҳри Қуқанди Ўзбекистон ҷойгир буда, дар асрҳои XVII-XIX ҷойгоҳи муҳими сиёсӣ ва фарҳангӣ дошт. Дар ин шаҳри таърихӣ ду мадрасаи Ойим ва Мир Рачабдодхоҳ, ки дар асри XVII бунёд гаштаанд, аз диданиҳои шаҳр ба ҳисоб мераванд. Манораи Хоҷа Рӯшноӣ ва мақбараи Лангари Бобо низ аз маконҳои сайёҳӣ дар шаҳр мебошад. Бозори марказии шаҳр низ аз маконҳои дидани мебошад.

Исфара дар марз бо шаҳристони Сӯхи Ўзбекистон, ки ҳамаи нуфузаи онро тоҷикон ташкил медиҳанд, ҷойгир аст. Исфара макони мардони хунарманд ва бозаргонони Тоҷикистон аст. Муҳимтарин диданиҳои шаҳр ёдгории таърихӣ ва табиӣи Лангари Моҳиён аст. Яке аз ричоли бузурги Вароруд дар асри XII милодӣ Ҳисомуддин ибни Абдулазиз дар ин ҷо мадфун аст. Бинои ин мақбара низ аз осори беназири меъмории ба шумор меояд. Дар ҳудуди деҳаи Чоркӯҳ мақбараи Бобои Ялдо мутааллиқ ба қарни XII милодӣ мебошад. Қалъаи Сурх ҳам аз дигар осори сайёҳии шаҳр буда, бунёди он ба қарни VII милодӣ рост меояд. Мақбараи Хоҷа Калон ва катибаҳои Ворух низ аз осори арзишманди ин шаҳр ба шумор меоянд. Масҷиди Қалъа, Мадрасаи Абдуллоҳон ва маҷмааи меъмории Ҳазрати Шоҳ аз дигар осори ин шаҳр ба шумор мераванд. Исфара бо меваҳои лазиз ва хушкбори худ дар тамоми қаламрави Осиёи Миёна маъруф аст. Устоҳои қандакори Исфара дар тамоми минтақаи Осиёи Миёна машҳур буда, яке аз

¹ Осоишгоҳи “Баҳористон” – танҳо бехтарин хизматрасонӣ ба меҳмонони азиз! [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.bahoriston.com/tj/sanatoriy/rukovodstvo/intervyu-s-sadykovym.php> (санаи истифодабарӣ: 14.09.2019)

чойхонаҳои бузурги Тоҷикистон, чойхонаи Синои Исфара мебошад, ки тасвири он бар болои пули сомонӣ (панҷоҳ сомонӣ) дарҷ ёфтааст.

Вилояти Хатлон дар қисмати ҷанубии Душанбе қарор дорад. Номи Хатлон дар Шоҳномаи Фирдавсӣ борҳо зикр шуда, он дар баробари Рай, Марв, Балх, Бухоро ва Самарқанд яке аз хиттаҳоест, ки мардумони эронитабор дар гузари таърих дар он зиндагӣ кардаанд. Маркази маъмурии ин остон шаҳри Бохтар (Лавканди таърихӣ) ба шумор меояд. Аз чойҳои дидани оstonи Хатлон шаҳри Кӯлоб ба шумор меояд. Дар ин шаҳр яке аз бузургони тасаввуф ва адиб Мир Саййид Алии Ҳамадонӣ мадфун буда, қабри ӯ зиёратгоҳи хоссу ом аст. Мардуми Хатлон ӯро Ҳазрати Амирҷон меноманд ва ба шахсияти ӯ эҳтироми зиёдро қоилад. Бештари саййидҳои Тоҷикистон ва Осиёи Миёна худро ба чанд насл ба ӯ пайванд медиҳанд. Сайёҳону меҳмонини зиёд аз кишварҳои Эрон, Ҳиндустон, Покистон ва Афғонистон ҳар сол мазори ин орифро зиёрат мекунанд.

Мақбараи Ҳоҷа Исҳоқи Хатлонӣ шогирд ва ҳампешаи Алии Ҳамадонӣ аз дигар осори гардишгарии Кӯлоб мебошад. Дар ҳамсоиягии Кӯлоб ноҳияи Муъминобод воқеъ аст, ки осори табиати дилкушову обҳои мусаффо дорад. Дар ин қисмати Хатлон низ мақбараҳои Шоҳи Хомӯш (асри XIII милодӣ), Мақбараи Ҳоҷаи Нур (асри XII милодӣ) ва кӯҳи Чилдухтарон воқеъ гаштааст, ки макони диданӣ ва чойи рафту омади сайёҳон мебошад.

Дар ноҳияи Балҷувон, ки яке аз марказҳои истироҳатӣ ва хӯш обу ҳавои Хатлон аст, мавзеи Сарихосор, тангаҳои тӯлонӣ, обҳои мусаффо, рӯдҳои хурӯшон ҷараён дорад. Чуинин иқтидори сайёҳиро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи рушди сайёҳӣ дар кишвар шуморида соли 2001 ин минтақаро минтақаи туризми байналмалалӣ эълон намуд (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.11.2001, №498.)¹. Дар ин гӯшаи диёр мақбараи мансуб ба Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ, мақбараи

Мавлоно Қутбиддин зиёратгоҳи сайёҳони дохилӣ ва хориҷи шудаанд. Ноҳияи Ховалинг низ дорои захираҳои бойи табиӣ ва сайёҳӣ буда, яке аз мавзеҳои писанди меҳмонон ва сайёҳон зиёратгоҳи Ҳазрати Султон мебошад.

Дар Вахш яке аз ёдгориҳои марбут ба давраи Кушон бо номи Ачинатеппа мавҷуд аст, ки аз он муҷассамаи 13 метрии Буддо дар ҳолати нирвоно ба даст омадааст. Дар ноҳияи Восеъ харобаҳои пойтахти асримиёнагии Хатлон шаҳри Хулбук мавҷуд аст, ки сайёҳони зиёде аз гӯшаву канори олам аз он дидан мекунанд. Дар шаҳри Данғараи Хатлон мақбараи Шайх Шақиқи Балхӣ ва чандин осори таърихии марбут ба замони қабл аз ислом ва замони исломӣ мавҷуд аст. Яке аз осори дидани Данғара маҷмааи тафреҳии Хуррамшаҳр аст, ки бо дастури раиси ҷумҳури Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бунёд гардида, аз шоҳкориҳои беназири меъмории муосир аст. Дар шаҳристони куҳанбунёди Қубодиён ёдгории Тахти Сангин, ки ба замони ҳукмронии Искандар марбут аст, ба даст омада, яке аз нодиртарин осори таърихии Тоҷикистон мебошад.

Дар вилояти Хатлон, дар марзи Тоҷикистону Афғонистон мамнунгоҳи Бешаи Палангон ҷой гирифтааст, ки мардум аз гӯшаву канор барои шикор ва анвои тафреҳ ба он ҷо меоянд. Ин мавзе, ки дар соҳили Омӯ қарор дорад, олами ҳайвоноти зиёдеро дар худ гунҷондааст. Бештари сайёҳони хориҷӣ ба Бешаи Палангон барои шикор мераванд.

Бадахшон аз вилоятҳои муҳими Тоҷикистон ба шумор меравад. 44 дар сади қаламрави Тоҷикистон ба Бадахшон мутааллиқ аст. Бадахшон бо Чин ва Афғонистон ҳамсарҳад ва дорои табиати зебову ҷозиб аст ва ҳар сол ҳазорон нафар аз гушаву канори олам барои дидани Бадахшон меоянд. Дар ин қисмати Тоҷикистон ҷойҳои таърихиву диданӣ зиёданд. Шаҳри Хоруғ танҳо шаҳри Бадахшон буда, дар васати кӯҳҳои ҷой гирифтааст. Онро баъзе сайёҳон нигине бар фарози боми ҷаҳон

¹Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаи туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳияи Балҷувон». – Душанбе, 2001. - №498. – 03 ноябр [манбаи электронӣ]. URL:

донистаанд. Гармчашма яке аз истироҳатгоҳҳо ва маконҳои табобати Тоҷикистон буда, аз гӯшаву канори собиқ Шӯравӣ ва кишварҳои ҷаҳон барои истироҳат ва табобат меоянд. Ҳазорон нафар дар тӯли ин солҳо дар ин ҷо табобат гирифта беҳбуд ёфтаанд ва дар солҳои охир сафи мурочиакунандагон афзудааст. Дар ин гӯшаи Тоҷикистон чашмаву обҳои маъдани фаровон вучуд дорад, ки аз ҷумлаи онҳо чашмаи Фотимаи Захро мебошад ва беморони зиёд барои нӯшидани оби ин чашма ин маконро зиёрат мекунанд. Чашмаи дигар бо номи Чашмаи Носир маъруф буда, ба хотири шоири бузурги тоҷик Носири Хусрави Қубодиёнӣ вучуд дорад. Ин макон низ дар назди сайёҳон аз аҳамияти хосе бархурдор аст. Яке аз ҷозибҳои хоси Бадахшон ин кӯҳнавардӣ дар ин минтақа мебошад. Баландтарин макони Тоҷикистон ва собиқ Шӯравӣ дар кӯҳҳои Бадахшон воқеъ буда, қаблан Коммунизм ва ҳоло қуллаи Исмоили Сомонӣ ном дорад. Барои фатҳи ин ва дигар баландиҳои Бадахшон аз кишварҳои Аврупо ва Русия кӯҳнавардони зиёд ташриф меоранд.

Ҳамин тавр, дар ҳудуди Тоҷикистон ҳазорон осори таърихӣ мавҷуд аст, ки барои сайёҳони дохилӣ метавонад судманд бошад. Ин осор бояд ҳамачониба ҳифзу нигоҳбонӣ гардида, тавассути сомонаҳои интернетӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма ҳамачониба тарғибу таблиғ карда шавад. Маблағгузори ҳадафманду барномарезишуда низ аз ҷониби давлат метавонад ҷозибаву аҳамияти ин осор дар назди сайёҳони дохиливу хориҷро бештар созад. Таъсис ва тақомули инфрасохтори мавзеҳои сайёҳӣ низ аз дигар вазифаҳои соҳаҳои масъул ба шумор меравад. Рушд додани сайёҳии дохилӣ аз нигоҳи сиёсӣ ва иҷтимоӣ низ аҳамияти ҳаёти дошта, имкон медиҳад, ки мардуми як кишвар аз ҳоли ҳамдигар беҳтар хабардор гашта, пайванди миёни онҳо ва ошноӣ ба фарҳанги гӯшаву канор низ тақвият ёбад. Аз нигоҳи иқтисодӣ бошад, сармояи дохилии кишвар аз марзи он берун намеравад ва он мучиби тавлиди ҷойҳои нави корӣ ва афзудани даромади умумӣ мегардад.

3.2. Рушду тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон

Саёҳат аз зумраи омилҳои муҳимест, ки ба саломатӣ, кайфияти равонӣ ва васеъ гардидани ҷаҳонбинии инсон мусоидат менамояд. Аксарияти нобиғаҳо, бузургони илму адаб, шахсиятҳои варзида бо мақсади дарки оламу одам, дарёфти ҳақиқат, хулоса кашфи асрори табиату ҷамъият ва ба ин васила боз ҳам васеъ намудани ҷаҳонбинӣ ва пурмазмуну ҷолиб гардонидани осори хеш ба ҷое сафар мекарданд. Бе саёҳат дарки мукаммали ҳаёти инсон ва асрори табиат имконнопазир аст, бо ибораи дигар саёҳат василаи муҳимми хештаншиносӣ, комёб гардидан ба ҳадафҳо ва ноил шудан ба пирӯзӣ мебошад.

Дар Тоҷикистон маҳз ҷиҳати татбиқи сиёсати давлатӣ дар роҳи рушди соҳаи сайёҳӣ заминаҳои воқеии рушд ба вучуд оварда шуд, ки қабули як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҷораҳои ҳавасмандкунӣ гувоҳи гуфтаҳои болост¹.

Рушди соҳаи сайёҳӣ тақомули инфрасохтори сайёҳии замонавӣ (меҳмонхонаҳои дорои шароити байналмилалӣ, осоишгоҳҳо, истироҳатгоҳҳо, муассисаҳои хӯроки умумӣ ва ғайра)-ро тақозо менамояд. Таъмир ва азнавсозии шохроҳҳо, тарбияи мутахассисони соҳибтаҷриба, дастгирии соҳибкорони хурду миёна ва ҷалби сармояи дохиливу хориҷӣ дар маҳаки рушди соҳа қарор доранд. Бо мақсади амалӣ намудани дастури ҳидоятҳои Пешвои миллат аллакай дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сохтори нав – мақоми ваколатдори давлатӣ дар ин соҳа - Кумитаи рушди сайёҳӣ ба ҷаъолият шурӯъ намуда, то имрӯз корҳои муайянро ба анҷом расонидааст.

Аз таҷрибаи кишварҳои мутараққии сайёҳӣ бармеояд, ки барои рушди устувори туризм ба иловаи зарфияти бузурги сайёҳӣ, инчунин, дастгириву тавачҷуҳи доимии давлатӣ ниҳоят зарур мебошад. Қабули зиёда аз 30 адад санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар даврони соҳибистиқлолияти кишвар далели равшани тавачҷуҳ ва ғамхорӣ

¹ Миракзода, Ф. Чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон ва масъалаҳои рушди туризм / Ф. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - 2018. - №6. - С.100.

доимии роҳбарияти сиёсии мамлакат нисбат ба ин соҳаи барои иқтисодиёти кишвар муҳим маҳсуб аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миқёси ҷаҳон ҳамчун кишвари кӯҳсор ва чашмасоронест, ки дар он захираи бузурги обҳои шифобахш ҷорӣ мебошанд.

Муҳити табию ҷуғрофии Тоҷикистон дар баробари дилангезӣ хело мураккаб ва номакшӯф буда, аз нигоҳи илмӣ ҳарчониба омӯхтани он аҳамияти калони иқтисодиро молик аст. Имрӯз қариб дар тамоми минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба сохти геологӣ чашмаҳои гуногун ва обҳои маъданӣ мавҷуд мебошанд, ки аз ҷониби олимони барои табобати бисёр бемориҳо муфид арзёбӣ гардидаанд. Тӯли солҳои охир, ба хусус дар замони истиқлолият шароити табиӣ манотик ва сарватҳои зерзаминии Тоҷикистон омӯхта шуда, дар бораи чашмаҳо, обҳои маъданӣ, таркиби кимёвӣ, хусусиятҳои табобатии онҳо маълумотҳои гуногуни илмӣ ҷамъоварӣ шудааст.

Натиҷаи таҳқиқоти илмӣ дар ин самт шаҳодат медиҳад, ки аксарияти чашмаҳои Тоҷикистон барои ташкили истироҳату фароғат ва бунёд намудани шифохонаҳо, хонаҳои истироҳативу санаторияҳо ва умуман барои рушди туризм дар Тоҷикистон заминаи мусоиди табиӣ доранд. Қариб дар тамоми манотикӣ ҷумҳурӣ обҳои шифобахш ҷорӣ мебошанд, ки истифодаи оқилонаи онҳо барои рушди туризм ва ба ин васила пешрафти иқтисодиёти кишвари азизамон Тоҷикистон мусоидат хоҳад кард.

Дар омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои рушди туризми табобатӣ-солимгардонӣ дар шароити муосир саҳми олимони варзидаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла Г.Ю. Щекин, А.В. Скворцова, А.В. Сквартсова, И.П. Сквартсова, М.Д. Хоровитз, Ҷ.А. Росензвейг, Ҷ.А. Чонс, С. Лембир, С. Ватсон, М. Купер ва дигаронро номбар намуд.

Аз таҳлили адабиёти илмӣ бар меояд, ки оид ба масъалаҳои муҳимми рушди туризми табобатӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз таҳқиқоти алоҳида ва назарраси илмӣ анҷом дода нашудааст ва дар ин васила

метавон таваччуҳи олимонро доир ба асосноксозии илмии захираҳои бузурги табобатии кишвар ҷалб намуд, то ки ин иқтидори бузургро тавонем барои рушди туризми кишвар истифода намоем. Дар робита ба ин, метавон саҳми олимони соҳаи тиб ва дигар муҳақиқони ватанӣ ва хориҷро барои муайян намудани олами набототу ҳайвонот, инчунин, хусусиятҳои табобатии обҳои маданӣ ва чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон, ки ҳанӯз аз даврони Шӯравӣ таҳқиқот оғоз шуда буд, дар ин самт ҳамчун заминаҳои рушди туризми табобатӣ дар кишвар шуморид.

Таркиби обҳои маъданӣ аз муҳити ҷуғрофии он маҳалҳое, ки ин обҳо қорӣ мебошанд, вобаста буда, асосан дорои ҳамон таркибҳои бойи маъданӣ мебошанд, ки бештар дар муҳити мазкур ва хусусан дар чинсҳои кӯҳии маҳал мавҷуданд. Масалан, муайян гардидааст, ки чашмаҳои хусусияти табобатии зиёддошта, манбаи фаровони гази карбонатанд. Вақти он расидааст, ки таркиби химиявии обҳои шифобахш боз ҳам амиқтар омӯхта шуда, хусусияти табобатии онҳо мушаххас ва аҳамияти онҳо барои ривочу равнақи иқтисодиёти кишвар муайян карда шаванд.

Масалан, чашмаҳои шифобахши Хочасангхок ва Гармчашма дар таркибашон гази табиӣ доранд. Дар ҷумҳурӣ чашмаҳое ҳастанд, ки дар таркибашон радон ва кислотаи силикат доранд, ки ба ин обҳои Хочаобигарм ва Обигарм мисол шуда метавонанд¹.

Агар ҳудуди Тоҷикистонро бо дигар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ муқоиса намоем, чашмаҳои Тоҷикистон аз ҷиҳати миқдор, таркиби обҳои шифобахш на танҳо дар Осиёи Марказӣ, балки дар ҳудуди собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол мекунанд.

Бо шаҳодати олимону мутахассисон дар ҳудуди Тоҷикистон шумораи чашмаҳои маъданӣ сол то сол зиёд шуда истодааст. Масалан,

¹ Шохсаидов Х. “Хочаобигарм”- мӯъҷизаи ҳаштуми олам [манбаи электронӣ]. URL: <https://moh.tj/> (санаи истифодабарӣ: 14.09.2019).

тибқи баъзе таҳқиқоти илмӣ дар ҳудуди Тоҷикистон зиёда аз 200 чашмаҳои дорои хусусияти шифохӣ мавҷуд аст¹. Чашмаҳои маъданӣ вобаста бо гуногунии релефи маҳал нобаробар ва аксаран дар минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон ҷойгир шудаанд.

Дар доманакӯҳҳои Ҳисор ва махсус ҳавзаи дарёи Варзоб, шохобҳои чапи дарёи Кофарниҳон, дараи Алмосӣ, Қаратоғ дар Ҷанубу ғарбии ҷумҳурӣ - дар ноҳияҳои Қубодиён, Вахш, Данғара, Кӯлоб ва қисми марказию шарқи Тоҷикистон, чашмаҳои маъданӣ аксар дар Помири Ғарбӣ, инчунин, дар ҳавзаи дарёи Хингоб ва дар Помири Шарқӣ, дар ҳавзаи дарёи Мурғоб ҷойгир шудаанд.

Чашмаҳои обҳои маъдани Тоҷикистон дар таркибашон на танҳо моддаҳои гуногуни кимиёвӣ, балки аксарияти онҳо дорои ҳарорати баланд низ мебошанд, ки ин хусусият таъсири табобатии онҳоро зиёд мекунад. Ҳарорати гармии оби аксари чунин чашмаҳо то 95-97 дараҷа мерасад. Ин хусусият ба сохти геологӣ ва мавқеи географии онҳо вобаста аст.

Айни замон дар Тоҷикистон таркиби обҳои чашмаҳои Ҳочаобигарм, Шаҳамбарӣ, Гармчашма ба таври пурра омӯхта нашудаанд, аммо дигар чашмаҳои шифобахш тӯли солҳои охир ба таври бояду шояд омӯхта шуда, вале ҷиҳатҳои шифобахшӣ ва манфиати иқтисодии онҳоро боз ҳам васеътар муайян намудан зарур аст.

Дар замони муосир вобаста ба имкониятҳои тараққиёт ва ҷойгиршавии қувваҳои истеҳсолкунада, аксар чашмаҳое, ки ба марказҳои аҳолинишин наздиканд, бояд ҳамачониба омӯхта шуда, аз ҷиҳати самаранокии иқтисодӣ асоснок карда шаванд. Махсусан, чашмаҳое, ки дар дараҳои Варзоб, Алмосӣ, Қаратоғ ва шаҳри Ваҳдат ҷойгир буда, ба пойтахти ҷумҳурӣ наздик мебошанд, бояд аз нигоҳи имкониятҳои табобатӣ ба пуррагӣ омӯхта шаванд. Ин гуна мавзеоҳо дар шимоли ҷумҳурӣ то андозае мавриди истифода қарор доранд. Масалан,

¹ Хамдамов, Б.О. Туристские ресурсы Таджикистана / Б.О. Хамдамов, М.И. Кодирова. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С. 23.

обҳои маъдани доманакӯҳҳои шимолӣ Туркистон, аз ҷумла воқеъ дар каторакӯҳҳои Қурама, инчунин, дар ноҳияҳои Ашт ва Шаҳристон бо хусусиятҳои шифобахши худ машҳуранд.

Вале новобаста аз он ки дар Тоҷикистон шумораи чашмаҳои шифобахш беш аз пеш афзуда, захираи онҳо зиёд мегардад, арзиши обҳои нӯшокии маҳаллӣ ҳам паст буда, шаҳрвандони мо бештар обҳо ва шарбатҳои хориҷиро меписанданд. Мо бо ин рафтори худ ҳамон мақоли машҳури “оби дари хона кадр надорад”-ро ба маънои аслии он собит менамоем. Чунин муносибат аз бисёр омилҳо - сатҳу сифати маҳсулоти пешниҳодшаванда, ороиши он, риояи стандартҳо, муҳлати истеъмол ва ниҳоят таносуби ин сифатҳо бо арзиши маҳсулот вобаста аст. Баъзан корхонаҳои истеҳсолкунандаи обҳои маъданӣ оди ошомиданӣ баҳри ба даст овардани фоидаи як лаҳза ва ё муносибати сахлангоронаи худ нисбат ба сифату ороиши маҳсулоти ватанӣ ба раванди ташаккул ва соҳиб шудан ба брэндҳои ватанӣ ё милли дар ин соҳа монеаҳои ҷиддӣ эҷод мекунанд. Ширкати истеҳсолкунандаи оби маъданӣ ё ягон навъи нӯшокӣ метавонад соҳиби тамғаи тичоратӣ гардад, вале на ҳар як ширкат метавонад ё қодир аст, ки соҳиби брэнд бошад. Аз ҷониби дигар ҳар як брэнд дорои арзиши хоса аст. Масалан, тибқи маълумоти маҷаллаи Business Week ва Interbrand дар давоми солҳои 2000-2010 арзиши брэндҳои ширкати машҳури Coca-Cola беш аз 50 млрд. доллар буд¹.

Дар шароити зудтағйирёбандаи ҷаҳони муосир брэнд ба соҳиби худ суботу устуворӣ, ба истеъмолкунанда ҳангоми интиҳоб аз анбӯҳи бузурги молу маҳсулот боварию эътимодро таъмин менамояд. Идеи (ғояи) брэнд ин муайянкунандаи хеле кӯтоҳу муъҷазӣ моҳияти маҳсулот ва беҳамто будани он аст. Брэндҳои ширкати истеҳсолкунандаи оби маъдани ватанӣ (агар мо онро ташаккул дода тавонем) қодир аст, Тоҷикистонро машҳури олам гардонад.

¹ The Coca-Cola Company [манбаи электронӣ]. URL: https://wiki2.org/ru/The_Coca-Cola_Company (санаи истифодабарӣ 02.01.2018)

Тайи ду даҳсолаи гузашта Тоҷикистон ҳамчун ташаббускори ҷаҳонии ҳалли масоили глобалӣ дар соҳаи об эътироф гардида, аз ин рӯ, ҳуқуқи маънавӣ дорад, ки бо истифода аз захираҳои бузурги оби ошомиданӣ, аз ҷумла маъданӣ ақалан дар истехсоли ягон навъи обҳои шифобахши маъданӣ соҳиббренд бошад.

Қисми зиёди чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ҷойгир шудаанд. Бадахшон ғайр аз захираи бузурги обҳои шифобахши худ инчунин, дорои ёдгориҳои таърихиву фарҳангист, ки онҳоро метавон бо осори таърихиву фарҳангии Перу, Чилӣ ва Мексико қиёс кард. Чашмаи Пир Шохносир, комплекси маъбади оташ, шаҳри конканҳо дар канори рӯди Сапедоб, тасвири аспону дучарҳои Митра (Меҳр) - олиҳаи бостонии халқҳои эронинажод, ки ба қавмҳои ҳиндуориёии ҳазораи дуҷуми пеш аз мелод нисбат медиҳанд, беш аз 470 кон ва нақби Кӯҳии Лаъл (асри 6), ғорҳои Мататош, Саликтош ва шаҳи Чирогтош, ки ёдгориҳои Шохроҳи Абрешим мебошанд, аҳамияти бузурги сайёҳӣ доранд. Танҳо дар Ишкошим қалъаҳои Рин, Қаҳқаҳа, Ямчун, Ратм, Абрешимқалъа ва комплекси ғорҳои аҳди буддӣ, ки шоҳидони гузаштаи дури мардуми ин сарзамин мебошанд, барои ҷалби сайёҳон заминаи мусоиди табиӣ доранд¹.

Дарёчаҳои Сарез, Яшикӯл, Зоркӯл, Рангкӯл, Шуркӯл ва Карокӯл, ки дар Бадахшон ҷой гирифтаанд, манзараҳои зебову ҷолиб ва нотакрор доранд. Минтақа аз чашмаҳои маъдани шифобахш саршор аст. Оби ҷӯшони Ҷилондӣ (80 дараҷа), ки дар баландии 3400-3600 м. воқеъ аст, барои бемориҳои артрит, устухон ва узвҳои марбут ба ҳаракати инсон дармонбахш аст².

Обҳои Исикбулоқ, Гармчашма, Авҷ ва Ямчун давои бемориҳои занона, чашм, пӯст, узвҳои ҳаракат, асаб, ҷигар, мушакҳо, дастгоҳи

¹ Қодиров Ф.С. Захираҳои туристӣ: ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ / Ф.С. Қодиров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – С. 100.

² Хамдамов Б.О., Кодирова М. И. Туристские ресурсы Таджикистана / Б.О. Хамдамов, М.И. Кодирова. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С. 117.

хозима, гурда ва ғайра мебошанд. Ин обҳо дар сурати бунёди инфрасохтори замонавии сайёҳӣ ва сатҳи баланди хидматрасонӣ метавонанд ҳар сол садҳо ҳазор мизочро аз сар то сари олам барои барқарории саломатӣ ва истироҳат ҷалб намоянд.

Таҳқиқи чашмаҳои маъдани Бадахшон баъди инкилоби Октябр оғоз гардида, бо ин мақсад соли 1930 - Комиссариати халқии нигоҳдории тандурустии РСФСР Тоҷикистон бо сардории профессор Г.Н. Рагози гурӯҳи таҳқиқотии махсусро дар ҳайати духтурони маҳаллӣ К.П. Арехбаев, М.Н. Кишешьян, А.Ф. Парадоксов ташкил намуд¹.

Тибқи маълумоти донишмандон Бадахшон чунин имконият дорад, ки дар он 76 чашмаи шифобахш истироҳатгоҳ ва осоишгоҳ бунёд карда шавад². Дар даврони Шӯравӣ Раёсати гидрогеологӣ ва муҳофизати сарватҳои зерзаминии назди Шӯрои Вазирони ҷумҳурӣ гурӯҳи таҳқиқотӣ ва маркази курортология ва физеотерапияи собиқ Вазорати тандурустии ИҶШС хосиятҳои физикӣ, таркиби кимиёвӣ ва газнокӣ ва гидрогеологии ин чашмаҳоро комилан омӯхта буданд. Дар натиҷаи таҳқиқот маълум шуд, ки ин чашмаҳо аз лиҳози хосияти физикӣ, балнологӣ (гармобашиносӣ), иқлими миёнаву баландкӯҳ ва фойданокӣ табобатӣ аз истироҳатгоҳҳои шӯҳратёри Кафқоз, ҷумҳуриҳои назди Балтика, Русия, Украина, Олмон, Чехия, Словения ва Маҷористон бартарӣ доранд. Аммо таҳқиқоти мушаххаси муқоисавӣ дар ин самт ва тавассути он баланд бардоштани сатҳи қолибияти ин мавзехои сайёҳӣ ханӯз дар мамлакат ба назар намерасанд, ки ин низ яке аз омилҳои, ки раванди бемароми рушди туризмро дар Тоҷикистон ҳалалдор месозад.

Чашмаҳои шифобахши Бадахшон – дар ноҳияи Ванҷ, чашмаи Ванҷ, Роҳарварда (Зинг), Гармчашма. Дар н. Шугнон Ривак, Нематс, Тукузбулоқ ва Ҷелондӣ. Дар ноҳияи Роштқалъа Вездара, Кук ва Чавшангоз, дар ноҳияи Ишкошим Гармчашма Жунт, Чурш, Хосгуне,

¹ Бобоходжаев, И.Я. Лечебные минеральные источники Памира / И.Я., Бобоходжаев, Ш.М. Давлатмамадов. – Душанбе, 2010. – 174 с.

² Ҳамон ҷо., Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон. / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – 63 с.

Андароб, Сист, Баршор, Авч, Обигарм, Удит, Саришитхарв, Ямчун, Вранг, Иниф, Ширгин, Зонг ва дар ноҳияи Мурғоб Илису, Бозтера, Чештеппа, Қизилработ ва ғайра мавҷуданд. Таҳлилу арзёбии муҳтаво ва кайфияти ин маконҳо дар китоби муаллифон Бобохочаев И.Я. ва Давлатмамадов Ш.М. ба таври муфассал масъалаҳои ҷуғрофӣ, химиявӣ ва физикӣ таҳқиқ қарорт гирифтааст¹.

Чашмаи маъдани Гармчашма – чашмаи бисёр ҳам гарм (гипертермалӣ) буда, оби он гидрогенсулфур ва гази карбондори зиёд дорад. Гармчашма дар маҳали миёнакӯх, дар дараи хушманзараи зебо аз тарафи рости соҳили руди Гармчашма дар масофаи 47 км аз шаҳри Хоруг ва 73 км аз маркази ноҳияи Ишкошим дар баландии 2770 м аз сатҳи баҳр воқеъ гардидааст. Гирду атрофи чашмаро растаниҳо ва буттаҳои ниҳоят хушбӯй ва рангоранг, аз ҷумла қаракот, коти сурх ва сиёҳ, ревзак, чукрӣ, пиёзи кӯҳӣ, ва ғ. фаро гирифтаанд.

Дар фосилаи 2 км аз Гармчашма ба самти Шарқ чашмаҳои хунуки маъдани гази карбондошта – Жунт, Чурш, Хосгуне воқеанд. Гармчашма ҷои хушманзара буда, боду ҳавои халоватбахш дорад. Иқлими Гармчашма хушк ва камбориш буда, дар он ҷо аксар вақт боди сул мевазад. Таркиби ҳавояш аз йонҳои манфӣ бой буда, фазои софу беғубор дорад².

Қувваи нурҳои ултрабунафши офтоб хеле зиёд мебошанд. Ҳарорати миёнаи солони ҳаво +6,7 °С, ҳарорати миёнаи ҳаво дар тобистон +16 °С, зимистон 6,6 °С, буда, ҳавои аз ҳама гармтарин +35 °С ва ҳавои хунуктарин –32 °С мебошад. Барфу боронгарӣ дар тобистон 10 мм, дар зимистон 200 мм, дар давоми сол аз 92 то 217 мм мебошад. Дарозии рӯзҳои офтобӣ дар давоми сол ба 2500-3000 соат, ё худ 4 моҳ (май, июн, июл ва август) мерасад. Дар Бадахшон баҳор аз 2 апрел сар шуда, то 3

¹ Бобоходжаев, И.Я. Лечебные минеральные источники Памира / И.Я. Бобоходжаев, Ш.М. Давлатмамадов. – Душанбе, 2010. – С. 64-148.

² Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон. / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – С. 31.

июн давом мекунад. Тобистон аз 4 июн то 18 сентябр, тирамоҳ аз 19 сентябр то 19 ноябр ва зимистон аз 20 ноябр то 2 апрел давом мекунад. Рутубати миёнаи нисбии солона 43 фоиз мебошад¹.

Хосиятҳои гидрогелии маҳали Гармчашма. Шароити гидрогелии Грамчашмаро ҳаракатҳои тектоникӣ муайян мекунад. Дар ин қисмат аз дур ба назари кас таҳшини оҳаксанги сафед зоҳир мешавад. Ин оҳаксани таҳшиншуда теппаи баландиаш то 30 метр ва паҳнояш то 40 метрро ташкил додааст. Дар нишебии ин теппа кӯлҳо ва шаршараҳои калону хурди аҷоибӣ хушкшуда ба вучуд омадааст. Дар баромадгоҳи чашма сакқочаҳои бисёр ҳархелаи суфташуда пайдо шудаанд, ки таркибашон аз калсий иборат мебошад. Шумораи грифонҳо доимӣ набуда, дар муддати якчанд рӯз ҷои худро дигар мекунанд. Ҳарорат миқдори хоричшавӣ ва фишори баромади об дар грифонҳо бо пастшавии теппаи оҳаксанг зиёд мешавад. Ҳамаи грифонҳо аз худ гази карбон, гидроген-сулфур, гидроген, азот, оксиген ва метан ҷудо мекунанд².

Ин об аз ҷиҳати кимиёӣ ва хосиятҳои физикавӣ ба оби осоишгоҳи Исти-Суи (Озарбойҷон) ва обҳои гази карбондоштаи истироҳатгоҳҳои Пятигорск, Железноводск (Украина) ва Хайдусабосло, Харкан (Маҷористон) монандӣ дошта, нисбат ба ҳамаи оби чашмаҳои мазкур миқдори гидрогенсулфур ва кислотаи силитсий дар ин чашма зиёд аст.

Дараҷаи шифобахшии оби Гармчашма ба касалиҳои пӯст (дерматозҳо) ниҳоят афзун буда, дар қаламрави собиқ ИҶШС чашмаи мазкур бо ин хусусияташ маъруфият дошта, то имрӯз барои табобат беморони бешумор аз Москва, Санкт-Петербург, Украина, Сибир, Шарқи Дур, Қазоқистон, Назди Балтика, Урал ва ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ба ин ҷо меоянд. Дар заминаи ин чашма рисолаҳои илмӣ ба сомон расонида шудааст. Дар айни замон дар Гармчашма асосан касалиҳои пӯст ва асабҳои ғайримарказӣ табобат карда мешаванд³.

¹ Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон. / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – С. 32.

² Ҳамон ҷо. С. 34.

³ Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – С. 34.

Касалиҳои дигаре, ки дар Гарчашма муолича меашаванд:

1. Касалиҳои дил ва рағҳои хунгард;
2. Касалиҳи узвҳои тақя ва ҳаракат;
3. Касалиҳои системаи асаб;
4. Касалиҳои кӯҳнаи роҳҳои нафаскашӣ;
5. Касалиҳои узвҳои ҳозима;
6. Касалиҳои узвҳои чинси занона¹.

Дар гарчашма сол то сол сифати хизматрасонӣ ва корҳои табобатӣ, ташҳиси муолича ва ташкили истироҳат беҳтар шуда истодааст.

Чашмаи Авҷ. Роҷеъ ба мавҷудияти чашмаи маъдани мазкур соли 1930 аз ҷониби олмони рус Прокопенко Н.М. ва соли 1931 дар бораи «аз қаъри замин бо шикӯфии вертикалӣ фаввора задани об» аз тарафи Котова Н.С. нахустин иттилоъ дода шудааст. Чашмаи Авҷ дар масофаи 80 км аз ш. Хоруғ, 27 км аз маркази н. Ишкошим, дар соҳили дарёи Панҷ сари роҳи мошингард дар баландии 2415 м аз сатҳи баҳр воқеъ аст. Маҳали чашма дар соҳили дарёи Панҷ воқеъ буда, хушманзара мебошад. Иқлими чашма хушки миёнакӯҳӣ ва соҳилӣ буда, дар он ҷо аз январ то март барфу борони зиёд (38-40 мм) меборад. Рӯзҳои офтобӣ дар давоми сол то 600-700 соат, ё худ 25-29 рӯз нисбат ба Хоруғ зиёд буда, аз ҳама ҳарорати баланд + 35 °С-ро ташкил медиҳад. Мавсими гармӣ аз ибтидои моҳи парел то охири моҳи ноябр давом мекунад.

Хусусиятҳои гидрогеологии чашмаи Авҷ – пайдоиш ва таркиби оби маъдани Авҷ ба геология ва тектоникаи ин мавқеъ вобастагӣ дорад.

Ҳарорати оби чашмаи Авҷ 34-48 °С мебошад. Дар таркиби оби он элементҳои «ангезандаи ҳаёт» монанди литий, оҳан, никел, фтор, руҳ, ва бром мавҷуданд².

Нишондодҳои муолиҷавӣ:

¹ Ҳамон ҷо. С. 35-37.

² Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – С. 43, Бедор, Б. А., Чуршина Н.М. Минеральные воды и озера таджикской ССР. / Б.А. Бедор, Н.М. Чуршин. - Душанбе, 1964. – С. 26.

1. Касалиҳои дил ва рағҳои хунгард;
2. Касалиҳои узвҳои ҳозима;
3. Вайроншавии мубодилаи моддаҳо;
4. Касалиҳои гурда;
5. Касалиҳои шуш ва роҳҳои нафаскашӣ;
6. Касалиҳои узви босира;
7. Касалиҳои асаб¹.

Чашмаи Челондӣ дар масофаи 124 км аз шаҳри Хоруғ дар соҳили чапи дарёи Туқузбулоқ ва 300 метр аз деҳаи Челондеҳи ноҳияи Шугнон, 250 метр дуртар аз роҳи мошингард, дар баландии 3500 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст. Ҳарорати об якхела набуда, аз 21,5 °С то 65,5 °С мебошад. Дар таркиби об микроэлементҳои мис, бор, фтор, рух, курғошим, молибден, ва никел мавҷуд аст².

Аз ҷиҳати таркиби кимиёӣ оби ин чашма ба оби осоишгоҳи Белокуриаи кишвари Олтой наздик аст.

Дар соли 1990 аз тарафи гурӯҳи кофтуковию банақшагирии гидроменералӣ бо сардории саргидрогеолог В.Н. Крат ба мақсади санҷидани миқдори хоричшавӣ ва ҳарорати оби ин чашма 19 ҷохи амудӣ кофта шуда, муайян карда шуд, ки миқдори хоричшавии об ва ҳарорати онҳо якхела набуда, аз ҳамдигар фарқ мекунанд ва ҳарорати оби ҷоҳҳои кандашуда аз 50 то 80 С° мерасад.

Дар чашмаи Челондеҳ бо усули обзанӣ тарзи табobati бемориҳои узвҳои такаву ҳаракат, дилу рағҳои хунгард, системаи асаби ғайримарказӣ, касалиҳои занона, вайроншавии мубодилаи моддаҳо ва ғудудҳои эндокринӣ ба роҳ монда шудааст³.

Чашмаи маъдании Ямчун (Чашаи Биби Фотимаи Заҳро) – пайдоиши оби ин чашма аз обҳои ба замин такшиншуда ва дар натиҷаи

¹ Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – С. 42-44.

² Бедор, Б. А. Минеральные воды и озера таджикской ССР. / Б.А. Бедор, Н.М. Чуршин. - Душанбе, 1964. – С. 26.; Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон. / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – С. 27

³ Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – С. 27-28.

гудохта шудани чинсҳои кӯҳӣ (мармар) мутааллиқ аст. Чашмаи Ямчун дар масофаи 178 км аз ш.Хоруғ, 83 км аз маркази ноҳияи Ишкошим дар баландии 3300 метр аз сатҳи баҳр воқеъ буда, ҳарорати он – 43 С° мебошад. Дар таркиби оби чашма микроэлементҳои литий, никел, бром, рух, молибден ва радон мавҷуданд¹.

Аз ҷиҳати таркиби кимиёӣ ва хосиятҳои физикӣ чашмаи Ямчун ба обҳои гарми курорти Цхалтубо (Гурҷистон), ва Чалолобод (Қирғизистон) шабоҳат дорад.

Нишондиҳандаҳои табобатӣ:

1. Касалиҳои узвҳои ҳозима;
2. Касалиҳои узвҳои таъя ва ҳаракат;
3. Касалиҳои генетикологӣ.

Чӣ тавре ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд: «Соли 2018 дар айёми таҷлили ҷашни Наврӯзи байналмилалӣ ва Рӯзи ҷаҳонии об - 22 март раванди татбиқи ташаббуси нави глобалии мо – Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, 2018-2028» расман оғоз мегардад»².

Итминон аст, ки дар доираи чорабиниҳои мазкур масъалаҳои вобаста ба истифодаи обҳои ошомиданӣ, аз ҷумла обҳои маъданӣ мавриди баррасӣ қарор хоҳанд гирифт.

Ҳамин минвол, ҷиҳати рушду тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон иқтидори бузурги чашмаҳои маъданӣ ва табобатӣ бо зиёда аз 200 чашма дар манотиқи алоҳидаи кишвар боис гардида, ҳар чашма бо хусусиятҳои мухталифи шифоӣ аз ҳамдигар фарқ карда, барои рушди сайёҳӣ дар мамлакат нақши калидиро мебозанд. Яке аз омилҳои муҳимми ҷалби сайёҳони хориҷӣ ва дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз чашмаҳои обҳои маъданӣ ва шифобахш буда, дар байни онҳо

¹ Бедор, Б.А., Чуршина Н.М. Минеральные воды и озера таджикской ССР / Б.А. Бедор, Н.М. Чуршин. - Душанбе, 1964. – С. 26.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2017. - 22 дек.

обҳои Хоҷабигарм, Гармчашма, Шоҳамбарӣ, Қаратоғ, Обигарм, Авҷ ва Челондӣ барои рушди туризми табобатӣ дар кишвар боис шуда метавонанд. Дар тамоми манотиқи Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтисодии бузурги обҳои маъданӣ ва табобатӣ мавҷуд аст, вале бо хусусиятҳои шифоии худ аз ҳамдигар фарқ карда, барои истироҳат ва табобати сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ нақши муҳимро мебозанд.

Хулоса, дар баробари дигар самтҳои туризми табобатӣ муҳимтарин омили рушди соҳаи сайёҳӣ ва ба ин васила даромади калони иқтисодӣ ба шумор рафта, бояд ки пеш аз ҳама, ҳамин навъи туризм дар кишвар рушд дода шавад. Бо назардошти таҳлилҳои фавқуззикр ва таҳқиқоти илмӣ дар ин самт муайян гардид, ки сарчашмаҳои саёҳати табобатӣ дар кишвари мо ниҳоят зиёд буда, ҷиҳати ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба инобат гирифтани ду чанба-ташвиқу тарғиби зарурии сарчашмаҳои мазкур ва ташкили инфрасохтори ҷавобгӯ ба талаботи муосир мутобиқи матлаб аст. Дар муаррифии кишвари мо низ нақши саёҳати (туризми) табобатӣ ниҳоят бориз буда, имрӯз дар ҷаҳони мутамаддин як қатор кишварҳо тавассути минтақаҳои шифобахшашон маъруфият доранд. Аз ҷашмандози дигар бо роҳи таҳияи лоиҳаҳои инвеститсионӣ, ки ҷалби сармояи хориҷӣ ба туризми табобатӣ аз ҳар навъи дигари сайёҳӣ бештар хоҳад буд, метавон, ки рушди бештари соҳаи мазкурро таъмин намуд.

3.3. Шаклгирӣ ва рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лаҳзаҳои ба даст овардани истиқлоли сиёсӣ ба ҳар як соҳаи ҳаёт таваҷҷуҳ зоҳир кардааст. Барои боз ҳам ривоч ёфтани фаъолияти сайёҳӣ дар кишвар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хулосае омад, ки ин соҳаро ба яке аз самтҳои афзалиятноки иқтисодиёти худ табдил дода, барои рушди он дар арсаи байналхалқӣ чораҳои судмандро андешад. Тавре дар фасли гузашта гуфта шуд, барои беҳтар шудани вазъи сохтори нави идоракунии таъсис дода шуд, ки дар тӯли 11 сол ба сифати воҳиди сохтори Кумитаи кор бо ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият карда, баъдан соли 2017 ҳамчун ниҳоди комилан мустақили ҳуқуқӣ бо номи Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чиҳати танзим ва коркарди сиёсати ягонаи давлатӣ ва танзими меъёри ҳуқуқӣ дар соҳаи сайёҳӣ ба фаъолият шурӯъ намуд.

Ба ҳайси узвияти вобастаи Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ эътироф гардидани Тоҷикистон (27.11.2007) на танҳо раванди ташаккулёбии соҳа, балки чараёни шаклгирии сохтори идоракунии сайёҳиро дар кишвари мо тақон бахшид ва чиҳати рушди минбаъда боз як марҳилаи сифатан нави рушдро бозгӯ намуд.

Узвият ба ин созмони бонуфузи ҷаҳонӣ саҳифаи навро дар таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол боз карда, кишвари мо ба ҳайси сарзамини дорои иқтисодии бузурги сайёҳӣ дар арсаи ҷаҳон маъруфият пайдо кард. Натиҷа ин аст, ки пас аз пазироии кишвари мо ба унвони як узви вобаста ва комилҳуқуқи созмони Ҷаҳонии сатҳи сифати таваҷҷуҳи сайёҳони хориҷӣ ба мавзеоти дидани мо афзуд, ки дар ҷадвали зер бо шумори рақамҳо ғавру баррасӣ ёфтааст.

Диаграммаи 2. Нишондиҳандаҳои оморӣ соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 2007-2016

Манбаи мавриди истифода қароргирифтаи таҳқиқоти мазкур ҳисоботи оморӣ Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 11 сол сарпарастии соҳаи сайёҳиро ба зимма дошт, махсуб меёбад. Дар асоси ҷадвали боло дар 10 соли охир (2007-2016) ба кишвари мо 3 415 549 шахрванди хориҷӣ ворид гардидааст, ки аз ин миқдор 1 831 228, ё худ мутаносибан 53,6 фоизи онҳоро сайёҳон ташкил намуда, дар муқоиса бо солҳои 2007-2008 шумораи воридоти сайёҳони хориҷӣ ба кишвар аз 15 то 25 маротиба афзудааст. Ин дар ҳолат, ки шумораи вуруди сайёҳони хориҷӣ ба кишвари мо дар солҳои 2013-2014 мутаносибан ба соли 2012 аз 8 то 13 фоиз коҳиш ёфта, ҳамзамон ин масъала дар соли 2016 нисбат ба соли 2015 ба теъдоди 68931 нафар, ё худ 16 дар сад поён рафтааст.

Ба назари мо муҳимтарин омиле, ки боиси коҳиш ёфтани вуруди сайёҳони хориҷӣ ба Тоҷикистон гардид, ба бӯҳрони шадиди молиявӣ ҷаҳонӣ вобаста мебошад, ки то имрӯз иқтисоди ҷаҳониро пайгирӣ дорад. Ин раванд на танҳо ба соҳаи сайёҳии мамлақати мо, балки ба соҳаи туризми ҷаҳонӣ мутааллиқ буда, хусусияти сирф иқтисодиро фарогир аст. Яъне, ба муносибатҳои сиёсӣ ва иҷтимоии байналмилалӣ ва ё коҳиш ёфтани мақому манзалати мавзеоти сайёҳӣ, ё худ ба сатҳ ва сифати инфрасохтори сайёҳӣ иртибот надорад. Ҳамчунон дар давраи мавриди

баррасии мо имичи сиёсии давлати мо ва амнияти сиёсиву иқтисодии он коҳиш наёфтааст, ки сабаби коҳиш ёфтани ҷалби сайёҳон гардад.

Нуктаи муҳим, дар ин росто, дастгирии бевосита ва пайвастаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ мегардад. Зеро на танҳо дар даврони соҳибистиклолии кишвар, балки дар ҳамаи даври замон ва дар соири мамолики олам рушди ҳама гуна соҳа, минҷумла сайёҳӣ ба дастгирии давлатӣ ва сиёсати давлатӣ-ин ду масъалаи муҳими идоракунӣ иртиботи қавӣ дорад. Дар ин замина, истиқрори сулҳ, суботу амният ва оромии муназзами кишвар, ягонагии миллӣ, устувории сиёсӣ, ислоҳоти бомуваффақият ва самараноки иқтисодӣ, боло рафтани сатҳи хизматрасонии инфрасохторҳо, тадричан ободу зебо гардидани мавзеоти сайёҳӣ ва ба вучуд омадани ҷойҳои дидани нав афзоиши шумораи вуруди сайёҳони хориҷиро ба кишвари мо таъмин намудаанд. Чӣ тавре ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфтаанд: “Дар баробари ин, ба рушди туризм ва ташкили инфраструктураи он ҳамчун яке аз самтҳои ояндадор бояд аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини сохтору мақомоти дахлдор бошад”¹.

Омили муҳимми дигар дар рушди соҳаи сайёҳӣ ва ташаккули соҳаи сайёҳӣ ва рушди туризми байналхалқӣ дар Тоҷикистон ба роҳ мондани сиёсати муваффақонаи хориҷии мо маҳсуб меёбад. Пешвои миллат аз рӯи минбарҳои баланди созмонҳои байналмилалӣ дар баробари муаррифии табиати нотақрор ва мавзеи сайёҳии Тоҷикистон ва меҳмоннавозию мардумсолории тоҷикон сухан гуфта, сарехан сайёҳон ва алоқамандони соҳаи сайёҳиро ба мамлакатамон даъват менамояд. Ҳамзамон, ҳини баргузориҳои чорабиниҳои байналмилалӣ ва сатҳи баланд дар Тоҷикистон ва ё ташрифи сарони давлатҳо ҳатман онҳоро ба манзараҳои нотақрори кишварамон ошно месозад, ки навъе аз таваҷҷуҳ ба раванди шаклгирии соҳаи туризми байналхалқӣ дар кишвари мо ба шумор меравад.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. – 2010. – 27 апрел.

Омили дигари муҳими шаклгирии туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон чалби рӯзафзуни сайёҳон ба кишварҳои рӯ ба тараққист. Зеро тибқи иттилои Барномаи давлатии рушди туризм “сафарҳои байналмилалии сайёҳӣ то соли 2022 ба 1,4 миллиард ва то соли 2030 ба 1,8 миллиард мерасад. Дар ин радиф, суръати солонаи рушди иқтисодии мамлакатҳои тараққикарда 2,2% ва дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ду маротиба зиёд, яъне 4,4%-ро ташкил медиҳад”¹. Ин маънои онро дорад, ки барои сайёҳон сарчашмаҳои сайёҳии давлатҳои рӯ ба тараққӣ “кашфнакарда” буда, диққати онҳо ба мавзӯҳои мазкур зиёд аст. Ҳамчунин, маҳз аз ҳамин васила ба андозаи 4,4% афзудани самти пешбинишуда боиси ташаккли дигар ҷанбаҳои соҳаи сайёҳии кишвари мо хоҳад гашт.

Вобастагии мутақобилаи туризми дохилу хориҷӣ, паҳлуҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ онҳо амалан дар аксар кишварҳои ҷаҳон, ки дар он ҷо туризм ба нишондиҳандаи муҳими рушди давлат табдил ёфтааст, тасдиқи худро ёфтаанд ва дар робита бо ин нақши он дар иқтисоди миллӣ мунтазам меафзояд².

Омили дигари густариши соҳаи сайёҳӣ ва туризми байналхалқӣ муаррифии мавзӯҳои таърихӣ фарҳангӣ ва табиати нотақрори кишвар ба коршиносон маҳсуб меёбад, ки бо ин мақсад ду маротиба (соли 2010 ва 2016) ташриф овардани собиқ Котиби генералии Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ Толиб Рифаи ба кишвари мо анҷом дода шуд³, ки аз ҷониби дигар ифодаи дастгириҳо ва пуштибонии пайвастаи Ҳукумати кишварамон аз ин соҳа мебошад. Ба андешаи собиқ Толиб Рифаи – собиқ раиси Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ «Тоҷикистон Шветсарияи дуҷум дар Осиеи Марказӣ мебошад»⁴.

¹ Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017. – Душанбе, 2014. - №738.- 1 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.04.2018).

² Ҳамон ҷо.

³ Туризм [эл. ресурс]. URL: <http://www.president.tj/ru/taxonomy/term/5/164> (дата обращения: 08.05.2017)

⁴ Ашуралиев, М. 18 монеа дар роҳи рушди туризм дар Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://gazeta.tj/6229-.html> (санаи истифодабарӣ: 25.01.2018)

Чихати дастгирӣ ва рушд намудани соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 1991-2016 аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 1 қонуни соҳавӣ - Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи туризм”, 1 концепсия - «Концепсияи рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019», 3 барномаи давлатӣ – “Барномаи давлатии рушди туризм дар Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009”, “Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014”, “Барномаи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017” қабул карда шудааст. Ин бори дигар аз таваҷҷуҳи ғамхориҳои пайвастаи давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба соҳаи туризм шаҳодат медиҳад.

Дар муддати на чандон тӯлонӣ чор маротиба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм»¹ (солҳои 2005, 2009, 2012, 2013) аз як ҷониб маънои мувофиққунонии меъёрҳои танзиқунандаи соҳаро ба талаботи замон, рушди марҳилавии соҳаи сайёҳиро дар кишвар инъикос намояд, аз ҷониби дигар таваҷҷуҳи пайвастаи давлат ба ин соҳа ба шумор меравад.

Иштироки ҳарсолаи ширкатҳои сайёҳии ҷумҳурӣ дар кори ярмаркаҳои сайёҳии байналхалқӣ, аз ҷумла дар шаҳрҳои Берлин, Шанхай, Техрон, Алмаато, Тошканд, Москва, наشري рекламаи маҳсулот, кушодани саҳифаҳои махсусгардонидашуда дар сети «Интернет», мавқеи фаъоли намояндагони ҷумҳурӣ дар конференсияҳо ва чорабинӣҳо, ки бо ибтикори Созмони Умумиҷаҳонии Сайёҳӣ гузаронида мешаванд ба мустаҳкамгардии имиджи Тоҷикистон дар хориҷа ҳамчун давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд овард.

Дар Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.05.2009, № 299).² ҳамин матлаб равшан инъикос ёфта, муҳимияти

¹Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм». – Душанбе, 1999. - №824. – 3 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61

²Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014. – Душанбе, 2009. - № 299. - 28 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018).

самтҳои бемайлони рушди он чунин маънидод гардидаанд: “Самтҳои асосии рушди туризми байналмилалӣ васеъ намудани робитаҳои байналмилалии сайёҳӣ ва татбиқи созишномаҳои байниҳукуматӣ дар соҳаи туризм ба ҳисоб мераванд”¹.

Дар назди мо чиҳати расидан ба ҳадафҳои дарпешгузошта ва ташаккули дурусти туризми байналмилалӣ таъмини татбиқи созишномаҳои байниҳукуматӣ дар соҳаи туризм бо фарогирии тамоми имконоти воқеии мавҷуда, ба роҳ мондани фаъолияти муназзами гурӯҳҳои сафарбаркунандаи сайёҳон, ки дар назди сафоратҳои Тоҷикистон дар кишварҳои хориҷа мавҷуданд, ташкили хатсайрҳои муштаракӣ туристӣ дар доираи ҳамкориҳои наздисарҳадӣ бо давлатҳои ҳамсоя ва ҳамкориҳои минтақавӣ бо давлатҳои Осиёи Марказӣ қарор доранд, ки фарогирии саривақтии онҳо мутобиқи матлаб аст.

Туризми байналмилалӣ соҳаи васеъ ва зуд ташаккулёбандаи хоҷагии ҷаҳони муосир ба шумор меравад ва омӯзиши масъалаҳои гуногуни ин соҳа барои иқтисодиёти Тоҷикистон аҳамияти бузург дорад.

Туризми байналмилалӣ ба инкишофёбии давлатҳои алоҳида ва ба иқтисодиёти ҷаҳон таъсир мерасонад. Бо имкониятҳои васеъшавии савдои байналхалқӣ ва намуди дигари муносибатҳои байналхалқии иқтисодӣ, баланд бардоштани сатҳи маданият ва маориф, туризми байналхалқӣ ҳам инкишоф меёбад. Чӣ тавре ки Пешвои миллат гуфтаанд: “Солҳои охир барои таъмиру таҷдиди онҳо беш аз 18 миллион сомонӣ сарф карда шуд ва ин иқдом дар оянда низ идома хоҳад ёфт. Ба Вазорати фарҳанг, Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ ва Академияи илмҳо зарур аст, ки дар бораи ҳифзи бозғамии ёдгориҳои таърихӣ, таъмиру тармими онҳо ва ҳамчун иншооти сайёҳӣ истифода намудани онҳо тадбирҳо андешанд. Ҳифзи иҷтимоии аҳоли яке аз самтҳои асосии

¹ Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014. – Душанбе, 2009. - № 299. - 28 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkt.tj> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018).

сиёсати иҷтимоии давлат буда, сатҳу сифати зиндагии сокинони мамлакат аз татбиқи босамар ва оқилонаи он вобаста аст”¹.

Тараққиёти туризм ҷойҳои нави кориро ташкил медиҳад ва даромади маҷмӯи маҳсулоти миллӣ (МММ) меафзояд.

Туризмро ҳамчун соҳаи муҳими иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар гирифта Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор чорабиниҳо барои барқароршавӣ ва рушди туризми байналмилалӣ дар малакат, барои ташкили дастрасии ҷумҳурӣ барои ташрифори сайёҳони хориҷӣ, беҳтар намудани вазъи инфрасохторҳои сайёҳӣ ва санаторию курортӣ, ҷалби сармояҳо ва ҳамин тавр табдил додани Тоҷикистон ба ҷои тамошои ҷаҳонии сайёҳӣ қабул шудааст.

Пешвои миллат низ ҷалби сармояро ҷиҳати ташаккули соҳаи сайёҳӣ ва раванди бонизому мукаммали шаклгирии туризми байналмилалӣ дар кишвар омили муҳим ҳисобида, чунин баён намуданд, ки: “Барои ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соҳаҳои афзалиятноки мамлакат, аз ҷумла гидроэнергетика, соҳаҳои саноати маъдан, сабук ва хӯрокворӣ, инчунин кишоварзӣ, истифодаи қарри замин ва туризм имкониятҳои кофӣ мавҷуданд ва истифодаи самараноки онҳо аз афзоиши сармоягузори мустақими дохилӣ хориҷӣ ва воридоти техникаву технологияҳои муосир вобастагии калон дорад”². Нуктаи муҳими дигар ин аст, ки Президенти кишвар, агар аз як ҷониб сармоягузори маҳаки асосии рушти туризм, бавежа шаклгирии туризми байналмилалӣ дар кишвар донад, аз ҷониби дигар маҳз худ туризмро сарчашмаи ҷалби сармоягузори хориҷӣ ба Тоҷикистон арзёбӣ кардааст. Аз таҳлили ин масъала бармеояд, ки сиёсати давлатӣ дар самти инкишофи туризм, аз он ҷумла туризми байналмилалӣ ба сармоягузори саҳт марбут буда, рушди ин соҳа маҳз тавассути маблағгузори ширкатҳои хориҷӣ роҳандозӣ хоҳад ёфт. Ҳамчунин,

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Садои мардум. – 2008. – 26 апрел.

² Паёми Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2012. - 21 апр

рушди туризми байналмилалӣ то ҷое дар низоми сиёсии кишвар муҳим аст, ки Сарвари давлат онро яке аз сарчашмаҳои ғановати буҷаи давлат донистааст. Пешвои миллат сарехан гуфтаанд, ки: “Барои боз ҳам афзоиш додани сармоягузориҳои хориҷӣ рушди соҳаи туризм омилҳои муҳим ба шумор меравад, зеро Тоҷикистон имкониятҳои бузургро доро мебошад, ки аз мавҷудияти ёдгориҳои гуногуни таърихиву фарҳангӣ, мавзеҳои мусоиду нодири тиббиву муолиҷавӣ, кӯҳнавардӣ ва дигар дороиҳои, ки табиат барои мо додааст, бармеоянд¹.

Эмомалӣ Раҳмон дар заминаи таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ ба он хулосае омадаанд, ки рушди туризм, ба хусус туризми байналмилалӣ яке аз ҷанбаҳои даромади аҳоли, ғани намудани буҷаи давлат, боиси ташкили ҷойҳои нави корӣ гардидааст: “Омӯзиши таҷрибаи давлатҳои дигар нишон медиҳад, ки рушди туризм ҳамчун яке аз сарчашмаҳои даромади аҳоли, ғанигардонии буҷети давлат ва ташкили ҷойҳои нави корӣ дар рушди иқтисодиву иҷтимоӣ саҳми назаррас мегузорад. Муҳайё сохтани шароити мусоид барои сармоягузорону сайёҳон ва пешниҳоди лоиҳаҳои ҷолиб барои ҳамкориҳои судманд ва бо ин мақсад ба роҳ мондани маданияти баланди хизматрасонӣ зарур мебошад”².

Президенти кишвар ҷанбаи дигар ва муҳимми иқтисодии кишварро дар ташаккули сатҳу сифати хизматрасонии соҳаи сайёҳӣ дониста, беҳдошти ин самтро дар роҳи тараққиёти иқтисодии кишвар ногузир медонад. Аз ҷашмандози дигар яке аз манбаъҳои рушди соҳаи соҳибкориро низ маҳз аз ташаккули сайёҳӣ, бавежа шаклгирии муназзами туризми байналмилалӣ дар кишвар шуморида, гуфтаанд, ки: “Баланд бардоштани сатҳу сифати ҳамаи намудҳои хизматрасонӣ ва тараққиёти соҳаи сайёҳӣ самти дигари пешрафти ояндаи иқтисодии иҷтимоӣ кишвар мебошад.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2013. - 29 апр.

² Ҷамон ҷо.

Рушди бахши сайёҳӣ барои ташкили ҷойҳои кори нав ва инкишофи истеҳсолот мусоидат мекунад, зеро бахши сайёҳӣ имконияти хуби фаъолияти соҳибкорӣ барои ҳар як шахси ташаббускор мебошад.

Мувофиқи таҳлилҳо амалӣ намудани ислоҳот имкон медиҳад, ки саҳми соҳаи сайёҳӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар то соли 2020 то ба 5 фоиз ва саҳми ғайримустақими он барои рушди соҳаҳои дигари иқтисодиёт то 15 фоиз расонида шавад.

Тоҷикистон дар ин самт имкониятҳои бузурге дорад, ки аз мавҷудияти ёдгориҳои гуногуни таърихиву фарҳангӣ, мавзеҳои нодири тиббиву муолиҷавӣ, кӯҳнавардӣ ва дигар доройҳои, ки табиат барои мо додааст, бармеоянд»¹.

Мақсади асосии инкишофи туризми байналмилалӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккулёбии экологӣ ва иҷтимоӣ, самаранок ва рақобатнок будани комплелси сайёҳӣ, ба аҳоли ва инчунин ба бучети давлат фоида овардани он, ки ба зиёдшавии маблағи андоз ва бо ҷои кори иловагӣ таъмин намудани қисми зиёди шахрвандони ҷумҳурӣ мебошад.

Нишони боризи пуштибонии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз сайёҳӣ ва рушду шаклгирии туризми байналмилалӣ боз дар озод намудани як қатор андозҳои мутааллиқ ба ин самт зуҳур кардааст, ки дар Паёми Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олий омадааст: «Ҳамчунин, барои дастгирии соҳибкорӣ ва рушди бемайлони соҳаи сайёҳӣ аз моҳи январи соли 2017 ҳамаи намудҳои автомашинаҳои наво, ки ба кишвар ворид карда мешаванд, аз андоз ва пардохтҳои гумрукӣ 50 фоиз озод карда шаванд»².

Дастгириҳои давлатии соҳаи сайёҳиро шартан чунин табақабандӣ намудан мутобиқи матлаб медонем:

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2014. - 24 апр.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 22 дек.

1. Соҳаи туризм дар сохтори иқтисодӣ-иҷтимоии давлат мавқеи худро мустаҳкам кард.

2. Рушди муносибатҳои байналмилалӣ оид ба соҳаи сайёҳӣ (Ба тасвиб расидани созишномаи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм давраи солҳои 2010-2014 бо кишварҳои Покистон, Қазоқистон, Украина, Афғонистон, Туркманистон, Полша, Баҳрайн, Латвия ва Малайзия)¹.

3. Дар маҷмӯъ то соли 2017 теъдоди созишномаҳо ва меморандумҳои ҳамдигарфаҳмӣ дар соҳаи туризм ба 24 адад расидааст;

4. Монеаҳои сунъии маъмурӣ ботадрич аз байн рафтанд;

5. Бардоштани маблағ аз кӯҳнавардон барои фатҳи баландкӯҳҳо;

6. Маблағи гарони воридшавӣ ба ҳудудҳои Парки миллии Кумитаи хифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 100 сомонӣ ба 10 сомонӣ барои як шабонарӯз паст карда шуд;

7. Бақайдгирии ҳатмии сайёҳон дар мақомоти Хадамоти шиносномавию бақайдгирии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 7 то 30 рӯз тамдид карда шуд;

8. Сайёҳон аз бақайдгирӣ дар мақомоти корҳои дохилӣ дар давоми 30 рӯз озод карда шуданд.

Ҷанбаи дигари муҳимми шаклгирии туризми байналмилалӣ дар ҷорӣ намудани низоми раводиди электронӣ инъикос гардид, ки барои сода намудани воридшавии сайёҳон ба кишвари мо падидаи хубу саривақтӣ ба шумор меравад. Қабули Барномаҳои давлатӣ ботадрич марҳилаҳои сифатан нави шаклгирии туризми байналмилалиро дар кишвари мо таҷассум намуданд: «Дар доираи барномаҳои қабулшудаи давлатӣ рушди соҳа бо ҷорӣ намудани низоми раводиди электронӣ барои сайёҳони хориҷӣ, таъсис додани минтақаҳои сайёҳӣ ва муҳайё намудани инфрасохтори зарурӣ таъмин гардида истодааст²». Маҳз бо тӯфайли Истиқлолияти давлатӣ ва ғайри Ваҳдати миллӣ, фазои сулҳу

¹Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017. – Душанбе, 2014. - №738.- 1 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.04.2018).

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 22 дек.

субот кишвари мо «Холо дар Тоҷикистон барои шаҳрвандони зиёда аз 80 кишвар низоми соддакардашудаи равонид чорӣ карда шудааст»¹.

Кишварҳое, ки мо бо онҳо чунин робитаи самимонаву муфид барқарор кардаем инҳоянд: Австралия, ҷумҳуриҳои Австрия, Алҷазоир, Мисри Араб, Аргентина, Булғория, Гертсогии Бузурги Люксембург, Маҷористон, Ветнам, Бруней-Доруссалом, Давлати Исроил, Юнон, Хитой, Ирландия, Эрон, Исландия, Италия, Канада, Давлати Қатар, Кипр, Эстония, Япония, Латвия, Либияи Араб, Литва, Лубнон, Малайзия, Малта, Лаҳистон, Португалия, Корея, Индонезия, Хорватия, Руминия, Сингапур, Сурияи Араб, Словакия, Словения, Туркия, Тунис, Бразилия, Германия, Филиппин, Финляндия, Франсия, Чехия, Ҳиндустон, Яман, Африкаи Ҷанубӣ, Покистон, Туркманистон, Венесуэла, Ўзбекистон, Князгарии Андорра, Вотикон, Князгарии Лихтенштейн, Князгарии Монако, Куба, Чили, Муғулистон, Сенегал, шохигариҳои Баҳрайн, Белгия, Ҳошими Урдун, Дания, Испания, Марокаш, Нидерландия, Норвегия, Арабистони Саудӣ, Шветсия, Давлати Кувайт, Британияи Кабир ва Ирландияи Шимоли, Таиланд штатҳои Муттаҳидаи Мексика, Зеландияи Нав, Аморотҳои Муттаҳидаи Араб, Султонати Умон, Муттаҳидаи Америка, Конфедератсияи Швейтсария метавонанд бо ин тартиб вуруди кишвари мо гарданд².

Яке аз ҷанбаҳои афзоиши шумораи вуруди сайёҳон ба Тоҷикистон, ки омили дигар ва муҳими шаклгирии туризми байналмилалӣ дар ватани мост, ба низоми соддакардашудаи равонид марбут буда, тибқи иттилое, ки дар Паёми Президент омадааст: «дар натиҷа, шумораи сайёҳон дар се соли охир мунтазам афзоиш ёфта, ду баробар (аз 207 то 414 ҳазор нафар) зиёд гардидааст»³.

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 22 дек.

² Сангинов, Д.Ш. Паёми Пешвои миллат чун ҳуҷҷати рушдбахшандаи соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.tnu.tj/index.php/ru/andesha-o-oid-ba-rajomi-prezidenti-t/277-rajomi-peshvoi-illat-chun-u-ati-rushdbakhshandai-so-ai-sajjo-dar-to-ikiston> (санаи истифодабарӣ: 05.03.18.)

³ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 22 дек.

Таъсиси минтақаҳои сайёҳӣ ва рушди инфрасохтори муассисаҳои воқеъшуда дар манотиқи сайёҳӣ масъалаи дигари зарурӣ ва алоқаманд ба ташаккули сайёҳии байналмилалӣ дар кишвари мо буда, бояд ки дар ояндаи наздик инфрасохтори минтақаҳои сайёҳӣ ҷавобгӯ ба талаботи меъёрҳои ҷаҳонӣ гардонида шаванд.

Моҳияти масъалагузори Президенти мамлакат бозгӯи он нукта аст, ки сайёҳони ба кишвари мо воридшуда, аз шароити мусоиди фароҳамомада хуб истифода карда тавонанд ва ин боис мешавад, ки дар оянда онҳо ба ин ҷо оянд ва ё тарғиби мавзёҳои сайёҳии кишвари моро ба тариқӣ мусбӣ арзёбӣ намоянд. Яъне, дар ташаккули туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон рушди инфрасохтори муассисаҳои ёрирасони дар манотиқи сайёҳӣ ҷойгирифта ба дараҷае арзишманданд, ки метавон ин муҳимиятро ба муаррифии минтақаҳои сайёҳии мо баробар донист.

Президенти кишвар омилҳои ҷалби сайёҳонро дар Паёми худ¹ мушаххас намудаанд, ки метавон онҳоро ба таври зайл гурӯҳбандӣ намуд: иқлими хуб ва хушбоду ҳаво, манзараҳои нотакрори табиат, кӯҳҳои осмонбӯс², пирахҳои азим, обҳои шифобахш, кӯлҳо ва чашмаҳои оби мусаффо, ҳайвоноту наботот, урфу анъанаҳои мардумӣ, макони беҳтарини сайру саёҳат, меҳмоннавозию инсондӯстӣ.

Дарвоқеъ, иқлими кишвари мо нисбат ба иқлими сарди шимолӣ ва мутаносибан ба иқлими гармӣ ҷанубӣ муътадил, офтобрӯя, хушманзара, дорои ҳавои соф ва макони обҳои мусаффо, чашмаҳои гуногуни табию табобатӣ буда, ҷиҳати ҷалби сайёҳон ҳамин нукта низ муассир ва ҷаззоб аст.

Омили дуум, ки бевоситаи Пешвои миллат онро на танҳо дар паёми мазкур, балки борҳо таъкид кардааст, ба манзараҳои нотакрори

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 22 дек.

² Қуллай И.Сомонӣ - баландтарин қулла дар ҳудуди ИДМ ва дуввуми қуллай баланд дар олам пас аз Ҷамолугмаи Ҳиндустон, ки бо баландии 7495 метр маъруфият дорад.

табиати кишвари мо дахл дорад, ки дар бобҳои боло роҷеъ ба ин масъала муфассалан изҳори назар шудааст.

Омили сеюмро Президенти кишвар дар кӯҳҳои осмонбӯс маънидод намудааст, ки агар аз як ҷониб ба 93 дар сад кӯҳсор будани кишвар ишора карда бошад, аз тарафи дигар бисёр мавзӯҳои сайёҳии мо дар сахн, бағал ва ё сақфу доманаи ҳамин кӯҳҳо ҷойгир шудаанд. Ҳатто дар баъзе мавридҳо тарҳи аҷиби кӯҳҳо, нақшу ниғори онҳо, шакли ҷойгиршавии онҳо метавонад ҳамчун як «пейзажи табиӣ» диққати сайёҳонро ҷалб намояд.

Омили чорум ва панҷуми ҷалби сайёҳон дар паёми Пешвои миллат ба пириҳои азим ва обҳои шифобахш, ки ҳам дидани ва ҳам баҳрабардоштанианд, таааллуқ дорад.

Омили шашум кӯлҳо¹ ва чашмаҳои оби мусаффо² мебошанд, ки танҳо Искандаркӯл ва Сарез басандаанд, ки аз ҳашамати кӯлҳои мо шаҳодат диҳанд.

Ҳайвоноту набототи нодири кишвар, ки на танҳо дар «Китоби сурх» ворид шудаанд, балки наслашон ниҳоят кам ва ё дар ҷаҳон якто буда, гиёҳҳои шифобахше, ки дар кӯҳҳои Бадахшон ва Зарафшон мавҷуданд, ба ҷуз дар ҳамин минтақа дигар дар ягон ғӯшаи олам намерӯянд. Дар натиҷаи ташаккули комилтари таризми байналмилалӣ на танҳо метавон, ки соҳаи мазкурро рушд дод, балки метавон тавассути сармоягузориҳои хориҷӣ истифодаи васеи гиёҳҳои шифобахши мазкурро ба роҳ монда, ба ин васила, дар пешрафти соҳаи дорусозии кишвар низ заминаи бозғамӣ гузошт, ки Сарвари давлат ин масъаларо омилҳои ҳаштуми ташаккули туризми байналмилалӣ шуморидааст.

Дар тақвият дастгирии давлатии соҳаи сайёҳӣ, тавсеа додани ин самт, ба таври васеъ истифода намудани имкониятҳои воқеии рушди соҳа, ба меъёрҳои муосири ҷаҳонӣ ҷавобгӯ намудани инфрасохтори сайёҳӣ, дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани услуби хизматрасонӣ барои

¹ Дар Тоҷикистон зиёда аз 2 ҳазор кӯлҳо вучуд доранд.

² Дар Тоҷикистон зиёда аз 200 чашмаи шифобахш вучуд доранд.

сайёҳон, танзими давлатии бемайлон ва самараноки соҳаи сайёҳӣ ва аз хама муҳим дарёфти сарчашмаҳои моддии рушд, бавежа сармоягузорию ватанию хоричӣ дар Тоҷикистон ботадриҷ зарурати таъсис ёфтани сохтори нави ҳуқуқии идоракуниро ба миён овард, ки ниҳоят дар соли 2017 дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Кумитаи рушди сайёҳӣ таъсис дода шуд.

Таъсиси чунин ниҳоди ҳуқуқӣ аз як назар танзими соҳа ва раванди муназзами рушди онро ба миён оварда бошад, аз чашмандози дигар дар таърихи ташаккули туризми байналмилалии мо марҳилаи сифатан нав, таҳкимбахш, таърихӣ ва ҷиддиро эҷод намуд. Чунин натиҷагирӣ кардан ба маврид аст, ки раванди рушди туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон на танҳо муайян шуд, балки устувор гашт ва рӯ ба ташаккули ҷиддӣ ниҳод. Мо метавонем, ин давраро дар таърихи ташаккули туризми байналмилалии Тоҷикистон шартан «давраи устуворӣ» унвон диҳем.

Дар баробари он, ки Пешвои миллат омилҳои муҳими рушди туризми байналмилалиро тарҳрезӣ намуд, инчунин, як зумра воҳидҳои сохтории кишварро ҷиҳати тақон бахшидан ба ташаккули соҳаи сайёҳӣ муваззаф намуд, ки дар Паём чунин омадааст: «Ҳамчунин, Ҳукумати мамлакат якҷо бо вазорату идораҳои марбута ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо мақсади боз ҳам рушд додани соҳа ва истифодаи васеи имкониятҳои мавҷуда, рушди инфрасохтори сайёҳӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, густариши раванди танзими давлатӣ ва дастгирии сайёҳӣ, ҷалби ҳарчи бештари сармоя, ҳамоҳангсозии фаъолияти ҳамаи сохтору мақомоти дахлдор ва омода намудани кадрҳои болаёқатро дар ин самт таъмин намоянд»¹.

Тоҷикистон барои қабул ва хизматрасонии сайёҳон дорои се фурудгоҳи байналмилалӣ (Душанбе, Кӯлоб ва Хучанд) мебошад. Аз ғарб ба шарқ қаламрави Тоҷикистонро 3 шоҳаи роҳи оҳан бурида мегузарад, ки онҳо минтақаҳои ғарбии кишварро бо қисматҳои марказӣ, шимолӣ ва

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2016. - 22 дек.

чанубӣ ба воситаи қаламрави давлатҳои ҳамсоя - Ўзбекистон ва Туркманистон мепайванданд.

Ҳамин минвол, метавон пиндори худро дар изҳори андешаҳои зерин анҷом намуд, ки ба сифати хулоса арзёбӣ мешаванд:

1. Маҳз дастгирии давлатӣ ва тавачҷуҳи бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат на танҳо асоси шаклгирии туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон, балки ба омили асосӣ ва воситаи тавоноии рушди соҳаи сайёҳии кишвар табдил ёфт.

2. Дар марҳилаи сифатан нави давлатдорӣ мо, ки Тоҷикистон аз марҳилаи рӯ ба инкишоф ба марҳилаи инкишоф қадам ниҳод, туризми байналмилалӣ дар кишвар ба «давраи рушди устувор» ворид гардид.

3. Суръати тараққиёти муносибатҳои иҷтимоии ҷомеа дар кишвари мо боиси раванқи босуръати ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла соҳаи сайёҳӣ гардида истодааст.

4. Имтиёзҳои калони давлатӣ имкон фароҳам овардааст, ки дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳии кишвар, бавежа туризми байналмилалӣ ба таври бояду шояд рушди бемайлони дошта бошад ва ба мисли кишварҳои маъруфи сайёҳии олам Тоҷикистон ба рӯйхати мамлакатҳои сайёҳии раддаи аввал қарор гирад.

5. Дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳии мо низ барои фароҳам овардани ҷойҳои нави қорӣ яке аз сарчашмаҳои бозғатимод ба шумор рафта, на танҳо дар беҳдошти сатҳи некуаҳволии халқ саҳми бориз мегузорад, балки дар тарғиби урфу одатҳои миллии мо, сатҳи меҳмоннавозии тоҷикон ва ба ин васила бештару пештар тарғиб намудани кишвари мо дар арсаи олам саҳми беназир хоҳад гузошт.

ХУЛОСА

НАТИҶАҶОИ АСОСИИ ИЛМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Соҳаи сайёҳӣ дар дунёи имрӯз, аз ҷумла дар Тоҷикистони соҳибистиклол аз муҳимтарин бахшҳои иқтисодии кишвар ба шумор рафта, нақши он дар сиёсат, иқтисод ва муаррифии кишварҳо хеле бузург аст. Дар замони муосир туризм ба яке аз рӯкҳои муҳиму тавоноии рушди иқтисодиёт ва воситаи муассири таҳкими равобити байни кишварҳои олам табдил ёфтааст [6-М]. Бешак, сайёҳӣ дар раванди муносибату муколамаи байнифарҳангӣ, густариши фарҳанги ҳамзистӣ, ривочи ҳунарҳои мардумӣ ваҳамчун яке аз унсурҳои муҳими таъриху тамаддуни халқу миллат доништа мешавад.

Тавачҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ аз нигоҳи туризм, қабл аз ҳама, ба кишварҳои равона гардидааст, ки дорои мероси бою пурғановати фарҳангӣ-таърихӣ, табиӣ, инчунин, инфрасохтори замонавӣ ва мутараққии сайёҳӣ мебошанд. Дар ин росто, Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои таъриху тамаддуни бостонӣ, мероси нодири таърихию фарҳангӣ ва табиати зебову дилангез набояд дар қанор монад. Аз ҷониби дигар, Тоҷикистон дорои ҳудудҳои нодири фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ, аз қабилҳои шаҳрҳои қадима, шаҳракҳо, маҷмааҳои меъмори-таърихӣ, мавзеҳои нодири таърихӣ ва табиӣ, обҳои шифобахш, олами нотакрори наботот ва ҳайвонот буда, миёни кишварҳои ҷаҳон бо таърихи кӯҳанбунёд, мардуми тамаддунсоз ва ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ба қулӣ фарқ мекунад[1-М.].

Аз ин рӯ, дар баробари ҳалли мушкилоти гуногун тавачҷуҳи ҳоса зоҳир намудан ба рушди сайёҳӣ аз ҳар ҷиҳат дорои аҳамияти бориз буда, маҳз тавачҷуҳи бевоситаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон боис гардида, ки соҳаи сайёҳии муосири тоҷик на танҳо рушд ёбад, балки бо дигар самт ва соҳаҳо пайванд қавӣ ёфта, вежагиҳои байналмилалӣ худро дар арсаи ҷаҳон пайдо намояд.

Дар Тоҷикистон барои ривочу равнақи тамоми намудҳои туризм, баҳусус туризми кӯҳӣ, рекреатсионӣ (табобатӣ, солимгардонӣ), экологӣ

ва таърихиву фарҳангӣ имкониятҳои хеле зиёд мавҷуданд. Вале барои аз нигоҳи илмӣ, аз ҷумла иқтисодӣ, фарҳангӣ, экологӣ ва ғайра асоснок намудани нерӯ ва имкониятҳои мавҷуда таҳқиқоти доманадори олимону мутахассисон ва коршиносони варзида зарур мебошанд [7- М].

Муҳимтарин омиле, ки бояд боиси тавачҷуҳи ҳарчи бештари Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти марбутаи он нисбат ба соҳаи туризм гардад, ин мавҷуд будани шароити ҷуғрофӣ ва иқлимӣ ва мероси гаронбаҳои таърихӣ фарҳангии сарзамини Тоҷикистон мебошад [8-М]. Силсилаи тадбирҳои ҳуқуқӣ ва сиёсӣ иқтисодӣ, ки то кунун дар ин самт қабул гардидааст, барои рушди ин соҳа заминаро муҳайё кардаанд.

Нахуст заминаи сиёсӣ барои рушди тавсеаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон истиқрори сулҳу субот дар кишвар мебошад. Қадами дуввум барои густариши соҳаи туризм дар Тоҷикистон фароҳам овардани базаи ҳуқуқӣ буд, ки он низ дар муддати начандон тулонӣ муҳайё карда шуд. Мувофиқи пешбини коршиносони хориҷӣ дар сурати халадор нагаштани вазъи сиёсӣ ва амниятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чанд соли оянда ба яке аз марказҳои муҳими туризми минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мубаддал мегардад.

Ҳамин тавр, таъсиси ниҳоди дахлдор ва масъулу ҷавобгӯ барои рушди сайёҳӣ дар кишвар яке аз иқдоми ҷиддӣ ва муфиду саривақтии Ҳукумати мамлакат буда, омори мавҷуда, шаҳодат медиҳад, ки ба кор шурӯъ кардани он фаъолияти соҳаро ҷиддан дигаргун кард [7-М]. Самтҳои асосии тавачҷуҳ маълум гардида, туризми дохилӣ ва хориҷӣ аз зинаи қарахтӣ ва қафомониву таназзул раҳой ёфт. Аз ҳисоби даромади ин соҳа ба буҷети мамлакат миқдори муайяни маблағ ворид гардид.

Ҷараёни барқарор сохтани робитаҳо ва рафту омади сайёҳон кистиву камбудҳои соҳаро низ муайян кард, ки ин дар навбати худ нақшаҳои ояндаи соҳаро низ таҳрир ва самти фаъолиятҳои минбаъдаро низ такомул мебахшад.

Муаррифии яке аз навъҳои хеле пурсуди сайёҳӣ дар Тоҷикистон, ки сайёҳии экологӣ ва табобатӣ аст, барои сайёҳони хориҷӣ, аҳамияти махсус дорад. Дар қаламрави собиқ Шӯравӣ Тоҷикистон болотарин мизони гардишгари табобатиро ба худ ихтисос дода буд. Имконоти васеи кишвар дар заминаи обҳои маъданӣ бояд ба таври ҷиддӣ бозсозӣ ва муаррифӣ гарданд [2-М].

Ҳамин тариқ, дар ҳудуди Тоҷикистон ҳазорон осори таърихӣ мавҷуд аст, ки барои сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ метавонад судманд бошад. Ин осор бояд ҳамачониба ҳифзу нигоҳбонӣ гардида, тавассути сомонаҳои интернетӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма ҳамачониба тарғибу таблиғ карда шавад [3-М]. Маблағгузори ҳадафманду барномарезишуда низ аз ҷониби давлат метавонад ҷозибаву аҳамияти ин мавзӯро ва осори таърихиву фарҳангиро барои сайёҳони дохиливу хориҷӣ бештар созад. Таъсис ва тақомули инфрасохтори мавзӯҳои сайёҳӣ низ аз дигар вазифаҳои соҳаҳои масъул ба шумор меравад.

Рушди сайёҳии дохилӣ аз нигоҳи сиёсӣ ва иҷтимоӣ низ аҳамияти калонро молиқ буда, имкон медиҳад, ки мардуми кишвар аз зиндагии ҳамдигар аз наздик ошно шуда, пайванди фарҳангии гӯшаву канори ҷумҳурӣ тақвият ёбад ва раванди ваҳдату якдигарфаҳмӣ миёни сокинони гӯшаву канори кишвар мустаҳкам гардад. Аз нигоҳи иқтисодӣ бошад, сармояи дохилии кишвар аз марзи он берун намеравад ва он муҷибӣ тавлиди ҷойҳои нави корӣ ва афзудани даромади умумӣ мегардад.

Омили муҳими тавсеаи туризми табобатӣ дар Тоҷикистон иқтидори бузурги чашмаҳои маъданӣ ва табобатӣ мебошад, ки шумораашон беш аз 200 адад буда, ҳар чашма бо хусусиятҳои мухталифи шифоӣ аз ҳамдигар фарқ мекунад ва барои рушди сайёҳӣ дар мамлакат нақши калидиро мебозанд. Обҳои шифобахши Хоҷаобигарм, Гармчашма, Шоҳамбарӣ, Қаратоғ, Обигарм, Авҷ ва Ҷелондӣ барои рушди туризми табобатӣ дар кишвар заминаи воқеӣ мебошанд. Дар тамоми манотиқи Ҷумҳурии Тоҷикистон иқтидори бузурги обҳои маъданӣ ва табобатӣ мавҷуд аст, вале бо хусусиятҳои шифоии худ аз

хамдигар фарқ карда, барои истироҳат ва табобати сайёҳони дохилӣ ва хориҷӣ нақши муҳимро мебозанд [2-М].

Бо назардошти таҳлилҳо ва мулоҳизаҳои мазкур, инчунин натиҷаи таҳқиқоти илмӣ дар ин самт муайян гардид, ки сарчашмаҳои саёҳати табобатӣ дар кишвари мо ниҳоят зиёд буда, дар раванди ҷалби сайёҳони хориҷӣ ба инобат гирифтани ду ҷанба-ташвиқу тарғиби зарурии сарчашмаҳои мазкур ва ташкили инфрасохтори ҷавобгӯ ба талаботи муосир мутобиқи матлаб аст.

Ҳамин тавр, дар заминаи омӯзиш, таҳлили ҳамаҷониба ва баррасии соҳаи сайёҳии Тоҷикистон дар даврони истиқлол мо ба хулосаҳои зерин расидем:

1. Маҳз дастгирии давлатӣ ва таваҷҷуҳи бевоситаи Пешвои миллат на танҳо асоси шаклгирии туризми байналмилалӣ дар Тоҷикистон, балки омили асосӣ ва воситаи тавоноии рушди соҳаи сайёҳии кишвар гардид.

2. Дар марҳилаи сифатан нави давлатдорӣ мо, ки Тоҷикистон аз марҳилаи рӯ ба инкишоф ба марҳилаи инкишоф қадам ниҳод, туризми байналмилалӣ дар кишвар ба «давраи рушди устувор» ворид гардид.

3. Суръати тараққиёти муносибатҳои иҷтимоии ҷомеа дар кишвари мо боиси равнақи босуръати ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла соҳаи сайёҳӣ гардид.

4. Имтиёзҳои калони давлатӣ имкон фароҳам овардааст, ки дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳии кишвар, бавежа туризми байналмилалӣ ба таври бояду шояд рушди бемайлони дошта бошад ва ба мисли кишварҳои маъруфи сайёҳии олам Тоҷикистон ба рӯйхати мамлакатҳои сайёҳии раддаи аввал қарор гирад [3-М].

5. Дар ояндаи наздик соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон барои фароҳам овардани ҷойҳои нави қорӣ яке аз сарчашмаҳои боэътимод гардида, на танҳо дар беҳдошти сатҳи некуаҳволии халқ сахми бориз мегузорад, балки дар тарғиби урфу одатҳои миллӣ, сатҳи меҳмоннавозии тоҷикон

ва ба ин васила бештар пештар тарғиб намудани кишвари мо дар арсаи олам саҳми беназир хоҳад гузошт [5-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО

Ба андешаи мо бо назардошти муҳим будани масъала барои рушди туризм ва хунарҳои мардумӣ ҳангоми тарҳрезии сиёсати минбаъдаи сайёҳӣ ба инобат гирифтани масъалаҳои зерин ба манфиати пешрафти соҳа хоҳад буд:

- бо мақсади ҳамоҳангсозии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ оид ба масъалаҳои сайёҳӣ ва меҳмондорӣ таъсис додани Пажӯҳишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии туризм;

- ташкил ва баргузор намудани ҳамоишҳои гуногуни илмӣ дар мавзӯҳои «Вазъият ва пешомадҳои татбиқи «Консепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2009-2019», «Сайёҳӣ ҳамчун омили рушди минтақа», «Мушкilotи иҷтимоии рушди туризм» ва ғайра;

- таҳия ва ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намудани лоиҳаи барномаҳои давлатии рушди сайёҳӣ дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025;

- бо ҷалби коршиносон ва мутахассисон таҳия ва chop намудани қомуси миллии сайёҳӣ бо забонҳои давлатӣ, русӣ ва англисӣ;

- таҳияи хатсайрҳои нави сайёҳӣ бо тафсиrot ва тавзеҳоти таърихию фарҳангӣ бо забонҳои гуногун.

- бунёди инфрасохтори сайёҳӣ, махсусан, дар минтақаҳои қолиби табиат, аз ҷумла дар мавзеъҳои табиӣ, рекреатсионӣ ва ғ.;

- ҷалби соҳибқорони дохилӣ ва хориҷӣ дар самти шарикии рушди сайёҳӣ;

- ҷалби сайёҳон дар рӯзҳои чашнҳои миллий, бозиҳои миллий (аспаворӣ, бузқашӣ, гӯштингирии камарбандӣ ва ғ.) ва санаҳои муҳими таърихию фарҳангӣ, аз ҷумла ҷашни байналмилалӣ Наврӯз, Сада, Меҳргон, Истиклолияти давлатӣ ва ғ.;

- омода намудани хатсайрҳои мушаххаси сайёҳӣ (бо нишон додани намуд ва шакли сайёҳӣ, чунончи, кӯҳӣ, экологӣ, рекреатсионӣ, таърихӣ, фарҳангӣ ва ғ.);

- бунёд намудани марказҳои фурӯши армуғонҳои миллӣ ва тухфаҳои дорои ороишоти миллӣ;

- дар назди фурӯдгоҳҳо, меҳмонхонаҳо ва дигар муассисаҳои сайёҳӣ ташкил намудани галереяи армуғони миллӣ, намунаи ҳунарҳои миллӣ ва дар ин замина таблиғ намудани иқтисоди сайёҳии кишвар;

- ташкил намудани намоишгоҳҳо доир ба иқтисоди сайёҳии кишвар дар дохил ва хориҷи кишвар бо нишон додани мавсимияти сайёҳӣ;

- ташкил намудани саёҳат дар кишвар дар мавсими тобистон (сайёҳони ватанию хориҷӣ, бавежа ҷалби кормандон аз сохторҳои гуногуни давлатӣ).

НОМГӢИ АДАБИЁТ

I. ФЕӲРИСТИ САРЧАШМАӲОИ ИСТИФОДАШУДА

АсарӲо, гуфтор ва суханрониӲои Асосгузори сулӲу вахдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон, муӲтарам Эмомалӣ РаӲмон

1. РаӲмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эӲӲи миллат / Э. РаӲмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ӳ. 1. – 512 с.
2. РаӲмонов, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эӲӲи миллат / Э. РаӲмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – Ӳ. 2. – 430 с.
3. Паёми Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон Эмомалӣ РаӲмон ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон (30.04.2004) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/6615> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017).
4. Паёми Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон Эмомалӣ РаӲмон ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон (20.04.2006) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/198> (санаи истифодабарӣ: 22.02.2017).
5. Паёми Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон Эмомалӣ РаӲмон ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон // ӲумӲурият. - 2008. - 26 апр.
6. Паёми Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон Эмомалӣ РаӲмон ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати дохилӣ ва хориҷии ӲумӲурии Тоҷикистон // ӲумӲурият. - 2010. - 27 апр.
7. Паёми Эмомалӣ РаӲмон, Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон, ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон // ӲумӲурият. - 2012. - 21 апр.
8. Паёми Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон Эмомалӣ РаӲмон ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон // ӲумӲурият. - 2013. - 29 апр.
9. Паёми Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон Эмомалӣ РаӲмон ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон // ӲумӲурият. - 2014. - 24 апр.
10. Паёми Президенти ӲумӲурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муӲтарам Эмомалӣ РаӲмон ба Маҷлиси Олии ӲумӲурии Тоҷикистон // ӲумӲурият. – 2016. – 22 дек.

17. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. - 2017. - 22 дек.
11. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Омӯзгор . – 2018. - № 52 (12173). – 27 дек.
12. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (08.09.2001). [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/15140> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2017)
13. Суханронӣ ба муносибати 20-умин солгарди Истиқлолияти давлатӣ (08.09.2011) [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/196> (санаи истифодабарӣ: 16.04.2018)

Маводи бойгонӣ

14. Бойгонии Саридораи бойгонии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ф. 404. – Оп.6. – Д. 305, 554; Ф. 20. – Оп. 21. – Д. 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946.
15. Бойгонии ҷорӣ Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2001-2006.
16. Бойгонии ҷорӣ Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маълумоти солҳои 2007-2016.
17. Бойгонии ҷорӣ Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи солонаи соли 2017.
18. Бойгонии ҷорӣ Агентии омили назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Омори туризм дар солҳои 2005-2009.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

19. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2016. – 135 с.
20. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм». – Душанбе, 1999. - №824. – 3 сентябр [манбаи электронӣ]. URL:

http://base.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=61

(санаи истифодабарӣ: 14.03.2017)

21. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳии дохилӣ». – Душанбе, 2017. – №64. – 12 июл. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018)
22. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи инвеститсияҳои хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 1992. – №554. – 10 март. (*Аз ҷамъбурӯи соқит дониста шуд. Қ ҶТ аз 12.05.07 с. №260*) [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018)
23. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон». – Душанбе, 1992. – №562. – 13 март. – моддаи 11. (*Аз ҷамъбурӯи соқит дониста шуд бо Қ ҶТ аз 15.07.04с №52*) [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018).
24. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон”. – Душанбе, 2004. - № 72. – 9 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 03.01.2018).
25. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ва баъзе намудҳои фаъолият”. – Душанбе, 2004. - № 37. – 17 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.12.2018).
26. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ”. – Душанбе, 2007. - № 237. – 5 март [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.12.2018).
27. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибдорӣ”. – Душанбе, 2014. - № 1107. – 26 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.12.2018).
28. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳимояи рақобат”. – Душанбе, 2017 . - №1417. – 30 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.11.2018).
29. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Ширкати миллии “Тоҷиктуризм”. – Душанбе. –№461. – 1996. – 8 апрел

- [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.03.2018).
30. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намудани соли 2018». – Душанбе, 2017. - №977. – 29 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018).
31. Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 - 2019”. – Душанбе, 2009. - №202. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018).
32. Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009. – Душанбе, 2003. - №582. - 29 декабр. [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 04.04.2018).
33. Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2010-2014. – Душанбе, 2009. - №299.- 28 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018).
34. Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017. – Душанбе, 2014. - №738.- 1 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.04.2018).
35. Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2018-2020. – Душанбе, 2018. - №80. – 1 март [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.03.2018).
36. Қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар хусуси Созишномаҳои байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Халқии Хитой оид ба ҳавастмандгардонӣ ва ҳифзи мутақобилаи маблағгузориҳои асосӣ ва ҳамкорӣ дар соҳаи туризм». – Душанбе, 1993. – № 464. – 12 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.03.2018).
37. Созишномаи ҳамкорӣ дар соҳаи туризми сардорони давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил. – Ашқобод, 1993. - декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 09.04.2018).

38. Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Беларус оиди ҳамкорӣ дар соҳаи туризм ва варзиш. – Минск, 2001. – 26 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 24.04.2018).
39. Қарор Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба баланси ширкати миллии туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронидани бинои воқеъ дар кӯчаи Пушкин, хонаи № 14. – Душанбе, 1997. - №183. - 4 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 10.03.2018).
40. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи барномаи экологии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1998 - 2008”. – Душанбе, 1997. – №344. – 4 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.03.2017).
41. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи барномаи тадбирҳои таъхирнопазир оид ба инкишофи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1997-1998. – Душанбе, 1997. – № 363. – 12 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.03.2017).
42. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Созишномаи ҳамкорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Чувашистон дар соҳаи маориф, илму техника, тандурустӣ, фарҳанг, иттилоот, Ҳимояи иҷтимоӣ, варзиш ва туризм. – Душанбе, 1998. – № 96. – 25 март [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
43. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Созишномаи ҳамкорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Чувашистон дар соҳаи маориф, илму техника, тандурустӣ, фарҳанг, иттилоот, Ҳимояи иҷтимоӣ, варзиш ва туризм. – Душанбе, 1998. – № 160. – 4 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 16.03.2017).

44. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи туризм". – Душанбе, 1999. – № 78. – 15 март [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
45. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳамроҳ шудани Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар хусуси ҳамкорӣ дар соҳаи саёҳат (туризм). – Душанбе, 1999. – № 404. – 14 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
46. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани ҳудуди ноҳияи Варзоб”. – Душанбе, 1999. – № 373. – 18 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 19.03.2018).
47. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаи истироҳат ва туризм эълон кардани дараи Ромит». – Душанбе, 2000. – № 358. – 18 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
48. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи мақсадноки комплекси рушди ноҳияи Варзоб ҳамчун минтақаи истироҳат, табобати санаторию курортӣ ва туризм дар давраи солҳои 2000-2010 . – Душанбе, 2000. - № 461. – 9 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
49. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи “Масъалаҳои минтақаи истироҳат ва туризм дар ноҳияи Варзоби Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2000. – № 95. – 11 март [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
50. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи «Низомномаи масъалаҳои минтақаи истироҳат ва туризм дар ноҳияи Варзоби Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2000. – № 95. – 11 март

- [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 18.03.2018).
51. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси тасдиқи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Беларус оиди ҳамкорӣ соҳаи туризм ва варзиш. – Душанбе, 2001. – № 483. – 3 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 18.03.2018).
52. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаи туризми байналмилалӣ эълон намудани ноҳияи Балчувон”. – Душанбе, 2001. - №498. – 3 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018).
53. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи маҷмӯии руши ноҳияи Балчувон ба сифати минтақаи туризми байналмилалӣ дар давраи солҳои 2002-2016». – Душанбе, 2002. - № 276. – 3 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2018).
54. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи “Низомнома «Дар бораи тартиби литсензиякунонии фаъолияти туристӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва пардохтҳои ҳатмии истифодаи табиат». – Душанбе, 2002. – № 388. – 1 октябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.03.2018).
55. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Созишномаи байни Вазорати иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати иқтисод, меҳнат ва сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Полша оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2003. № 277. – 22 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 15.07.2018).
56. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маъқул донишҷӯи лоиҳаи Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Индонезия дар бораи ҳамкорӣ дар

- соҳаи туризм. – Душанбе, 2003. - № 442. – 25 октябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 24.04.2018).
- 57.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси маъқул донишони лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Исломии Покистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2004. - № 207. – 10 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2018).
- 58.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди туризми экологӣ, кӯҳию варзишӣ ва кӯҳнавардӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2005. – № 80. – 4 март [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2018).
- 59.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм». – Душанбе, 2005. – № 230. – 2 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2017).
- 60.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Шохигарии Тайланд оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2005. – № 302. – 3 август [Манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 07.05.2018).
- 61.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси тасдиқи Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Туркия оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм” . – Душанбе, 2006. - № 247. – 3 июн [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 17.04.2018).
- 62.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсис ва ҳамроҳ намудан дар назди Кумитаи оид ба корҳои ҷавонон ва варзиш сохтори сайёҳӣ”. – Душанбе, 2006. – № 609. – 28 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 25.04.2018).

63. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқ намудани Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Озарбойҷон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2007. – № 412. – 3 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkk.tj> (санаи истифодабарӣ: 22.04.2018).
64. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси тасдиқи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Арабии Сурия оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2007. – № 408. – 3 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkk.tj> (санаи истифодабарӣ: 21.04.2017).
65. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Девони Вазирони Украина оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2008. – № 523. – 31 октябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkk.tj> (санаи истифодабарӣ: 23.04.2018).
66. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси тасдиқи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Исломии Покистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2008. – № 547. – 1 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkk.tj> (санаи истифодабарӣ: 27.04.2018).
67. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳисоботи Раиси ноҳияи Варзоб оид ба рафти иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 2000 № 461 "Дар бораи тасдиқи Барномаи мақсадноки комплекси рушди ноҳияи Варзоб ҳамчун минтақаи истироҳат, таъбири санаторию курортҳо ва туризм дар давраи солҳои 2000 -2010". – Душанбе, 2009. – № 178. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmkk.tj> (санаи истифодабарӣ: 26.04.2018).
68. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи пешниҳоди ҳулосаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Оид ба ворид намудани таҷйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи туризм". – Душанбе, 2009. – № 191.

- 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2018).
69. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Девони Вазирони Украина оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2009. – № 200. – 2 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2018).
70. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ислонд Афғонистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2009. – № 422. – 28 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2018).
71. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳисоботи Раиси Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2010. – № 473. – 2 октябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.03.2018).
72. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳисоботи раиси ноҳияи Балҷувони вилояти Хатлон оид ба рафти иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июли соли 2002 № 276 "Дар бораи Барномаи маҷмӯии рушди ноҳияи Балҷувон ба сифати минтақаи туризми байналмилалӣ дар давраи солҳои 2002-2012". – Душанбе, 2010. – № 319. – 1 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
73. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйирот ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июли соли 2002, № 276 "Дар бораи Барномаи маҷмӯии рушди ноҳияи Балҷувон ба сифати минтақаи туризми байналмилал" дар давраи солҳои 2002-2012". – Душанбе, 2011. – № 132. – 3 март [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).

- 74.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси тасдиқи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Қазоқистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2011. – № 170. – 1 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
- 75.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи пешниҳоди хулосаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи туризм". – Душанбе, 2012. – № 531. – 2 октябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
- 76.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси тасдиқи Созишнома оид ба Шӯрои туризми давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил”. – Душанбе, 2012. – № 617. – 2 ноябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
- 77.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи туризм". – Душанбе, 2013. – № 326. – 3 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.07.2018).
- 78.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркманистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2013. – № 333. – 3 август [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 12.07.2018).
- 79.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Созишнома оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Полша. – Душанбе, 2013. – № 311. – 10 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).

- 80.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси лоиҳаи Ёддошти тафохум байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Давлати Катар оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2013. – № 320. – 27 июл [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
- 81.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Давлати Кувайт оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2013. – № 563. – 5 декабр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 14.07.2018).
- 82.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Нақшаи чорабиниҳо оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ дар бахши туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2014. – № 301. – 3 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 10.07.2018).
- 83.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Шохигарии Баҳрайн оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм. – Душанбе, 2014. – № 329. – 27 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 10.07.2018).
- 84.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Туркманистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2015. – № 209. – 7 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).
- 85.Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Латвия оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2015. – № 210. – 7 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).

86. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар хусуси лоиҳаи Ёддошти тафоҳум байни Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати фарҳанг, варзиш ва туризми Ҷумҳурии Корея оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи варзиш. – Душанбе, 2015. – № 218. – 9 апрел [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).
87. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи лоиҳаи Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Гурҷистон оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи туризм”. – Душанбе, 2015. – № 290. – 2 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).
88. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Шӯрои байниидоравӣ оид ба ҳамоҳангсозии фаъолият дар соҳаи туризм дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2015. – № 564. – 5 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).
89. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи «Низомномаи Шӯрои байниидоравӣ оид ба ҳамоҳангсозии фаъолият дар соҳаи туризм дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2015. – № 564. – 5 сентябр [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).
90. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба пешниҳоди хулосаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи туризми дохилӣ". – Душанбе, 2017. – № 27. – 25 январ [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).
91. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъсиси Кумитаи рушди сайёҳӣ дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон”. – Душанбе, 2017. – № 252. – 27 май [манбаи электронӣ]. URL: <http://base.mmk.tj> (санаи истифодабарӣ: 11.07.2018).

Маҷмӯаҳои оморӣ ва маводи конференсияҳои илмӣ

92. Международные рекомендации по статистике туризма / ЮНВТО (МРСТ 2008. Статистические документы. – Серия М № 83, Мадрид, Нью-Йорк, 2008. – 179 с.
93. Статистика туризма / Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2009. – 25 с.
94. Нишондиҳандаҳои оморӣ соҳаи сайёҳӣ дар солҳои 2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016 ва 2017 / Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [манбаи электронӣ].
95. Маҷмӯаи маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Туризми фарҳангӣ: ташаккулёбӣ, рушд ва проблемаҳо дар шароити Тоҷикистон” / Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2011. – 88 с.
96. Маҷмӯаи санадҳои меъёри ҳуқуқӣ оид ба сайёҳӣ (туризм) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии вилояти Суғд. - Хучанд, 2012. – 60 с.
97. Душанбе дар масири туризм. Маҷмӯи мақолаҳо / Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии шаҳри Душанбе. – Душанбе, 2013. - 146 с.
98. Маҷмӯаи маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди туризм дар даврони соҳибистиклолии кишвар» / Раёсати ҷавонон, варзиш ва сайёҳии шаҳри Душанбе. – Душанбе, 2016. – 170 с.

Монография, дастурҳои таълимӣ ва илмӣ-методӣ,

брошураҳо ва мақолаҳо

99. Абдалимов, А. Менечменти туризм / А. Абдалимов, М.И. Қодирова. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 304 с.
100. Абдуалимов, А. Иқтисодиёти туризм / А. Абдуалимов, М.И. Қодирова. – Душанбе, 2012.- 174 с.
101. Айни, С. Воспоминания: Организация ремесленников в Эмирской Бухаре / С. Айни. – М., Л.: АН СССР, 1960. – С. 555-562.

102. Акбари, Шарбатӣ. Арзишҳо ва асароти санъати туризм / Шарбатӣ Акбари // Паёми донишгоҳи милии Тоҷикистон. – 2010. - № 6(62). – С. 207-210.
103. Акрамов, С. Асосҳои муҳофизати табиат / С. Акрамов. – Душанбе: Маориф, 1991. – 74 с.
104. Асоев, Ҳ. Мамнӯъгоҳҳои Тоҷикистон тавсифи умумӣ ва вазъи экологӣ / Ҳ. Асоев, С. Ҳикматов. – Душанбе, 1999. – 185 с.
105. Бартольд, В.В. Хафизии Абру ва ӯро сочинения // Соч. – М.: Наука, 1973 – Т.8- 74 с.
106. Балабанов, И.Т. Экономика туризма. Учебное пособие / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. - М.: Финансы и статистика, 2003.–176 с.
107. Брижаков, М.Б. Введение в туризм / М.Б. Брижаков. — М.: СПб. Издательский дом «Герда», 2000. – 192 с.
108. Бобоходжаев, И.Я. Лечебные минеральные источники Памира / И.Я. Бобоходжаев, Ш. Давлатмамадов. – Душанбе, 2010. – 174 с.
109. Бедор, Б.А. Минеральные воды Таджикистана их использование и охрана / Б.А. Бедор, Н.М. Чуршина. – Душанбе: Ирфон, 1976.
110. Ван, Циншен. Историко-культурный туризм и развитие туристических городов / Циншен Ван // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 35. – С. 11-45.
111. Воронкова, Л.П. История туризма и гостеприимства / Л.П. Воронкова. – М.: Фаир-Пресс, 2004. – 304 с.
112. География. Современная иллюстрированная энциклопедия / Под ред. проф. А. П. Горкина. - М.: Росмэн, 2006. – 624 с.
113. Ғафуров, Б.Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асрҳои миёна, китоби якум. - Душанбе: Ирфон, 1983. - 700 с.
114. Давлатмамадов, Ш. Чашмаҳои дармонбахши Бадахшон / Ш. Давлатмамадов. – Душанбе: Нодир, 2006. – 63 с.
115. Дадабоева, М. Нақши анъанаҳои миллӣ дар эҳёи ҳунароҳои мардумӣ / М. Дадабоева // Номаи Донгишгоҳ. - №2 (51) 2017.–С.222-227.

116. Девонакулов, А. Асрори номҳои кишвар / А. Девонакулов. – Душанбе: Ирфон, 1989
117. Джураев, К.Ш. География Таджикистана / К.Ш. Джураев, Д.П. Пулатов. – Душанбе: Маориф, 1988. – 328 с.
118. Дулов, А.Н. История путешествий и туризма / А.Н. Дулов, К.А. Дюхова, Д.В. Юрчак: монография. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – 139 с.
119. Долматов, Г. Д. Международный туристический бизнес / Г.Д. Долматов. – М., 2001. – 101 с.
120. Ёров, Қ. Аҳамияти иқтидорҳои туристӣ дар рушди туризми Тоҷикистон / Қ. Ёров, Н.Н. Сайфуллоев // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди туризм дар даврони соҳибистиқлолии кишвар», 25.05.16. – Душанбе, 2016. – 170 с.
121. Жукова, М. А. Менеджмент в туристском бизнесе [Текст] / М.А. Жукова. – М.: Конкурс, 2006. – 192 с.
122. История туризма (Ростуризм): учебник / Ю.С. Путрик под ред. и др. — М.: Федеральное агентство по туризму, 2014. — 254 с.
123. Китоби ёдгориҳои таърихии Тоҷикистон (Китоб). – Душанбе, 2011, – 244 с.
124. Квартальнов, В.А. Туризм. Учебник / В.А. Квартальнов. — М. : Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
125. Қодиров, Ф.С. Захираҳои туристӣ: ёдгориҳои фарҳангӣ-таърихӣ ва табиӣ / Ф.С. Қодиров. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 128 с.
126. Қодиров, Ф.С. Саёҳатшиносӣ: луғати мухтасари калимаву ибороти соҳавӣ. / Ф.С. Қодиров. - Душанбе: Истеъдод, 2010. – 24 с.
127. Қодиров, Ф.С. Мероси таърихӣ-фарҳангӣ ва масъалаҳои рушди туризми фарҳангӣ / Ф.С. Қодиров // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2011. – №2 (16). – С. 60-72.
128. Қодиров, Ф.С. Тамоюлҳои таҳқиқи ҳунароҳои амалии мардумӣ дар Тоҷикистон / Ф.С. Қодиров // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2010, №4. – С. 88-95.

129. Қурбонова, Ш.Б. Рушди шабакаҳои туристӣю рекреатсионӣ дар кӯхистони Зарафшон: имконот ва мушкилот / Ш.Б. Қурбонова, Ҳ.Н. Сафаров // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Рушди туризм дар даврони соҳибистиклолии кишвар», 25.05.16.- Душанбе, 2016. – 170 с.
130. Қурбон, Ш. Сайёҳии таърихӣ – фарҳангӣ. Ба он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир намешавад / Ш. Қурбон // Ҷумҳурият. – 2017. – 29 июн.
131. Мамадризохонов, А.А. Ташкили фаъолияти экотуристӣ / А.А. Мамадризохонов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 376 с.
132. Мамадризохонов, А.А. Экотуризм дар минтақаҳои кӯхистони Тоҷикистон / А.А. Мамадризохонов. – Душанбе, 2013. – 594 с.
133. Миракзода, Ф. Туризм. Чанд пешниҳоди муҳим / Ф. Миракзода // Ҷумҳурият. – 2018. – 7 феврал.
134. Морозов, М.А. Экономика и предпринимательства в социально-культурном сервисе и туризме / М.А. Морозова. – М.: Академия, 2009. – С.111.
135. Муродов, М.Р. Устодони санъати амалӣ-ҳалқӣ (мактаби Устодшогирд) / М.Р.Муродов. - Душанбе, 2005. – 154 с.
136. Мусавинур, Саидалӣ. Географияи туризми фарҳангӣ ва шикасти маҳдудиятҳои фарҳангӣ / Саидалӣ Мусавинур // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2010. – № 8 (64). – С. 353-356.
137. Муродов, М.Б. Баъзе проблемҳои рушди ҳунарҳои мардумӣ дар Тоҷикистон / М.Б. Муродов, Д. Бобоев // Ҳунарҳои мардумӣ. – 2013, № 24. – С. 3-8.
138. Пузакова, Е.П. Международный туристический бизнес [Текст] / Е.П. Пузакова, В.А. Честникова. – М.: Экспортное бюро, 1997. – 176 с.
139. Пещерова, Е. М. Гончарное производство у горных таджиков. Изв. Среднеазиатского географического общества. Т. XIX. Ташкент, 1929.
140. Раҷабзода, Ш. Терроризм ва экстремизм. Тоҷикистон дар сафи пеши мубориза қарор дорад / Ш. Раҷабзода // Ҷумҳурият. – 2018. – №192. – 1 окт.

141. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон / Д.Ш. Сангинов – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 500 с.
142. Сангинов, Д. Ш. Ҳуқуқи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон (санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ) / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 320 с.
143. Сангинов, Д.Ш. Правовая характеристика договора на оказание туристскоэкскурсионных услуг / Д.Ш. Сангинов // Вестник таджикского национального университета. – 2015. - 3-10 (188).–С.70-73.
144. Сафар, К. Туризми фарҳангӣ-таърихӣ: мушкилот ва ниёзҳо / К. Сафар // Ҷумҳурият. – 2017. – 10 янв.
145. Стасов, В. В. Собр. соч.- Т. 1. – Отд. II – Спб., 1883. - 383 с.
146. Сенин, В.С. Организация международного туризма [Текст] / В.С. Сенин. – М: Финансы и статистика, 2003. – 400 с.
147. Тоҷикистон дар рӯйхати панҷгонаи беҳтарин ворид шуд // Тоҷикистон. - 2018. - 21 феврал.
148. Хамдамов, Б.О. Туристские ресурсы Таджикистана / Б.О. Хамдамов, М.И. Кодирова. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 224 с.
149. Хмелницкий, С. Миёни Сомониён ва Муғул (Осори меъмории асрҳои XI-XIII Осиёи Миёна) / С. Хмелинский. – Берлин, 1997.
150. Энциклопедияи хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон. Ҷилди 2. – Душанбе 1992.
151. Яъқубшоҳ, Ю. Аз таърихи Мадҷо / Ю. Аъқубшоҳ // Маҷаллаи Фарҳанг ва иттилоот. – 2008. – №2.

Диссертатсия ва автореферат

152. Азимова, М.А. Педагогические аспекты профессиональной подготовки менеджеров туризма в Таджикистане: дис. ... канд. пед. наук / М.А. Азимова. – Душанбе, 2010.
153. Ёров, Д.Ш. Эффективность сельского туризма и его влияние на развитие аграрного сектора АПК (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... кандидат экономических наук / Д.Ш. Ёров. – Душанбе, 2010. – 25 с.

154. Жыргалбеков, Т. Ж. История развития туризма в Кыргызстане (50-е годы XIX века — 80-е годы XX века): автореф. дис. ... док. ист. наук / Т.Ж. Жыргалбеков. – Бишкек, 1995. – 40 с.
155. Кодирова, М.И. Туристское образование в Таджикистане: состояние и проблемы: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.И. Кодирова. – Душанбе, 2006. – 24 с.
156. Кодиров, Ф.С. Влияние социально-культурных факторов на сохранение и развитие народного декоративно-прикладного творчества Таджикистана: автор. Дис. ... канд. пед. наук / Ф.С. Кодиров. - М., 2004. -19 с.
157. Красная, С.А. Культурный туризм: просветительская сущность II факторы развития: автореф. дис. ... канд. куль. наук / С.А. Красная. – М., 2006. – 21 с.
158. Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане: дис. ... канд. ист. наук / Н.В. Пивоварова. - Душанбе, 2010. – 172 с.
159. Пивоварова, Н.В. История туризма в Таджикистане: автореф. дис. ... канд. ист. наук / Н. В. Пивоварова. – Душанбе, 2010. - 23 с.
160. Пименова, Е.Н. История становления и развития экологического туризма в России на рубеже XX - XXI веков (на примере Удмуртской республики): автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.Н. Пименова. – 2006, Ижевск. – 25 с.
161. Сангинов, Д.Ш. Правовое регулирование туристской деятельности в Республике Таджикистан: автореф. дис. ... канд. юриди. наук / Д.Ш. Сангинов. – Душанбе, 2010.
162. Сафаров, У.А. Совершенствование механизма государственного регулирования туристической сферы в условиях переходного периода: на материалах Республики Таджикистан: автореф. дис. ... канд. экономических наук / У.А. Сафаров. – Душанбе, 2011. – 24 с.
163. Собиров, М.С. Экономико-географические особенности территориальной организации туристско-рекреационного комплекса

центрального Таджикистана: дис. ... канд. геог. наук / М.С. Собиров. – Душанбе, 2017. – 153 с.

164. Соколова, М.В. Туризм как культурно-исторический феномен: дис. ... док. куль. наук / М.В. Соколова. – М., 2007. – 396 с.
165. Шербакова, С.А. Влияние международного туризма на экономику стран мира: автореф. дис. ... канд. геогр. наук / С.А. Шербакова. - М.: 2004. – 24 с.
166. Юрчикова, Е.В. Туризм в СССР в конце 1920-х - начале 1930-х годов: организационные и пропагандистские аспекты движения: автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.В. Юрчикова. – М., 2006. – 24 с.

Сарчашмаҳои электронӣ

167. Ашуралиев М. 18 монета дар роҳи рушди туризм дар Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <http://gazeta.tj/6229-.html> (санаи истифодабарӣ: 25.01.2018)
168. Боздид аз Маҷмааи кӯҳию лижаронии «Сафед-Дара» дар ноҳияи Варзоб [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/13785> (санаи истифодабарӣ: 15.09.2019)
169. Боғи Ирам — мафтункунандаи қалби сайёҳон [манбаи электронӣ]. URL: <http://tiroz.org/bo-i-iram-maftunkunandai-albi-sayyo-on/> (санаи истифодабарӣ: 22.06.2019)
170. Гузориши тасвирӣ аз Маркази исмоилияи шаҳри Душанбе [манбаи электронӣ]. URL: <https://asiaplustj.info/news/tajikistan/society/20181015/guzorishi-tasvir-az-markazi-ismoiliyai-shari-dushanbe> (санаи истифодабарӣ: 25.06.2019)
171. Кохи Наврӯз [манбаи электронӣ]. URL: <https://tg.wikipedia.org/> (санаи истифодабарӣ: 22.06.2019)
172. Осорхонаи миллии Тоҷикистон [манбаи электронӣ]. URL: <https://tg.wikipedia.org/wiki/%> (санаи истифодабарӣ: 21.10.2018)
173. Осоишгоҳи “Баҳористон” – танҳо беҳтарин хизматрасонӣ ба меҳмонони азиз! [манбаи электронӣ]. URL:

- <http://www.bahoriston.com/tj/sanatoriy/rukovodstvo/intervyu-s-sadykovum.php> (санаи истифодабарӣ: 14.09.2019)
174. Оид ба рушди соҳаи сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2010 [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.stat.tj/news/107/> (санаи истифодабарӣ: 29.12.2016)
175. Сангинов Д.Ш. Паёми Пешвои миллат чун хуччати рушдбахшандаи соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон / <http://www.tnu.tj/index.php/ru/andesha-o-oid-ba-pajomi-prezidenti-t/277-pajomi-peshvoi-illat-chun-u-ati-rushdbakhshandai-so-ai-sajjo-dar-to-ikiston> (05.03.18)
176. Сайёҳӣ [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/263> (санаи истифодабарӣ: 01.03.2018)
177. Суханронии Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Шамсиддин Орумбекзода дар ҳамоиши миллии сайёҳӣ таҳти унвони «Наврӯз мероси фарҳангии сайёҳӣ» [манбаи электронӣ]. – Душанбе, 20 март соли 2017. URL: <http://www.vfarhang.tj> (санаи истифодабарӣ: 02.07.2017)
178. Туризм [эл. ресурс]. URL: <http://www.president.tj/ru/taxonomy/term/5/164> (дата обращения: 08.05.2017)
179. Чашмаҳои шифобахши Бадахшон [манбаи электронӣ]. URL: <http://rafoat1993.blogspot.com/2017/06/blog-post.html> (санаи истифодабарӣ: 29.12.2017)
180. Шоҳсаидов Х. “Хоҷаобигарм”- мӯъҷизаи ҳаштуми олам [манбаи электронӣ]. URL: <https://moh.tj/> (санаи истифодабарӣ: 14.09.2019)
181. Юсуф Қанбарӣ, Самийя Маҳмуд Солеҳӣ. Экотуризм дар Ирон ва чилишҳои пешорӯи он [манбаи электронӣ]. URL: // http://www.donyayesafar.com/sites/default/files/dsfr_53_1456477729.pdf
182. The Coca-Cola Company [манбаи электронӣ]. URL: https://wiki2.org/ru/The_Coca-Cola_Company (санаи истифодабарӣ: 02.01.2018)

II. ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

Мақолаҳо дар мачаллаҳои тақризшаванда

- [1-М]. Миракзода, Ф.Ю. Иқтидорҳои минтақаҳои кӯҳӣ ва масъалаҳои рушди туризм / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2017. – №2/7. – С.143-145.
- [2-М]. Миракзода, Ф.Ю. Чашмаҳои шифобахши Тоҷикистон ва масъалаҳои рушди туризм / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №6. – С.99-104.
- [3-М]. Миракзода, Ф.Ю. Ҳунарҳои мардумӣ – яке аз омилҳои муҳими рушди туризм дар Тоҷикистон / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2018. – №7. – С.74-79.
- [4-М]. Миракзода, Ф.Ю. Народные промыслы и вопросы развития туризма в Республики Таджикистан / Ф.Ю. Миракзода // Доклады Академии наук РТ. – 2018. – №3 (003). – С.37-41.
- [5-М]. Муллоҷонов, С.К. Мавқеи сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ дар таъмини рушди устувори Тоҷикистон / С.К. Муллоҷонов, Ф.Ю. Миракзода // Паёми донишкадаи забонҳо. – 2019. – №2 (34). – С. 88-94

Мақолаҳои ки дар нашрияҳои дигар ҷоп шудаанд:

- [6-М]. Миракзода, Ф.Ю. Бозори туризми муосир ва дурнамои рушди он / Ф.Ю. Миракзода // Паёми Донишкатаи забонҳо. – 2017. – №1 (25). – С.111-119.
- [7-М]. Муллоҷонов, С.К. Дастовард ва масъалаҳои рушди туризм дар Тоҷикистон / С.К. Муллоҷонов, Ф.Ю. Миракзода, Ф.Ш. Раҷабалиева // Паёми Донишкатаи забонҳо. – 2018. – №1 (29). – С. 58-62.
- [8-М]. Миракзода, Ф.Ю. Туризм таърихӣ-фарҳангӣ дар Тоҷикистон: иқтидор ва дурнамои рушд / Ф.Ю. Миракзода // Масъалаҳои мубрами филология: маҷмӯаи мақолаҳои аспирантон, докторантон ва магистрантон. Силсилаи 6-ум. – Душанбе, 2018. – С. 3-10.